

KAPANALTI

MUHASEBE FİNANS EKONOMİ DERGİSİ
e-ISSN:2822-3543

Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası

"Geleceğin bütün çiçekleri, bugünün tohumları içindedir."

KAPANALTI MUHASEBE FİNANS EKONOMİ DERGİSİ (KMFED)
JOURNAL OF KAPANALTI ACCOUNTING FINANCE ECONOMICS (JKAFE)

SAYI:1 / ISSUE:1

Mart-2022 / March-2022

<https://kutahyasmmmo.org/anasayfa/ksmmmo-dergi/>

Sahibi / Owner

Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Adına

SMMM Halil HAMZAOĞLU- Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Başkanı

Editör / Editor

SMMM Doç. Dr. Adil AKINCI- Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye

Onur Kurulu/ Honorary Committee

SMMM Ahmet TAN-Kütahya Milletvekili

Prof. Dr. Alim IŞIK-Kütahya Belediye Başkanı

Prof. Dr. Kazım UYSAL-Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

SMMM Halil HAMZAOĞLU-Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Başkanı

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ/Selçuk Üniversitesi, Konya-Türkiye

Prof. Dr. Niyazi KURNAZ/Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya-Türkiye

Prof. Selahattin KARABINAR/İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye

Prof. Dr. Seval SELİMOĞLU/Anadolu Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye

Prof. Dr. Süleyman UYAR/Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Şakir SAKARYA/Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir-Türkiye

SMMM Doç. Dr. Adil AKINCI/Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye

SMMM Doç. Dr. Emin ZEYTİNOĞLU/Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya-Türkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

SMMM Doç. Dr. Adil AKINCI/Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik-Türkiye

İngilizce Editör/English Editor

Dr. Eren AKDAĞ KURNAZ/Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya-Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dumlupınar Mahallesi Şehit Piyade Onbaşı Ali Şahan Sk. No:4

Merkez-Kütahya

e-posta / e-mail

dergi@kutahyasmmmo.org

Web Adresi / Web Address

<https://kutahyasmmmo.org/anasayfa/ksmmmo-dergi/>

E-ISSN

2822-3543

KAPANALTI MUHASEBE FİNANS EKONOMİ DERGİSİ (KMFED)
JOURNAL OF KAPANALTI ACCOUNTING FINANCE ECONOMICS (JKAFE)

SAYI:1 / ISSUE:1

Mart-2022 / March-2022

<https://kutahyasmmmo.org/anasayfa/ksmmmo-dergi/>

Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi (KMFED), yılda iki sayı olarak (Mart ve Ekim) yayımlanan, çift-körlme hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Dergimizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Journal of Kapanalti Accounting Finance Economics (JKAFE) is a double blind peer-reviewed academic journal which is published twice per year (March and October). All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Journal. Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

KAPANALTI MUHASEBE FİNANS EKONOMİ DERGİSİ (KMFED)
JOURNAL OF KAPANALTI ACCOUNTING FINANCE ECONOMICS (JKAFE)

SAYI:1 / ISSUE:1

Mart-2022 / March-2022

<https://kutahyasmmmo.org/anasayfa/ksmmmo-dergi/>

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Tekirdağ-Türkiye	dcyildirim@nku.edu.tr
Prof. Dr. Ersan ÖZ	Pamukkale Üniversitesi	Denizli-Türkiye	ersanoz@pau.edu.tr
Prof. Dr. Ferudun KAYA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Bolu-Türkiye	ferudunk@ibu.edu.tr
Prof. Dr. Filiz EKİNCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Bilecik-Türkiye	filiz.ekinci@bilecik.edu.tr
Prof. Dr. Selçuk YALÇIN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	Kütahya-Türkiye	selcuk.yalcin@dpu.edu.tr
Prof. Dr. Yusuf GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir-Türkiye	yusuf.gumus@deu.edu.tr
Doç. Dr. Aslı GÜLER	Ordu Üniversitesi	Ordu-Türkiye	asliguler@odu.edu.tr
Doç. Dr. Barış YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi	Gümüşhane-Türkiye	barisyildiz@gumushane.edu.tr
Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Türkistan-Kazakistan	dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz
Doç. Dr. Erkan ALSU	Gaziantep Üniversitesi	Gaziantep-Türkiye	alsu@gantep.edu.tr
Doç. Dr. Esra N. KILCI	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	İstanbul-Türkiye	esra.kilci@iuc.edu.tr
Doç. Dr. Hicran KASA	Türk Hava Kurumu Üniversitesi	Ankara-Türkiye	hkasa@thk.edu.tr
Doç. Dr. Salih TÜREDİ	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Rize-Türkiye	salih.turedi@erdogan.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

(Hakemli Yazılar)

- 1.Kürşat Nusret ERDEN.....1-9**
GENEL HATLARIYLA KÜTAHYA'NIN TİCARİ YAPILARINDAN TARİHİ KAPAN HANI
HISTORICAL KAPAN HAN, ONE OF KÜTAHYA'S COMMERCIAL BUILDINGS IN GENERAL LINES
(Derleme/Review)
- 2.Mürsel GÜLER&Sezer BUDAK&İzzet NARİN.....10-18**
MUHASEBE MESLEĞİ MENSUPLARININ STRATEJİK ORYANTASYON DÜZEYLERİNİ BELİRLEMeye
YÖNELİK AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA
AN EMPIRICAL RESEARCH TO DETERMINE THE STRATEGIC ORIENTATION LEVELS OF ACCOUNTING
PROFESSIONALS
(Araştırma Makalesi/Research Article)
- 3.Suna ŞAHİN.....19-30**
EKONOMİK BÜYÜME, İKTİSADİ DEĞİŞKENLER VE EŞİTSİZLİK: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE YÖNELİK BİR
İNCELEME (1983-2019)
ECONOMIC GROWTH, ECONOMIC VARIABLES AND INEQUALITY: A REVIEW OF SELECTED
COUNTRIES (1983-2019)
(Araştırma Makalesi/Research Article)
- 4.Muhammet ATALAY.....31-44**
ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME VE K-ORTALAMALAR KÜMELEME ANALİZİ İLE BİR GÖRSEL VERİ
MADENCİLİĞİ UYGULAMASI
A VISUAL DATA MINING APPLICATION WITH MULTIDIMENSIONAL SCALING AND K-MEANS
CLUSTERING
(Araştırma Makalesi/Research Article)

5.Özer ÖZÇELİK&Gülcan TUNÇAY.....	45-56
<i>MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMEDEKİ TUTUM VE SORUMLULUĞU: KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ</i>	
<i>ATTITUDES AND RESPONSIBILITIES OF ACCOUNTING PROFESSIONALS TO PREVENT THE INFORMAL ECONOMY: THE CASE OF KÜTAHYA</i>	
<i>(Araştırma Makalesi/Research Article)</i>	
6.Derya ÖZGÜN ACAR.....	57-72
<i>TÜRKİYE'DE YENİ BİR PARA POLİTİKASI ARACI OLARAK SWAP İŞLEMLERİ VE DÖVİZ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ</i>	
<i>SWAP TRANSACTIONS AS A NEW MONETARY POLICY TOOL IN TURKEY AND ITS EFFECTIVENESS ON THE FOREIGN EXCHANGE MARKET</i>	
<i>(Araştırma Makalesi/Research Article)</i>	
7.Seda YILDIRIM&Durmuş Çağrı YILDIRIM.....	73-84
<i>İSLAMİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE ADAPTASYON: TÜRKİYE ÖRNEĞİ</i>	
<i>DIGITAL TRANSFORMATION AND ADAPTATION IN ISLAMIC BANKING SECTOR: A CASE OF TURKEY</i>	
<i>(Araştırma Makalesi/Research Article)</i>	

(Aktüel Yazılar: Sürdürülebilirlik)

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN İSLAM EKONOMİSİ MODELİ.....	86-87
Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM	
UKRAYNA KRİZİ'NİN“SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA GÜVENLİĞİNE” ETKİSİ.....	88-90
Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR	
TEMEL BOYUTLARI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ENERJİ.....	91-96
Doç. Dr. Arzu AL	
Buğçe SOYSAL	
KOBİ'LERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YOLUNDA MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ.....	97-99
Serhan KARAASLAN	
SÜRDÜRÜLEBİLİR AFET YÖNETİMİ.....	100-104
ÖĞr. Gör. Abdül Halim ÖZKAN	

SÜRDÜRÜLEBİLİR VERGİLEME VE ULUSLARARASI VERGİ REKABETİ.....105-112

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan LEBA

SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ EKSENİNDE RUSYA-UKRAYNA KRİZİ.....113-116

Doç. Dr. Arzu AL

Buğçe SOYSAL

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BÖLGESEL AKTÖRÜ: T.C. ZAFERKALKINMA
AJANSI.....117-120**

Veli OĞUZ

NEKROLOJİ: Necati ÜNAL.....121-123

-Dergi Hakkında.....124-129

KAPANALTI MUHASEBE FİNANS EKONOMİ DERGİSİ (KMFED)
JOURNAL OF KAPANALTI ACCOUNTING FINANCE ECONOMICS (JKAFE)

SAYI:1 / ISSUE:1

Mart-2022 / March-2022

<https://kutahyasmmmo.org/anasayfa/ksmmmo-dergi/>

SAYI:1 HAKEMLERİ / REFEREES of ISSUE:1

Doç. Dr. Esra N. KILCI	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun BOZ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan AYDIN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işıl DEMİRTAŞ	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILMAZ	Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İnci Merve ALTAN	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih BUĞAN	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra ALTINGÖZ ZARPLI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Suzan URGAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Emin Ahmet KAPLAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

GENEL HATLARIYLA KÜTAHYA'NIN TİCARİ YAPILARINDAN TARİHİ KAPAN HANI

HISTORICAL KAPAN HAN, ONE OF KÜTAHYA'S COMMERCIAL BUILDINGS IN GENERAL LINES

Kürşat Nusret ERDEN*

*Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü, Bilecik-Türkiye, kne43@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0001-9821-6229

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 01.02.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 15.02.2022</p> <p>Kabul Tarihi 20.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Derleme Makalesi</p> <p>JEL Kodları A10 B10 R10</p>	<p>Osmanlı Devleti'nin askeri, idari, hukuki, siyasi, gücünün temelinde askeri ve siyasi sağlamlığının etkisinin olduğu kadar iktisadi ve ticari organizasyonunun da büyük etkisi olmuştur. Osmanlı şehirlerinin ticari organizasyonunu sağlayan kurumlar arasında Kapan Hanları da bulunmaktadır. Tek bir cins ticaret ürünlerinin toptan satışı ya da dağıtımını sağlayan Kapan Hanları Anadolu'da Selçuklular döneminden beri görülmektedir. Osmanlılar tarafından da devam ettirilen Kapan Hanları pek çok Osmanlı şehirlerinde kendini göstermiştir. Bunlardan biri de Kütahya'ya yapılmıştır. 1505-1511 yılları arasında Kütahya'da Anadolu Beylerbeyi olan Karagöz Ahmet Paşa'nın vakıfları arasında kayıtlıdır. Çalışmada Osmanlı Kapan Hanlarının işlevi ve işleyişi üzerinde genel hatlarıyla bahsedilerek Kütahya Kapan Hanı'nın anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Kütahya Kapan Hanı'nı detaylı bir şekilde ortaya çıkarmak isteyen araştırmacılara bu çalışmayla ışık tutulması amaçlanmıştır.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kütahya, Kapan Han, Karagöz Ahmet Paşa, Osmanlı Devleti</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.02.2022</p> <p>Revized 15.02.2022</p> <p>Accepted 20.03.2022</p> <p>Article Classification: Review Article</p> <p>JEL Codes A10 B10 R10</p>	<p>The Ottoman Empire's military, administrative, legal, political power, as well as its military and political strength, had a great impact on its economic and commercial organization. Kapan Hans are among the institutions that provide the commercial organization of the Ottoman cities. Kapan Hans, which provide wholesale or distribution of a single type of trade products, have been seen in Anatolia since the Seljuk period. The Kapan Hans, which were continued by the Ottomans, showed themselves in many Ottoman cities. One of them was built in Kütahya. It is registered among the foundations of Karagöz Ahmet Pasha, who was the Anatolian Governor in Kütahya between 1505 and 1511. In the study, the function and operation of the Ottoman Kapan Hans were mentioned in general terms and the basis for the understanding of Kütahya Kapan Han was prepared. With this study, it is aimed to shed light on the researchers who want to reveal the Kütahya Kapan Han in detail.</p> <p>Keywords: Kutahya, Kapan Han, Karagoz Ahmet Pasha, Ottoman Empire</p>

Atıf (Citation): Erden, K. N. (2022). "Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı", *Kapanalti Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 1-9

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Ticari hayat, tarih boyunca her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti için de önem arz etmiştir.¹ Osmanlıların şehir merkezleri kurmada izledikleri planlama metotları, ticarete verdikleri önemi ortaya koyar. Osmanlı Devleti coğrafi konumunun sağladığı avantajla ve şehir kurmada izledikleri yöntemle şehirlerde ticari fonksiyon gelişmeye başlamış ve buna bağlı olarak da ticari faaliyetlerin yaşandığı çarşı ve pazarlarda farklı tip yapılar inşa edilmiştir.² Şehirlerde görülen bu iki tip ticari eylem merkezinden biri genellikle zanaat ürünleri üretilip satıldığı çarşılar, diğer tip ticari faaliyet alanı ise yiyecek maddelerin satıldığı pazar yerleri olmuştur.³

Osmanlılar fethettikleri topraklarda var olan ticari birikimi Anadolu Selçuklularından ve Bizanslılardan miras almışlarsa⁴ da kurdukları ve geliştirdikleri çarşıların temelini Türk- İslâm şehirlerindeki ticari yapılar oluşturmuştur. Nitekim Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Bizanslılara ait, dayanıklı ve şehir panoramasında nirengi noktaları meydana getirecek ticari yapı türleri bulunmamaktaydı.⁵ Oysa Selçuklular'ın Anadolu'da şehirlerarası yollar üzerinde kervansaraylar ve şehir merkezlerine dükkânlar, hanlar gibi birçok ticari yapı inşa ettiğini gözlemlenmektedir.⁶

Osmanlı çarşılarının kalbi kendinden önceki Türk-İslâm şehirlerinde olduğu gibi cuma camileri ve bedestenlerdi. Pek çok şehirde görüleceği üzere Osmanlı çarşıları da bu iki tip yapının etrafında kurulmuştur.⁷ Belli bir sistem dâhilinde konuşlandırılan bu yapılar arasında hanlar, bedestenler ve bedestenlerin yakınına inşa edilen bir sıra dükkânlar dizisi olarak tanımlanabilecek arastalar yer almıştır.⁸ Genellikle ticaret merkezlerinin ilk halkasında hanların bulunduğu müşahede edilebilir. Daha sonraki noktalarda dükkânlar, zanaat bölgeleri ve son olarak da deri atölyeleri ile pazar yerleri görülür.⁹

Osmanlı şehirlerinin ticari organizasyonunu sağlayan kurumlar arasında Kapan Hanları da bulunmaktadır. Nitekim Kapan Hanları Osmanlı şehirlerinin alışverişi ve pazarlarında gerek işleyişi gerekse işlevi yönünden karakteristik özelliği olan yapılardır.¹⁰

Bu çalışmada Osmanlı ticaretinin önemli yapı taşlarından olan Kapan Hanları'nın genel hatlarıyla tarihi süreci, çalışma sistemi, görevlileri ve işlevi üzerinde durulacaktır. Devamında da Kütahya'daki Kapan Hanı'nın tarihsel durumu hakkında genel bilgi verilecektir.

1. Kapan Hanı

Kapan; yiyecek maddelerinin tartıldığı “büyük tartı aleti, ağır yük tartan büyük terazi, kantar” anlamına gelmektedir.¹¹ Latince olan “campana” Farsça'ya “kepan” olarak geçmiş buradan Arapça 'ya da [şeddad]

¹ Şennur Şenel, “ Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı” Türkler, c: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.736.

² Mehmet Sait Şahinalp - Veysi Günel, “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyonve Çarşı İçi Kademenleme Yönünden Mekânsal Analizi”, Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93, s.151.

³ Ömer Demirel, " XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)", Osmanlı, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 504. (504-?) ; Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, 1968, sy. VII, s. 71.

⁴ Coşkun Çakır - Yakup Akkuş, “ Osmanlı İstanbul'unda Ticaret” Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt:6, İstanbul, 2015, s. 154

⁵Mustafa Cezar, Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik dönem imar sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s.27-28.

⁶ Cezar, age, s.27-28.

⁷ Maurice M. Cerasi, Osmanlı Kenti, 1. baskı, İstanbul: YKY Yay., 1999, s. 119-120.

⁸ **Ârâsten:** Dilimize Farsça'dan geçtiği varsayılan arasta kelimesi önceleri “ordugâhta kurulan pazar” manasında kullanılırken Farsça 'da “çarşı” anlamının dışında“tanzim etmek, sıraya koymak, çekidüzen vermek, süslemek” manasına gelmektedir. Türkçede ise çarşı anlamına gelmesi dükkânların belirli düzen içerisinde sıralanması veya ordugâh pazarlarının askeri disiplin içerisinde satış yapmalarından yahut bu dükkânların seyyar satıcılara nispetle her hususta düzene konulmuş olmalarından ileri geldiği düşünülmektedir. Nusret Çam, “Arasta” TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul, 1991, s. 335-336

⁹ Saide Selin Eray - İzzettin Kutlu, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme", Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 14 Sayı: 2, 2021, s. 507; Kejanlı, D. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı gelişimi, e-Journal of New. E-Journal of New World Sciences Academy, 5 (3), s. 297-298. ; Tuba Akar, “Osmanlı Dönemi Vakıf Ticari Yapıları: Mimari Özellikleri, Koruma Sorun ve Potansiyelleri”, Vakıf Ve İktisat Sempozyum, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Ankara, s. 166-167. ; Gönül Tankut, “Osmanlı Şehrinde Ticari Fonsiyonların Mekansal Dağılımı”, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1973, s.777-778.

¹⁰ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimî Tarihi 1453-1559, C.2, 2.b., Tekin Yay., Ankara, 1979, s.222.

¹¹ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 620; Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2011, s.1304.

vezinde “kabbân” olarak girmiştir. Türkçe ’ye ise kapan olarak girdiği öne sürülür.¹² Mısır’da kantar kullanan kimseye “kabbân”, alım satım sözleşmelerine nezaret eden kuruma da “Dîvânü’l-kabbânî” denilmiştir.¹³

Osmanlılar da ise “Kapan” sözcüğü hanın içinde satılan ürünün adıyla birlikte kullanılmıştır. Balkapanı, Unkapanı, Yağkapanı, İpek kapanı gibi...¹⁴ Aynı zamanda bazı belgelere yağ, un, buğday, mısır gibi muhtelif malların satıldığı bu mahaller çardak veya mizan olarak da geçebilmiştir.¹⁵

Tek bir cins ticaret ürünlerinin toptan satışı ya da dağıtımını sağlayan kapalı birer pazar yeri görevini yerine getiren Kapan Hanları, Anadolu’da Selçuklulardan beri mevcuttu ve belirli bir ticari sistem dâhilinde uygulanıyordu.¹⁶ Şehirlerde var olan ticari birikimi miras alan Osmanlılar da kuruluşundan itibaren başta başkent olmak üzere yurdun farklı bölgelerine Kapan Hanları inşa etmişlerdir. Benimsediği iktisadi prensiplerinden olan provizyonizm ilkesi gereği bunu yapmışlardır ki, halkın ihtiyaç duyduğu ürünleri bol miktarda ve ucuz fiyatla temin etmek Osmanlı’nın temel ilkesiydi.¹⁷ Henüz kuruluş dönemini tamamlamamış olan Osmanlı bu dönem içerisinde bile Bursa’ya iki tane Kapan Hanı inşa ettikleri görülmektedir. Bunlar Orhan Bey tarafından yaptırılan Emir Han ve I. Murat zamanında Ulucami’nin batısına yaptırılan Kapan Hanı’dır.¹⁸

Fatih döneminde, İstanbul’da büyük bir imar faaliyetinin başlatıldığını bilinmektedir. Yapılan düzenlemelerin arasında halkın iktisadi ve sosyal hayatına yönelik yeni camiler, yollar, mahalleler, bedestenler, çarşılar, hamamlar yapılmıştır.¹⁹ Bunların yanın da halkın temel ihtiyaçlarını kolaylıkla erişebilmeleri ve iâşe problemi yaşamamaları için bir de kapan hanları kurulmuştur. Un Kapanı (Kapan-ı Dakik) bu dönemde yapılan hanların en büyüğüdür. Şehrin hububat ihtiyacının önemli bir kısmı buradan temin edilmiştir. Ayrıca Fatih vakfiyelerinde yer alan Gümrük ve Yemiş Kapan Hanları da kapan ticaretinin uygulandığı diğer yapılardır.²⁰ Fatih aynı zamanda kapan işlemlerini ve şehrin hububat ve zahire ihtiyaçlarını belirli bir düzende tutmak için bir de "Ehl-i Hiref Divanhanesi" kurdurmuştur.²¹ Mustafa Akdağ’ın belirttiği gibi Kapan Hanları Fatih döneminde teşekkülünü tamamlayarak, gerçek birer tarih anıtı çapında ortaya çıkmıştır.²²

Tarihi süreç içerisinde İstanbul’un muhtelif yerlerine, farklı zamanlarda kapan hanları yapılmaya devam edilmiştir. Yapılan kapanların büyük kısmı Unkapanı ile Haliç kıyısında toplanmış olup Yağ Kapanı ise Galata’da bulunmaktadır.²³

Osmanlı Devleti’nin şehirlerde kapan hanlarını kurmaktaki amacı tüccarlardan alınacak vergi ve rüsum kazancıyla beraber şehir halkının ihtiyaç duydukları ürünleri karaborsaya düşmesini engel olmak ve halkın istediği ürünleri rahatlıkla satın alabilmelerini sağlamaktır.²⁴ Ayrıca 16. yüzyıldan sonra şehirlerde artan tüketici kitlelerin ihtiyaçlarını aksatmadan temin etmektir.²⁵ Artan ihtiyaçların karşılanabilmesi dışarıdan mal alınmasıyla mümkün oluyordu. Bu işlemler kapan tüccarların marifetiyle yapılıyordu.²⁶ Dolayısıyla Kapan Hanların bu işlere çok elverişli olması pek çok şehre kapan yapımını teşvik etmiştir.²⁷ Sezai Sevim’in verdiği bilgilere göre Batı Anadolu şehirlerinde Aydın, İzmir ve Gelibolu’da, Orta ve Doğu Anadolu ile Doğu Akdeniz şehirlerinde Malatya, Mardin, Tire, Humus, Musul, Gazze ve Kıbrıs’a kapanlar yaptırıldı. Balkan şehirlerine ise Üsküp Kapanı, Kefelonya Kapanı gibi hanlar yaptırıldı.²⁸

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.571; Mütercim Âsım Efendi, Kâmûsü’l- Muhît Tercümesi, haz. M. Koç- E. Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014, s.5469.

¹³ Salih Aynural, "Kapan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 24, İstanbul, 2001, s. 338-339.

¹⁴ Hikmet Tongur , “Türk Şehirlerinde Çarşılar ve Kapanlar”, Belediyeler Dergisi, no. 52, Ankara, 1939, s. 24.

¹⁵ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, "Kapanlar", Ed. Nuri Akbayar vd., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın Ortak Yayını. Cilt: IV, İstanbul, 1994, s. 431.

¹⁶ Akdağ, age s.222.

¹⁷ Çakır ve Akkuş, age, s.154

¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, "Kapan", Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 164-165.

¹⁹ Aydın Yalçın, Türkiye İktisat Tarihi, Ayyıldız Matbaası, 1979, s. 52.

²⁰ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Döneminde İstanbul’un iâşesi”, Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu 2, 2014, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, s. 110.

²¹ Akbayar, agm, s. 430.

²² Akdağ, age, s.222.

²³ Provizyonizm: Osmanlı iktisadında öncelikle halkın ihtiyaçlarının karşılanması temel ilkedir. Çakır- Akkuş, agm, s.176.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, agm, s.164-165.

²⁵ Örneğin 16.yy.’da İstanbul’da nüfus 350.000-400.000 arasında iken Kayseri, Ankara, Tokat, Konya, Sivas, Kastamonu, Saraybosna, Selanik, Atina, Maraş’ta nüfus 10.000’i bulmuştu. Nebi Bozkurt, "Nüfus", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33, İstanbul, 2007, s. 295. (294-299) ; Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 2015, s.477.

²⁶ Sezai Sevim, "Bursa Kapan Hanı’nın Balkanlar’a Yansıması Açısından Üsküp Kapan Hanı" Bursa’da Zaman, Yıl: 1, Sayı: 4, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 32.

²⁷ Akdağ, age, s. 223.

²⁸ Sezai Sevim, agm, s. 32.

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

Osmanlı kapanlarının çalışma şekli belirli bir düzen içerisinde yürütülüyordu. Önce yağ, bal, un gibi her türlü gıda maddeleri ile tahıl kahve, tütün, enfiye, ipek, pamuk, dokuma ve kumaşlar üreticilerden satın alınarak tüketim merkezlerine getirilip kapanlara alınır. Ürünler, kapan naibi ile esnaf temsilcileri olan kethüdalar, yiğitbaşları tarafından şer'i ölçü birimlerine göre tartımlarının ve ölçümlerinin doğru yapılıp yapılmadığı kontrol edildikten sonra da ağırlıklarına ve çeşitlerine göre vergi ve narha tabi tutulurdu. Fiyatları "narh-ı ruzi üzere" (günlük fiyat oluşumuna göre) kuruşlandırmaları yapılır sonra da esnaflar tarafından ürünler satışa sunulurdu. İhtiyaç ürünlerin şehrin nüfus yoğunluğu farklı olan semtlerine dengeli biçimde toptan dağıtılmasına gözcülük ederlerdi. Ayrıca kapan naibleri gerektiğinde esnafa ceza da kesebiliyorlardı.²⁹

Kapan tüccarları; kendilerine devlet tarafından fermanla yetki verilen ve şehirlerin işlerini sağlamada görevli kişilerdi.³⁰ Genellikle bu tüccarlar Müslümanlar arasından seçilirdi. Bazı durumlarda da güven oluşturmuş gayrimüslimlere de bu vazife için tezkire verilebilmekteydi. Kapan tüccarları sattıkları ürünlerin çeşidine göre ihtisaslaşmışlardı. Bunlar un kapanı ile yağ ve bal kapanı olarak ikiye ayrışabilmekteydi.³¹ Kapan tüccarları bazı kaideler çerçevesinde tıpkı Osmanlı esnafları gibi birbirlerine kefalet sistemiyle bağlanmışlardı.³² Örneğin yağ getiren tüccar bal, bal getiren de yağ satın alıp kapana indiremezdi. Ayrıca birbirlerinin mubayaa bölgelerine gidip mal satın alamazlardı.³³

Kapan işleten tüccarlar her ne kadar özel statüde olsalar da devletin ortaya koyduğu hükümleri yerine getirmekle yükümlüydüler. Öyle ki, üretim bölgelerine gerekli ücret veya yazıcı göndermedikleri zaman derhal devlet tarafından uyarılıp mubayaa için gerekli sermaye temin etmeleri istenirdi. Ayrıca kapan tüccarlarının üreticiye zorluk çıkarmamaları, üreticiden parasız ürün talep etmemeleri ve boş yere diğer kazaları gezip vakit geçirmemeleri kendilerinden istenen diğer hususlardı. Şayet bu kurallara uymayanlar olursa derhal ticaret yapmaları yasaklanırdı.³⁴ Özetle kapan tüccarları devletin ortaya koyduğu kaidelerin dışında kendi istedikleri gibi mal alım-satım yapamıyorlardı.³⁵

İlk zamanlarda kapanlardaki işleyiş devlet adına emin, naib, kethüda gibi görevliler marifetiyle yürütülürken ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan mali sıkıntılar sebebiyle kapanlar iltizama verilmek üzere mültezimlere ihale edildi. XIX. yüzyıl başlarında kapanlardan toplanan gelirlerin bir kısmı rüsumat adıyla devlet hesabına aktarılmış kalan kısmı da şehremanetine (Belediye) terk olundu. Günümüzde belediyelerin hâl tüccarlarından elde ettikleri gelirlerle ve tartı aletlerini kontrol etme ve damgalama ücretinin kaynağı kapanlardan alınan ücret ve harçlardır.³⁶

2. Kütahya Kapan Hanı

Kütahya'nın kesin olarak Türk hâkimiyetine geçişi 1233-1234 tarihlerinde Sultan II. Alâeddin zamanındadır.³⁷ Bu fetihten sonra 13. yy.'da yapılabildiği düşünülen en eski Türk yapıları Saadettin Camii, Hezar Dinari Mescidi ve Balıklı Cami'sidir. Bunlar kalenin doğusunda yer almaktadır. Hıdırlık Mescidi ise kalenin güney yönündeki Sultanbağı mahallesindedir. Bu yapıların şehirdeki dizilişi 13. ve 14. yy.'da Kütahya'nın çekirdek alanının nereler olduğunu göstermesi ve Selçuklu ve Germiyan dönemlerinde Kütahya çarşısının Saadettin camii ve yöresinde şekillendiğini belirtmesi bakımından önemlidir.³⁸ Bu dönemde yukarıda bahsedilen dini mimari yapıların dışında yapılanma görülmemektedir. Dolayısıyla Kütahya'da ticari hayatın merkezi olan çarşıların oluşumunun ve gelişiminin 15. yüzyıla kadar sürmüş olduğunu söylemek mümkündür.³⁹

1429 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine giren Kütahya'da cami, mescit, medrese gibi eserlerin yanında ticari yapılar da bu tarihten itibaren kendini göstermiştir. Ayrıca Kütahya'nın uzun müddet Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olması ve önemli yolların kavşak noktasında bulunması şehrin ticari yaşamına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Öyle ki 1550 ile 1660 yılları arasında Kütahya'da 2 bedesten, 3 kervansaray, 17 han, 5

²⁹ Aynural, agm, s. 338-339. ; Akbayar, agm, s.430.

³⁰ 19. yüzyıla kadar İstanbul'un gıda ihtiyacının yüzde doksandan fazlasını yarı resmi yarı özel statü olarak belirtebileceğimiz kapan tüccarları tarafından karşılanıyordu. Ancak kapan tüccarının kendi mali imkânlarıyla İstanbul'un işlerini sağlama konusunda yetersiz kalmaya başlaması, Zahirî Nezaretî'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Tevfik Güran, "İstanbul'un İşlerinde Devletin Rolü (1793-1839)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 44, Sayı 1-4, 1986, s. 247.

³¹ Göktepe Kaya, "İstanbul'un İşlerinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İşlerine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)" Belleten, Cilt: 81, Sayı 292, Ankara, 2017, s. 866.

³² Salih Aynural, Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989, s.11.

³³ Salih Aynural, agm, s. 338-339.

³⁴ Salih Aynural, agt, s. 12.

³⁵ Ufuk Gülsoy, İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014, İstanbul Ticaret Borsası, 2014, s. 39.

³⁶ Pakalın, agm, s. 164-165. ; Nihal, Atsız, "Kapan", Türk Ansiklopedisi, C. 21, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 224.

³⁷ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, s. 580.

³⁸ Mustafa Cezar, age, s. 37.

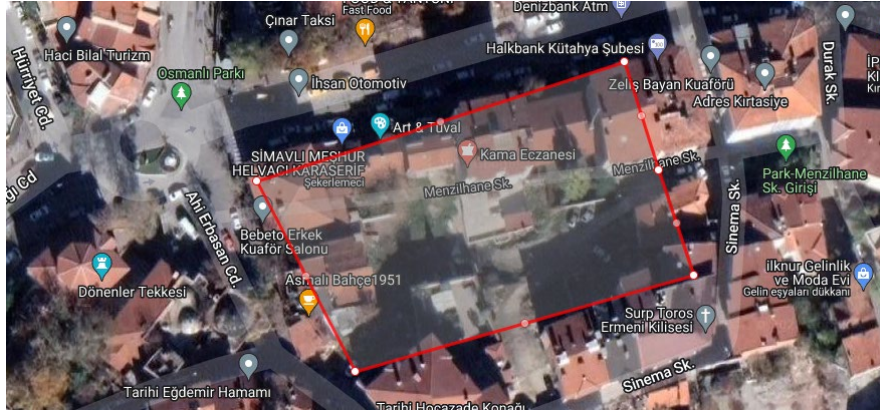
³⁹ Uğur Tanyeli, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy), Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ. İstanbul, 1987. s.92-93.

arasta, 363 vakıf dükkânı ve temel kompleksin dışında kalan 153 tane de dükkânların var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yapılar Kütahya'nın ticari hayattaki hareketliliğini ve gelişmişliğini gösteren önemli delillerdir.⁴⁰

Kütahya'nın ticari hayatı hakkında bizlere ipuçları veren yapılar arasında bir de Kapan Hanı bulunmaktadır. Kütahya Kapan Hanı yüzyıllarca şehrin ticari faaliyetlerini sürdürmesinde önemli fonksiyonu yerine getirmiştir. Kütahya kapanı Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa döneminde inşa edilmiştir.1505-1511 yılları arasında Beylerbeyi rütbesiyle görev yapan Karagöz Ahmet Paşa'nın vakıfları arasında kayıtlıdır.⁴¹ Kurduğu vakfın gelir kaynakları arasında Kapan Hanı da bulunmaktadır.⁴²

Karagöz Ahmed Paşa'nın H. 918/M. 1512 tarihli vakfiyesine göre Kapan Hanı Ahmet Mustafa zaviyesi yakınlarında olup iki ve tek katlı, yetmiş yedi odalı büyük bir yapıdır. İçerisinde bir mescit ve mescidin altında bir çeşme, bir havuz, bir ahır ve bir abdesthane bulunmaktadır. Bunlara ilaveten bir bahçe ile kapana bitişik yirmi dükkân mevcuttur.⁴³

Vakıf suretinden Kapan Hanı'nın 16. yüzyıldaki yerini ve sınırlarını tespit edebilmek mümkündür. Vakfiye kaydına göre yapının kuzey ve batı yönünden iki yol geçmektedir. Kuzey tarafında bugün Cumhuriyet Caddesi adı verilen yol üzerinde Sultanbağı çayı ve bu yolun karşısında 20 adet dükkân bulunmaktadır. Batı yönünde Ahierbasan mezarlığına doğru çıkan yol ile Mevlevihane ve Elvan Bey Hamamı bulunmaktadır. Yapının güney kısmı Ahierbasan Mezarlığı ve Ermeni Surp Toros Kilisesi'nin giriş kapısına kadar uzanmaktadır. Doğu yönü Kara adlı kimse ile Serkiz ve İskender adlı kişilerin mülkleriyle huduttur.⁴⁴ Bu bilgiler ışığında Kapan Hanı'nın sınırları net bir şekilde belirlenemese de içinde barındırdığı bütün yapılarıyla beraber yapının 4-5 dönümlük büyük bir arazi üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki Kapan Hanı oldukça geniş bir alanda bulunmuştur ve oldukça hareketli bir ticari potansiyele sahiptir.

Şekil 1: Kütahya Kapan Hanı'nın 16. Yüzyılda Kapladığı tahmini alan

Kütahya Kapan Hanı hakkında bilgilere 16. yüzyıl tahrir defterlerinde de rastlanmaktadır. Kanuni dönemine ait 369 numaralı tahrir defterine "Nefs-i Kütahya'da kербansaray hüceratıyla ana muttasıl otuz bab dükkân maa-kapan" şeklinde yazılmıştır.⁴⁵ 438 numaralı Muhasebe-i vilayet-i Anadolu defterinde ise "nefs-i Kütahya'da bir kербansaray ve kapan ve otuz dükkân hâsılı 8.000 akçe" olarak geçmektedir.⁴⁶ II. Selim dönemindeki kayıtlarda ise "Han" ve "Hâne-i Kapan" şeklinde han ve kapanlar birbirinden ayrı olarak kaydedilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak ilgili yapının han veya kervansaray olarak anıldığı gibi aynı zamanda burada kantarın (kapan) bulunmasından dolayı Kapanhanı da denilmiştir.⁴⁷ Ayrıca bu yapı bazı eserlerde "Menzilhane" olarak da geçmektedir. Nitekim Uzunçarşılı Kütahya şehri eserinde Kapan Hanını Kütahya Menzilhane başlığı altında

⁴⁰ 1534 tarihlerindeki icmal defterinin vakıflar kısmında Kütahya'da 3 kervansaray olduğu kayıtlıdır. Evliya Çelebi 1671'de ziyaret ettiği Kütahya'da 17 hanın varlığından bahsetmektedir. Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Sayı:3, 1988, İstanbul, s.269-270. ; Surayya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türk Vakfı Yurt Yayınları, 3.b, İstanbul s.55

⁴¹ Meltem, Aydın, "Kütahya-Karagöz Ahmet Paşa Vakfı" Vakıflar Dergisi, S.45. s.91. ss. 91-119.

⁴² Mustafa Karazeybek, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 11, Sayı: XXXVI,2018, s.382.

⁴³ Cevdet Dadaş vd., Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3, Kütahya Belediyesi yayınları, Kütahya, 2001, s. 108.

⁴⁴ Dadaş, age, s. 108-109.

⁴⁵ Varlık, agm., s. 270.

⁴⁶ Ahmet Özkılınç vd. ,438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, C. I, (937/1530), Ankara, 1993, s.104.; Mustafa Çetin varlık, agm, s. 270.

⁴⁷ Karazeybek, agm, s. 383.

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

anlatmış ve Menzilhane'yi Evliya Çelebi tarafından "Kapan Hanı" denildiğini belirtmiştir.⁴⁸ Ancak yukarıda belirtildiği gibi Osmanlının tahrir kayıtlarında da "Kütahya Kapan Hanı" ibaresi yer almaktadır.

Evliya Çelebi de Kapan Hanı'nın 17. yüzyıldaki yapısı hakkında fikir sahibi olunabilecek önemli bilgiler vermiştir. Eserinde; Kapan Hanı'nın demir kapılı olduğunu ve avlusunda büyük bir fiskiyeli havuzun bulunduğunu belirtmiştir. Handa bulunan mescidin 12 sütun üzere yapıldığını ve hanın dört taraflı olup alt ve üst katta olmak üzere toplam 200 odanın yer aldığını anlatmıştır. Ayrıca hanın batıya bakan kapısı üzerinde lacivert ile beyaz mermer üzerinde celi hat ile yazılı bir kitabenin var olduğunu söylemiştir.⁴⁹ Günümüze kadar ulaşan kemerin üzerindeki kitabe şu mısralar yazılıdır.⁵⁰

Binayı dilküşa kim buldu ikmâl

İlahieylegülmâmur her sâl

Anın hakkında geldi işbu tarîh

Ki daim sahibeşdürr-i izzû ikbâl(H. 912) 1506/07

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Kapan Hanı'ndan geriye sadece kesme taştan yapılan kemerli bir kapı girişi ile üzerindeki kitabe ve etrafı açık çatılı tartı işlemlerin yapıldığı yapı kalmıştır. Ahmet Yakupoğlu'nun kapanaltı resmi ve açıklamalarından anlaşıldığına göre burada tahılların tartıldığı dokuz filayağı üzerinde açık bir yapı olduğu görülmektedir.⁵¹ Uzun yıllar zahire tüccarları burada hizmet vermişlerdir. Bu yapı 1953 senesinde yıkılarak yerine vakıf apartmanı yapılmıştır.⁵² Kapan bu yıllarda günümüzde Saman pazarı olarak bilinen yere taşınarak eski yapıya benzer bir kapan inşa edilmiştir. Bunu fotoğraflarda tespit edebilmek mümkündür. Bu yapının güneyinde saadettin Camii, kuzeyinde Kaditler Cami, doğusunda Kıbrıs caddesinin başlangıcı, batısında da Kütahyalıların tahıl pazarı veya saman pazarı olarak tabir ettiği dükkânlar bulunmaktadır. Yapılan bu kapan ise 1990 yılında yenisi yapılmak üzere yıkılmıştır. Kütahya Belediye Halil İbrahim Özkaraca'nın başkanlık yaptığı dönem olan 1991 senesinde aynı yerde 12 dükkânın bulunduğu dairesel planlı yeni bir kapan binası inşa edilmiştir. Günümüzde aynı yerde hizmet vermeye devam etmektedir.⁵³

3. Sonuç ve Değerlendirme

Kapan Hanları tarihsel süreç içerisinde hem şehirlerde hem de şehirlerarası ticarete önemli bir yere sahip olmuştur. Selçuklu döneminin iktisadi hayatında yer alan kapan hanları Osmanlı döneminde de gelişerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı döneminde ticaretin geliştiği şehirlerde kapan hanları şehir hayatının önemli karakteristik kurumlarının başında gelmiş ve ticarete yön veren kurumlar olmuştur.

Tarihsel süreçte, Kütahya'nın önemli ticaret yollarının kavşak noktalarında bulunması şehre ticari hareketlilik kazandırmış ve önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Ticari yapı tiplerinden olan iki ayrı Bedestenin ve Kapan Hanı'nın burada bulunması şehirdeki ekonomik hareketliliğin göstergesidir. Dolayısıyla, Kütahya'da ticaret hayatının ilk nüveleri kapan hanları ile atılmıştır denilebilir. Günümüzde ise Kapan Hanları tarihsel misyonunu tamamlamış gibi görünse de hala birçok farklı adlarla varlıklarını ticari yaşam ve şehir yaşamı içerisinde fonksiyonlarını sürdürmektedir.

⁴⁸ İ. H. Uzunçarşılıoğlu, Bizans ve Selçuklu Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1932, s.114.

⁴⁹ Seyit Ali Kahraman haz., Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 9. kitap cilt:1, YKY Yayınları, İstanbul, 2001, s.25.

⁵⁰ Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi -bir deneme-", Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul 1981-82, s.398.

⁵¹ Ahmet Yakupoğlu, Rengârenk Kütahya, Türk Petrol Vakfı, İstanbul, 1991. s. 145.

⁵² A. Doğan Karaağaoğlu, Yaşadığım Kütahya, Kütahya İllinden Yetişenler Derneği Yayınları, Kütahya, s.4.

⁵³ Kütahya Belediye Başkanlığı 1 Yıllık Çalışma Raporu 1991, s.69.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H (2011), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Akar, T. (2014).“Osmanlı Dönemi Vakıf Ticari Yapıları: Mimari Özellikleri, Koruma Sorun ve Potansiyelleri”, Vakıf ve İktisat Sempozyum, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss. 165-173.
- Akbayar, N.&Işın, E.&Sakaoğlu, N&Baydar, O.&Tanman, B.&Koz, M. S.&Aksoy, B.&Batur, A.&Yusufoğlu, Y. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Ed.), "Kapanlar", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayımları. Cilt: IV, İstanbul.
- Akdağ, M., (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimî Tarihi 1453-1559, C.2, 2.b., Tekin Yay., Ankara.
- Altun A., (1981). “Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi -bir deneme-”, Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul.
- Atsız, N.,(1974).“Kapan”, Türk Ansiklopedisi, C. 21, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Aydın, M., "Kütahya-Karagöz Ahmet Paşa Vakfı" Vakıflar Dergisi, 45:91-119.
- Aynural S.,(2001). "Kapan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 24, İstanbul.
- Aynural, S.,(1989. Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ayverdi, İ., Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, TY.
- Bozkurt, N.,(2007). "Nüfus", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33, İstanbul.
- Cerasi, M.M.(1999). Osmanlı Kenti, 1. baskı, İstanbul: YKY Yayınları
- Cezar, M.(1986). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik dönem imar sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çakır, C., Akkuş Y.(2015), "Osmanlı İstanbul'da Ticaret, Sanayi ve Finans" Büyük Osmanlı Tarihi, İstanbul, Cilt:6, ss. 154-199.
- Çam, N.(1991). “Arasta” TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul.
- Dadaş, C.&Batur A.&Yücedağ, İ. (2001). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3, Kütahya Belediyesi yayınları, Kütahya.
- Demirel, Ö.(1999)." XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)", Osmanlı, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Devellioğlu F.(1970). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası, Ankara,
- Faroqi, S.(2000), Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türk Vakfı Yurt Yayınları, 3.b, İstanbul.
- Gülsoy, U.(2014) İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014, İstanbul Ticaret Borsası Yayınları, İstanbul.
- Güran T.(1986) "İstanbul'un İfaşesinde Devletin Rolü (1793-1839)",İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 44, Sayı 1-4, ss. 245-275.
- Kahraman, S. A. (2001) (Haz.), Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 9. kitap cilt:1, YKY Yayınları, İstanbul.
- Karağaoğlu A. D., Yaşadığım Kütahya, Kütahya İlimden Yetişenler Derneği Yayınları, Kütahya, T.Y.
- Karazeybek M., "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 11, Sayı: XXXVI, 2018, ss.373-402.
- Kaya, G. (2017).“İstanbul'un İfaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İfaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)” Belleten, Cilt: 81, Sayı:292, ss. 857-916.
- Kejanlı, D. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı gelişimi, e-Journal of New. E-Journal of New World Sciences Academy, 5(3), ss. 287-303.
- Koç, M. - Tanrıverdi, E. (2014). (Haz.), MütercimÂsım Efendi, Kâmûsu'l- Muhît Tercümesi, , Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Kuban, D.(1968). “Anadolu-Türk Şehrî Tarihi Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, sy. VII, ss. 53-73.
- Kütahya Belediye Başkanlığı (1991), 1 Yıllık Çalışma Raporu

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

- Öz, M. (2015) "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, ss. 468-486.
- Özkılınç, A.&Coşkun, A.&Çalık, S.&Karazeybek, M. &Sivridağ, A.& Yüzbaşıoğlu, M. (1993),438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, C. I, (937/1530), Ankara, 1993.
- Pakalın M. Z.,(1993) "Kapan", Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 164-165.
- Saide S.&Kutlu İ. (2021) "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme", Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 14 Sayı: 2, ss. 506-507.
- Sevim, S. (2012). "Bursa Kapan Hanı'nın Balkanlar'a Yansıması Açısından Üsküp Kapan Hanı" Bursa'da Zaman, Yıl: 1, Sayı: 4, Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 32-34.
- Şahinalp, M. S.&Günel V., (2012) "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", Millî Folklor, Yıl:24, Sayı:93, ss.149-168
- Şenel, Ş.(2002) "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı" Türkler, c: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.736-753.
- Tabakoğlu, A. (2014). "Osmanlı Döneminde İstanbul'un iâşesi", Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 2, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, ss. 99-168
- Tankut, G. (1973) "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, ss.773-779
- Tanyeli, U. (1987), Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy), Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ. İstanbul.
- Tongur H. (1939) "Türk Şehirlerinde Çarşılar ve Kapanlar", Belediyeler Dergisi, No:52, ss.22-25
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1932). Bizans ve Selçuklu Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul.
- Varlık, M. Ç., " Kütahya" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, ss. 580-584.
- Varlık, M. Ç. (1988) "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Sayı:3, İstanbul, ss.189-271.
- Yakupoğlu, A. (1991). Rengârenk Kütahya, Türk Petrol Vakfı, İstanbul.
- Yalçın A. (1979). Türkiye İktisat Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

EKLER

Ahmet Yakupoğlu'nun Fırçasından Eski Kapanaltı.
(Şimdiki Vakıf Apartmanının Bulunduğu Yer)
Ahmet Yakupoğlu, Rengârenk Kütahya, Türk

Kapan Hanı'nın Kemerli Giriş Kapısı

1953'ten Önceki kapanaltı
Şimdiki Vakıf Apartmanının Bulunduğu Yer

1991 Yılında Yapılan Kapan Binası. Aynı Zamanda Kütahyalıların "Kapanaltı" dedikleri Tahıl pazarı
Kaynak: (<https://mapio.net/>)

1953'te Kapan'ın yıkılarak yerine yapılan vakıf Apartmanı

MUHASEBE MESLEĞİ MENSUPLARININ STRATEJİK ORYANTASYON DÜZEYLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

AN EMPIRICAL RESEARCH TO DETERMINE THE STRATEGIC ORIENTATION LEVELS OF ACCOUNTING PROFESSIONALS

Mürsel GÜLER*, Sezer BUDAK**, İzzet NARİN***

* Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, mursel.guler@dpu.edu.tr,
ORCID:0000-0003-2679-944X

** Bilim Uzmanı, sezerbu@gmail.com, ORCID:0000-0001-8482-4311

***Bilim Uzmanı, izzetnarin@gmail.com, ORCID:0000-0002-7632-4357

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 01.03.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 19.03.2022</p> <p>Kabul Tarihi 25.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları M20 M40 M41</p>	<p>Araştırmanın amacı muhasebe mesleği mensuplarının işletmedeki stratejik kararlara katılma düzeyini belirlemektir. Stratejik kararlara katılmada ve bu stratejik kararlara katkı sağlamada mesleki bilginin öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Kütahya ilinde faaliyet gösteren 324 muhasebe mensubu araştırmaya dahil edilmiştir. Öğrenme ve girişimcilik oryantasyonlarının bağımsız, teknoloji oryantasyonunun aracı, pazarlama oryantasyonunun bağımlı değişken olduğu regresyon modeli kurulmuştur. Teknolojik oryantasyonunun pazarlama oryantasyonu ve öğrenme – girişimcilik oryantasyonları arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Muhasebe mensuplarının işletmenin pazar payını artırarak yeni müşterileri kazanmasına katkı sağlamak istediği ve bunun için muhasebe mensuplarının özerkliklerinin artırılması gerektiği ve işletmede alınacak kararlarda mesleki tecrübelerine önem verilmesi gerektiği görülmektedir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Stratejik Oryantasyon, Pazarlama Oryantasyonu, Teknoloji Oryantasyonu</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.03.2022</p> <p>Revized 19.03.2022</p> <p>Accepted 25.03.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes M20 M40 M41</p>	<p>The research aims to determine the level of participation of accounting professionals in strategic decisions in the business. It is aimed to reveal the importance of professional knowledge in participating in and contributing to strategic decisions. In this context, 324 accounting personnel operating in the province of Kütahya were included in the study. A regression model has been established in which learning and entrepreneurship orientations are independent, technology orientation is the mediator, and marketing orientation is the dependent variable. It is seen that the technological orientation has a partial mediating effect between the marketing orientation and the learning-entrepreneurship orientation. It is seen that the accountants want to contribute to the acquisition of new customers by increasing the market share of the business, and for this, the autonomy of the accountants should be increased and their professional experience should be given importance in the decisions to be taken in the business.</p> <p>Keywords: Strategic Orientation, Marketing Orientation, Technology Orientation</p>

Atf (Citation): Güler, M.&Budak,S.&Narin, İ. (2022). “Muhasebe Mesleği Mensuplarının Stratejik Oryantasyon Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Araştırma”, *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 10-18

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Küreselleşmenin etkisi ile yoğun ve şiddetli yaşanan pazar rekabeti üzerine son yıllarda süresi çok kısa periyotlara düşen teknolojik dönüşüm ve değişimler tüm firmalar için farklılaşmayı ve inovatif çözümler üretmeyi bir zorunluluk haline getirmiştir.

Strateji kelimesi kullanıma askerlik ve savaş terimi olarak girmiş olsa da özellikle 1970'lerin ardından sık kullanılmakta ve yönetim literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Strateji kavramı, düşünce, karar verme ve uzun dönemli amaçlar anlamında kullanılmaktadır (Maviş,1988, s.136).

Stratejik yönetim süreci, firmanın uzun dönemli varlığını devam ettirmesi, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlanması ve ortalamanın üzerinde kâr elde etmesine yönelik bilgi toplama, analiz etme, seçim yapma, karar verme, uygulama ve değerlendirme faaliyetleri olarak ifade edilebilir (Ülgen ve Mirze, 2010, s.56). Barca'ya (2005) göre de stratejik yönetim rekabet avantajı odaklıdır.

Porter'in öncülüğünü yaptığı araştırmalarda firmaların mevcut pazarda rekabet edebilmeleri için içsel ve dışsal faktörlerin öneminden bahsetmiştir. 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalar da kaynakların nadir, taklit edilmesi güç, heterojen ve firmaya özgü kaynakların firma ile dış çevre arasında önemli bir konu olacağı iddiasından yola çıkarak maddi varlıkların yetersiz kalacağı görüşünü ortaya koymuşlardır. Sürdürülebilir rekabet avantajının firmanın sahip olduğu kaynakların tamamıyla sağlanabileceği perspektifinden hareketle rekabet avantajı ve firma performansının ana kaynağı olarak maddi kaynaklar, kurumsal kaynaklar ve insan kaynağı olarak üç başlık altında firma kaynaklarını sınıflandırabilmek mümkündür. Sonuç olarak değişen çevresel koşullar göz önünde bulundurulduğunda yalnızca bilgiyi işleyen değil öte yandan bu bilgiyi somut hale getiren, öğrenebilen, bilgiyi yönetim işlevlerine adapte ederek kullanabilen, kurum içinde davranış değişiklikleri yapabilen, kurum içi ve kurum dışındaki tüm müşteri ve paydaşlarla iletişim kuran ve bilgiyi girişimciliğin ortaya çıkmasında kullanan firmalar rekabet üstünlüğü sağlayabilir (Karaca ve Marşap, 2021, s.29).

Çalışanların işletme stratejilerine uygun hareket edebilmeleri için bu kararları özümsemeleri gerekmektedir. Özellikle mesleki bilgi düzeyinin farklılaştığı örgütlerde bu stratejilerin tüm çalışanlar tarafından aynı ölçüde anlaşılması oldukça zordur. Özellikle mesleki bilgi düzeyi açısından fazla fark gerektirmeyen meslek kollarında stratejik kararların daha kolay anlaşılacağı düşünülmektedir. Muhasebe mesleği gibi meslek kollarında iş yapabilmek için belli bir birikim olması ve bu birikimin işletme amaçları doğrultusunda kullanılması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan muhasebe mesleği mensuplarının stratejik kararlara katılma düzeyi ve bu stratejik kararların birbirine etki düzeyleri incelenecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde stratejik oryantasyon kavramına ve stratejik oryantasyonun boyutları olan teknoloji oryantasyonu, pazar oryantasyonu, girişimcilik oryantasyonu, öğrenme oryantasyonu kavramına değinilecektir.

1.1. Stratejik Oryantasyon

Stratejik oryantasyon, işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajı elde edebilmeleri amacıyla çalışanların değerlerini, inançlarını, kurallarını ve uzun vadeli olarak kurum kültürünü etkilemek için rekabet çevresinde yöneticilerin stratejilerine uygun davranışlar dizisi oluşturma çabasıdır (Bulut, 2007, s.5). Hitt vd. (1997), başka bir bakış açısıyla stratejik oryantasyonu üst yöneticilerin inançlarının ve zihinsel modellerinin bir göstergesi olarak görmektedirler. Stratejik oryantasyon yöneticilerin çevreyi algılayarak çevresel değişimlere reaksiyonlarını gösterir (Usta, 2011, s.66).

Stratejik oryantasyonlar, modern stratejik yönetim düşüncesinin en önemli araçlarından birisidir. Devinim halinde olan iş çevrelerinin hep aynı stratejiyi ve bu strateji doğrultusundaki taktikleri kullanması mümkün değildir. Rakipler kıyaslama yöntemini kullanarak başarılı firmaların güçlü yönlerini kopyalayabildikleri gibi maliyet liderliğini yakalayıp üstünlük kuran firmalar nedeniyle de yöneticiler farklı stratejik alternatiflere yönelebilmektedirler. Bu bağlamda işletmeler farklı stratejik oryantasyonları ayrı ayrı uygulayabilecekleri gibi farklı stratejilerin bileşkesi şeklinde de uygulayabilmektedirler. Stratejik oryantasyonları işletmelerin büyük resme odaklanması şeklinde de tanımlamak mümkündür. İşletmelerin tüm organizasyon yapısında geleceğe yönelik etkinliklerini ortaya koyup, uygulama sürecidir (Altındağ, 2011, s.42).

Stratejik oryantasyonlar, bir firmanın pazarlama ve strateji oluşturma faaliyetlerini etkileyen yol gösterici ilke olmanın yanında müşteriler ve rakipler ile iletişimde rehberlik eden önemli bir örgüt kültürü unsurudurlar (Noble vd. 2002, s.25).

Firma performansının başarısı ya da başarısızlığı seçim yapılan stratejik oryantasyonlarla firmanın insan sermayesi, fiziki ve örgütsel kaynaklarının birbiriyle uyumlu olmasına bağlıdır. Literatürde geçen stratejik oryantasyon boyutları şunlardır (Yılmaz ve Karakaya, 2019, s.3235):

- Teknolojik oryantasyon,
- Pazar (müşteri) oryantasyonu,
- Girişimcilik oryantasyonu,
- Öğrenme oryantasyonu.

1.2. Teknolojik Oryantasyon

Hızlı değişim gösteren bilim ve teknoloji ile birlikte artık tek bir organizasyonun inovasyon kapasitesi teknolojik gelişme hızının ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir. Açık inovasyon stratejisi vasıtasıyla dış kaynaklara erişim, çok sayıda işletmenin daha iyi inovasyon performansı yakalaması için kaynak elde etmesinde önemli bir yol haline geldi. Bu sırada, kullanıcıların ürün kişiselleştirme talebi artmakta ve kullanıcı ihtiyaçları önemli bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle kurumsal inovasyon ekosisteminin oluşturulması günümüzde işletmelerin ortak stratejik tercihi haline gelmiştir (Wei ve Zhao, 2019).

Yenilikçi firmalar güçlü bir biçimde Ar-Ge odaklıdır, yeni teknolojiler edinme konusunda proaktiftir ve yeni ürünlerinin geliştirilmesinde ileri düzeyde teknolojileri kullanır. Bu nedenle teknoloji odaklı bir firma, önemli bir teknolojik altyapıya sahip olma ve bunu yeni ürünlerin geliştirilmesinde kullanma yeteneği ve iradesine sahip bir firma olarak tanımlanabilir. Teknoloji oryantasyonu aynı zamanda firmanın teknik bilgisini yeni bir teknik çözüm geliştirmek için kullanabileceği anlamına gelmektedir (Gatignon ve Xuereb, 1997, s.78).

Teknoloji oryantasyonunu destekleyen felsefe, tüketicilerin teknolojik avantajı olan ürünleri tercih ettiğini, seçimini bu yönde yaptığını öne sürer (Gao ve diğerleri, 2007), bu da dolaylı olarak endüstriyel pazardaki firmaları yeni teknolojiye daha fazla dikkat etmeye teşvik eder. Teknoloji odaklı firmalar böylelikle Ar-Ge'ye daha fazla yatırım yapacak, aktif olarak yeni teknolojiler edinecek ve sofistike üretim teknolojilerini kullanacaklardır. Güçlü bir teknoloji odağı, bu nedenle bir firmanın benzersiz ve taklit edilemez teknolojik yetenekler elde etmesini sağlayabilir ve firmaya kaynak temelli görüşe dayalı rekabetçi bir alan sağlar (Hsu vd. 2014, s.46).

1.3. Pazar Oryantasyonu

Pazar oryantasyonunun geleneksel vurgusu müşteri odaklılıktır. Tüketici ihtiyaçlarına odaklanır ve müşteri memnuniyeti yaratarak kâr elde eder. Benzer şekilde, Ruekert pazar/müşteri odaklılığı "iş biriminin müşterilerden bilgi edinme ve kullanma, müşteri ihtiyaçlarını karşılayacak bir strateji geliştirme ve bu stratejiyi müşterilerin ihtiyaç ve isteklerine duyarlı olarak uygulama derecesi" olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, "müşteri" pazar oryantasyonunun gelişmesini sağlayacak en kritik dış çevre faktördür ve firmalar müşteri odaklı bir strateji geliştirmelidir. (Tajeddini, 2010, s.222).

Narver ve Slater (1990), pazar oryantasyonunu alıcılar için yüksek değer yaratmak ve böylece yüksek seviyede performansın sürekliliğini sağlayacak davranışları etkin ve etkili bir şekilde oluşturabilecek örgüt kültürü şeklinde tanımlamışlardır. Örgütlerde üst yönetim pazar yönelimi esaslı örgüt kültürünün örgüt içerisindeki hâkimiyetini hem bireysel bazda hem de örgütsel düzeyde performans artırıcı bir faktör olarak kullanmalı ve bu sayede rekabet unsuru olarak kullanılmalıdır (Kalkan ve Aladağ, 2021, s.599).

1.4. Girişimcilik Oryantasyonu

Girişimcilik oryantasyonu, firmaların yeni pazar fırsatlarını keşfetme yönelimlerini ifade eder (Boso ve diğerleri, 2013). Girişimcilik kavramının temelinde yatan ana fikir, yeni pazar fırsatları arayışı veya mevcut faaliyet alanlarının yenilenmesi olabilecek yeni giriştir (Lumpkin & Dess, 1996). Girişimcilik oryantasyonuna sahip firmalar, faaliyetlerini dinamik rekabet ortamında ayarlama, çevreyi değiştirme ve şekillendirme yeteneğine ve belirsiz fırsatlardan yararlanmak için kaynak ayırmaya isteklidir (Covin ve Slevin, 1989; Hakala, 2011). Önceki çalışmalar, girişimci odaklı firmalar çevreyi daha iyi ayarlama ve şekillendirme yeteneğine sahip olduğundan, girişimcilik oryantasyonunun firma performansını olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedir (örneğin, Hult ve diğerleri, 2004; Wiklund & Shepherd, 2005). Diğer araştırmalar, girişimcilik oryantasyonunun öğrenme yönelimi yoluyla performansı dolaylı olarak etkilediğini (Wang, 2008), pazar odaklı davranışlarla etkileşime girdiğini (Boso ve diğerleri, 2013; Zahra, 2008) veya pazar oryantasyonu ile performans arasındaki ilişkiye eğrisel olarak müdahale ettiğini (Bhuiyan vd, 2005) bulmuştur (Hsu, 2016, s.5).

Yapılan çalışmalar, girişimcilik oryantasyonunun örgütsel performansa pozitif yönde katkıda bulunduğu sonucunu göstermektedir (Anderse'n 2010; Martens ve diğerleri 2016). Girişimcilik çalışmaları, yeni girişimlerin sektördeki müşterilerin ihtiyaçlarından kaynaklanan girişimcilik fırsatlarına hızlı bir şekilde yanıt vermelerini sağladığı için girişimcilik oryantasyonunu benimsediğini gösteriyor. Bununla birlikte, yeni girişimler, yeniliklerin getirdiği yükümlülükler nedeniyle genellikle piyasada sıkıntı çekerler ve kaynakları elde etmeyi ve fırsatlardan yararlanmalarına yardımcı olacak temel yetenekleri geliştirmeyi zor bulurlar. Pazarda hayatta kalmak ve performans göstermek için yeni girişimler, yeniliği benimser ve yeni ve benzersiz bir değer önerisi geliştirir. Ampirik araştırmalar, yerleşik şirketlere karşı fiyat konusunda başarılı bir şekilde

rekabet etmenin zor olması sebebiyle yeni girişimlerin inovasyona odaklandığını ve müşterilere yeni değer tekliflerine güvendiğini göstermektedir (Kumar ve Das, 2020, s.5).

1.5. Öğrenme Oryantasyonu

Ekonomide yaşanan hızlı değişimler, bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, nitelikli insan kaynağında yaşanan artış örgütleri bir rekabet unsuru olarak sürekli öğrenmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda değişimin kaçınılmaz, sürekli iyileştirme çabalarının zorunluluk olduğu çevresel şartlarda, örgütlerin varlıklarının sürekliliği ve rekabet avantajı yakalayabilmek için yüksek performans sergileyebilmeleri uygulanabilir yenilikler geliştirebilmelerine bağlıdır.

Öğrenme oryantasyonunu benimseyen örgütler, kısıtlı yenilik yapabilme ve fikir üretmede yaşanan kısırlığın ötesine geçerek, eleştirel düşünme ve tüm fikir, görüş, düşünce ve uygulamaları sorgulayarak yeni fikir ve düşünceleri ortaya çıkarabilen örgütlerdir (Kalmuk, 2016, s.21).

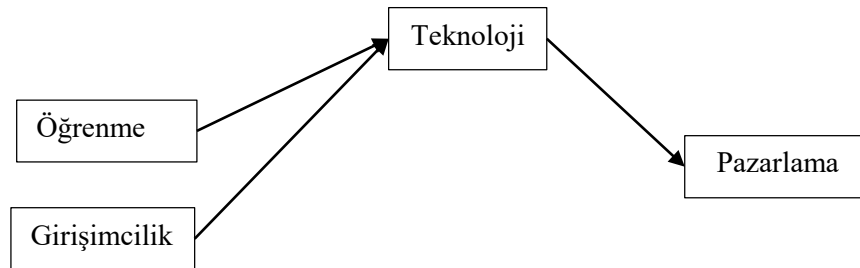
Öğrenen bir örgüt kendisine potansiyel katkı sağlayabileceğini düşündüğü bilgiyi elde etmek için açık bir şekilde odaklanmaktadır. Öğrenen bir örgüt; bilginin oluşturulması, elde edilmesi ve aktarılması konularına cevap verebilecek şekilde davranış biçimlendirmeye yeteneğine sahiptir. Yeni bilgiye erişimi sürekli bir hedef olarak koyan bu tür örgütler için öğrenme faaliyetleri bir taraftan stratejik olarak yönlendirilirken bir taraftan da günlük işleyişin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Erzengin, 2015, s.48).

Örgütsel öğrenme, işgörenlerin fikirlerini meslektaşları ve yöneticileriyle sıkıntı hissetmeden paylaşabildikleri, işe yönelik fikirlerini özgürce açıklayabildikleri, her türden görüş ve düşünceye saygı gösterilen, çalışanların risk almaktan çekinmeden fikirlerini uygulayabilmek için teşvik edildikleri ve yöneticilerin de yaratıcı düşünme konusunda destek gördükleri bir ortamın oluşturulmasına bağlıdır. Sermaye ve işgücünün rekabette belirleyici olduğu dönemlerden bilgiye ulaşmanın ve değişime uyum sağlayabilmenin hızının artık rekabetin temel unsuru olduğu bir döneme geçilmiştir (Sözen, 2013, s.80).

Slater ve Naver (1995), pazar oryantasyonu gibi öğrenme oryantasyonunun da rekabet avantajı üzerinde pozitif bir katkısı olduğunu ifade etmektedirler. Calantone vd. (2002) de pazar bilgisine sahip olma, paylaşma ve kullanma bağlamıyla öğrenme oryantasyonunun pazar ve teknoloji oryantasyonlarını kapsadığını ifade etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmanın amacı muhasebe alanında çalışan kişilerin stratejik kararlara katılım düzeylerini incelemektir. Araştırmada Gülhan Kamuk (2016) tarafından geliştirilen 37 ifade ve 4 boyuttan oluşan Stratejik Oryantasyon Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma için gerekli etik kurul raporu Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nden 15.02.2022 tarih 2022/01 sayı ile alınmıştır. Muhasebe mesleği çalışanlarının işletme içerisinde yenilikçi fikirlere açık olmasının ve kendilerini geliştirme düzeylerinin yaptıkları süreçlerle alakalı kalite düzeyine yönelik algılarının artacağı ve teknoloji algısının artmasıyla daha müşteri odaklı bir anlayışa sahip olacakları düşünülmektedir.

Şekil 1:Araştırmanın Modeli

Şekil 1 ile araştırmanın modeli gösterilmektedir. Öğrenme ve girişimcilik arasında teknolojinin aracı görevi incelenecektir.

H₁= Öğrenme ve Girişimcilik ile Pazarlama Oryantasyonları arasında Teknoloji Oryantasyonunun aracı görevi bulunmaktadır.

3. Bulgular

Araştırma bulguları elde etmek için öncelikle ölçeğe ait faktör ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Stratejik oryantasyonun Öğrenme, Pazarlama, Teknoloji ve Girişimci boyutlarının faktörleşmesi incelenmiştir. Aynı kapsamda ölçeğin güvenilirliğinin kabul edilir sınırlar dahilinde olup olmadığı incelenecektir.

Tablo 1: Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizi

	Faktörler				
	Öğrenme	Pazarlama	Teknoloji	Girişimci	Güvenirlik
Yönetim İşletme içinde bilgi birikiminin ve paylaşımının önemini sürekli vurgular	0,85				
Tecrübelerin ve çıkartılan derslerin kurum içinde paylaşılması için çaba sarf edilir	0,82				
İşletmemizde çalışanların eğitimine ayrılan kaynaklar bir masraf olarak değil yatırım olarak görülür	0,81				
Şayet kurum olarak öğrenmeyi terk edersek geleceğimizin tehlikeye düşeceğini biliyoruz	0,80				0,92
İşletmemizde öğrenme (araştırarak tecrübe ederek bilgi edinme) ilerlemenin en temel anahtarındır	0,80				
İşletmemizde gelecekte nasıl bir yerde olacağına dair çalışanlarca paylaşılan bir vizyon mevcuttur	0,75				
Başarısız çaba ve girişimlerden dersler çıkartılır ve bu dersler çalışanlarla paylaşılır	0,73				
Geçerliliği kalmamış bilgi ve uygulamaları sorgulayan ve güncelleyen bir anlayışımız vardır	0,64				
Stratejilerimizi belirlerken müşteriler için daha değerli ürünler üretmeye odaklanıyoruz		0,88			
Müşterilerimizin bizden ne kadar memnun olduklarını sürekli ve sistematik olarak ölçeriz		0,86			
Müşteri ihtiyaçlarına hizmet etmeye İşletme olarak kendimizi adanmış durumdayız		0,83			
İşletmemizin temel hedefi müşteri memnuniyetidir		0,79			0,92
Müşteri memnuniyeti için neler yapılması gerektiğine dair bilgiler İşletme çapında paylaşılır		0,74			
Birimler arasında İşletmeye rekabet avantajı sağlayan güçlü bir koordinasyon vardır		0,63			
İşletmemizin tüm birimleri birbirlerinin talep ve ihtiyaçlarına duyarlıdır		0,56			
İşletmemizdeki çalışanlarımız "Sürekli İyileştirme" kavramının ne olduğunu iyi bilirler.			0,80		
İşverenimiz işimizi sürekli iyileştirebileceğimize gerçekten inanır.			0,78		
Rakiplerin stratejileri ile ilgili sürekli olarak bilgi toplarız			0,76		0,84
Üst yönetim düzenli olarak rakiplerin güçlü yanlarını ve stratejilerini tartışır			0,70		
İşletmemizin hizmet ettiği hastalarımız işimizin kalitesi hakkında bize geri bildirimde bulunurlar.			0,68		
İşletmemiz genel olarak rakipleri takip eder ve onların hamlelerine cevap verir				0,82	
İşletmemiz, rekabet ortamında çok sık olarak, yeni ürün/hizmetlerin, teknolojilerinin ve idari yeniliklerin pazara sunulmasında öncü kurum rolünü üstlenir.				0,74	0,78
İşletmemiz genel olarak rakiplerin daha sonra takip edeceği, yeni ve öncü uygulamaları başlatır.				0,71	
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.					
a. Rotation converged in 5 iterations.					
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy 0,835					
Açıklanan Varyans 0,7					

Muhasebe Mesleği Mensuplarının Stratejik Oryantasyon Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Araştırma

Tablo 1 ile ifadelerle ait güvenilirlik ve faktör analizi sonuçları verilmiştir. Öğrenme Oryantasyonu boyutunun 8 ifadeden oluştuğu ve 0,92 güvenilirliği olduğu, Pazarlama Oryantasyonu boyutunun 7 ifadeden oluştuğu ve 0,92 güvenilirliği olduğu, Kalite Oryantasyonunu 5 ifadeden oluştuğu ve 0,84 güvenilirliği olduğu, Girişimcilik Oryantasyonunu 3 ifadeden oluştuğu 0,78 güvenilirliği olduğu görülmektedir. Stratejik Oryantasyonu için açıklanan varyansın 0,7 Kaiser – Meyer – Olkin değerinin 0,835 olduğu görülmektedir. Tablo 2 ile demografik dağılım incelenecektir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Tecrübe				Total
		1 ve altı	2 – 4 arası	5 – 7 arası	8 ve üzeri	
Cinsiyet	Erkek	148	4	12	0	164
	Kadın	48	64	20	32	164
Total		196	68	32	32	328

Tablo 2 ile katılımcıların demografik özellikleri gösterilmektedir. Katılımcıların tecrübe, cinsiyet ve yaş açısından dağılımları verilmiştir.

Tablo 3: Faktör Arası Korelasyon Tablosu

	1	2	3	4
öğrenme	1	0,45**	0,31**	0,35**
pazarlama		1	0,48**	0,41**
Kalite			1	0,35**
girişimcilik				1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 3 ile faktörler arasındaki ilişki gösterilmektedir. Faktörler arası pozitif yönlü orta düzey bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4: Değişkenler İçin Regresyon Modeli

Değişkenler	Regresyon 1	Regresyon 2	Regresyon 3
Kontrol Değişkenleri	B	B	B
Yaş	-0,02	0,1	0,09
Tecrübe	0,15*	0,02	0,03
Bağımsız Değişkenler			
Öğrenme		0,37*	0,3*
Girişimcilik		0,3*	0,2*
Aracı Değişken			
Teknoloji			0,37*
Sig	0,02	0,00	0,00
R	0,15	0,55	0,62
R ²	0,02	0,3	0,38
R ² Değişimi		0,28	0,08

*p<0,05

Tablo 4 ile araştırmanın hipotezini test etmek için kurulan regresyon modelleri gösterilmektedir. Birinci modelde bağımlı değişken olarak pazarlama oryantasyo kontrol değişkeni olarak yaş ve tecrübe dahil edilmiştir. Tecrübenin kontrol değişkeni olarak etkisi olduğu, yaşın anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. İkinci modelde kontrol değişkenlerinin etkisini kaybettiği görülmektedir. Öğrenme ve girişimcilik oryantasyonlarının pazar oryantasyonuna etkisi olduğu görülmektedir. Üçüncü modelde teknoloji oryantasyonunun aracı değişken olarak dahil edilmesiyle bağımsız değişkenlerin anlamlı etkilerinin devam ettiği ve düzeylerinin değiştiği görülmektedir. Kalite oryantasyonunun pazarlama oryantasyonu ve öğrenme – girişimcilik oryantasyonları arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

4.Sonuç ve Öneriler

Muhasebe mesleğine mensup kişilerin stratejik oryantasyon düzeylerini incelemek amacıyla yapılan araştırmada yaşın ve tecrübenin kontrol değişkeni, öğrenme ve girişimcilik oryantasyonlarının bağımsız değişken, teknoloji oryantasyonunun aracı değişken pazarlama oryantasyonunun bağımlı değişken olduğu hiyerarşik regresyon modeli kurulmuştur. Hiyerarşik regresyon modeli ile H₁ hipotezinin kabul edildiği görülmektedir. Öğrenme ve girişimcilik ile pazarlama oryantasyonları arasında teknoloji oryantasyonunun aracı görevi bulunmaktadır. Muhasebe mesleği mensuplarının finansal konulardaki bilgi birikiminden dolayı işletme içerisindeki stratejik kararlarda önemli katkısı olacaktır. Örgüt içinde öğrenme düzeyinin artması yani bireylerin girişimcilik özelliklerini kullanmaları ve özerk kalabilmeleri, sorunlara daha kalıcı çözümler getirmelerini sağlayacak ve böylelikle işletmenin daha müşteri odaklı olması sağlanacaktır. Özellikle çalışanların mesleki bilgi açısından donanımlı olması bu süreci daha da kolaylaştıracaktır. Örgütsel öğrenme sürecinin müşteri odaklılığa ulaşmasında sorunlara yeni bir bakış açısı ile yenilikçi çözümler getirilmesinin oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Altındağ, E. (2011). *Aile Şirketlerinde Stratejik Yönelim Düzeylerinin Tespiti Ve Firma Performansı Üzerindeki Etkisi*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Andersen, J. (2010).“A Critical Examination Of The Eo-Performance Relationship”. *Int J Entrep Behav Res* 16(4):309–3.
- Barca, M. (2005). “Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel Bir Disiplinin Oluşum Hikayesi”.*Journal Of Management Research/Yonetim Arastirmalari Dergisi*, 5(1): 7 - 38
- Boso, N., Story, V. M., ve Cadogan, J. W. (2013). Entrepreneurial Orientation, Market Orientation, Network Ties, And Performance: Study Of Entrepreneurial Firms In A Developing Economy. *Journal Of Business Venturing*, 28(6): 708-727.
- Bhuiyan, S. N., Menguc, B., ve Bell, S. J. (2005). “Just Entrepreneurial Enough: The Moderating Effect Of Entrepreneurship On The Relationship Between Market Orientation And Performance”.*Journal Of Business Research*, 58(1): 9-17.
- Bulut, Ç. (2007). *Stratejik Oryantasyonlar Ve Firma Performansı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Covin, J. G., ve Slevin, D. P. (1989). “Strategic Management Of Small Firms İn Hostile And Benign Environments”.*Strategic Management Journal*, 10(1): 75-87.
- Erzengin, E. (2015). *Stratejik Oryantasyonlar ve Açık İnovasyon İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gao, G.Y., Zhou, K.Z., ve Yim, C.K. (2007). “On What Should Firms Focus In Transitional Economies? A Study Of The Contingent Value Of Strategic Orientations In China”. *International Journal of Research In Marketing*, 24(1): 3–15.
- Gatignon, H. ve Xuereb, J.M., (1997).“Strategic Orientation Of The Firm New Product Performance”, *Journal Of Marketing Research*, 34(1): 77-90.
- Hakala, H., ve Kohtamäki, M. (2011). “Configurations Of Entrepreneurial- Customer- And Technology Orientation”. *International Journal Of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 17(1): 64-81.
- Hult, G. T. M., Hurley, R. F., ve Knight, G. A. (2004). “Innovativeness: Its Antecedents And Impact On Business Performance”. *Industrial Marketing Management*, 33(5): 429-438.
- Hsu, T.T., (2016). “Strategic Orientation Of The Firm And New Product Performance: The View Of The Complementary Combination Approach”.Tidd, J, Huizingh, E. ve Conn, S (Ed.)*Xxvü Ispım Conference* (1-15). Porto: Blending Tomorrow’s Innovation Vintage.
- Hsu, T. T., Tsai, K.-H., Hsieh, M.-H., ve Wang, W.-Y. (2014). “Strategic Orientation And New Product Performance: The Roles Of Technological Capability”. *Canadian Journal Of Administrative Sciences / Revue Canadienne Des Sciences De L’administration*, 31(1), 44–58.
- Kalmuk, G. (2016). *Stratejik Oryantasyonlar ve Yenilikçiliğin Hastane Performansına Etkisinde Örgütsel Öğrenme Yeteneğinin Ara Değişken Rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi,Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalkan, P. K. ve Aladağ, Ö.F. (2021). “Stratejik Yönelim ve İşletme Performansı: Bir Literatür Taraması”.*Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12(23), 592 - 620
- Karaca, G. ve Marşap, A. (2021). “Stratejik Yönelimler ve Yenilikçiliğin İşletme Performansına Etkisi ve Bir Araştırma”. *Muhakeme Dergisi*, 4(1), 28-45.
- Kumar, S. ve Das, S. (2020). “Integrated Framework Of Strategic Orientation, Value Offerings And New Venture Performance”. *Decision*, 47(1):3–17
- Lumpkin, G. T. ve Dess, G. G. (1996). “Clarifying The Entrepreneurial Orientation Construct And Linking It To Performance”.*Academy Of Management Review*, 21(1): 135-172.
- Maviş, F. (1988). “Stratejik Yönetim Modeli”. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 135-147.
- Noble, C., Sinha, R. K. ve Kumar, A. (2002), “Market Orientation And Alternative Strategic Orientations: A Longitudinal Assessment Of Performance Implications”. *Journal Of Marketing*, 663, 25-39.

- Tajeddini, K. (2010). "Effect Of Customer Orientation And Entrepreneurial Orientation On Innovativeness: Evidence From The Hotel Industry In Switzerland". *Tourism Management*, 31: 221–231.
- Sözen, C. (2013). "Öğrenen Örgütler". Besler, S. ve Tonus, Z. (Ed.)*Yönetimde Güncel Yaklaşımlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Usta, U. (2011). "Pazar Yöneliminin Firma Performansına Etkisini Güçlendiren Stratejik Yönelimler: Literatüre Dayalı Bütünsel Bir Model Önerisi".*Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(3), 65-84.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, K, Karakaya, A. (2019). "İşletmelerin Stratejik Yönelimleri ve Etkin İş Sürekliliği Yönetimi Arasındaki İlişkiler: İstanbul Sanayi Odası (İso) 2015 Birinci 500 Sanayi Kuruluşu Üzerinde Yapılan Araştırma". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 3230-3251.
- Wang, C. L. (2008). "Entrepreneurial Orientation, Learning Orientation, And Firm Performance. Entrepreneurship".*Theory & Practice*, 32(4): 635-657.
- Wei, J., ve Zhao, Y. (2019). "Strategic Orientation And Innovation Ecosystem Structure". Condry, M. (Ed.)*2019 Ieee International Symposium On Innovation And Entrepreneurship* (1-8)China: Tems-Isie
- Wiklund, J., ve Shepherd, D. (2005). "Entrepreneurial Orientation And Small Business Performance: A Configurational Approach". *Journal Of Business Venturing*, 20(1): 71-91.
- Zahra, S. A. (2008). "Being Entrepreneurial And Market Driven: Implications For Company Performance".*Journal of Strategy and Management*, 1(2): 125-142

EKONOMİK BÜYÜME, İKTİSADİ DEĞİŞKENLER VE EŞİTSİZLİK: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE YÖNELİK BİR İNCELEME (1983-2019)

ECONOMIC GROWTH, ECONOMIC VARIABLES AND INEQUALITY: A REVIEW OF SELECTED COUNTRIES (1983-2019)

Suna ŞAHİN*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, suna.sahin@yeniuyuzyl.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8241-739X

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 02.03.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 10.03.2022</p> <p>Kabul Tarihi 20.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları F14 F43 Q40</p>	<p>Dünyanın birçok ülkesinde gelir eşitsizliği artmaktadır. Gelir eşitsizliği, sürekli büyümesi nedeniyle üzerinde önemle durulması gereken bir olgu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı yüksek gelirli ülkelerdeki gelir eşitsizliği ve seçilen iktisadi değişkenlerin, ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmada 1983-2019 dönemini kapsayan yıllık veri seti ile Dünya Bankası'nın yüksek gelir grubunda yer alan Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık için araştırma yapılmıştır. Çalışmaya ait veriler Dünya Bankası veri tabanı (World Bank), OECD gelir dağılımı veri tabanı (Income Distribution Database), standardize edilmiş dünya gelir eşitsizliği veri tabanı (Standardized World Income Inequality Database) ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) veri tabanından alınmıştır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma için kullanılan değişkenler, büyüme (GSYİH yıllık %), enflasyon (tüketici fiyatlarıyla yıllık), doğrudan yabancı yatırım girişleri, kamu kesimi büyüklüğü (kamu nihai tüketim harcamaları % GSYİH), sermaye (brüt sermaye oluşumu % GSYİH), nüfus, vergi geliri (% GSYİH), ticari dışa açıklık ve eşitsizlik göstergesi olarak ise Gini katsayısıdır. Çalışmanın genel bulguları, doğrudan yabancı yatırım girişleri, sermaye ve Gini katsayısında meydana gelen artışlar gayri safi yurtiçi hasılayı pozitif yönde etkilerken, kamu nihai tüketim harcamaları ve nüfus değişkenlerinde meydana gelen artışlar gayri safi yurt içi hasılayı negatif etkilemektedir. Enflasyon, vergi gelirleri ve ticari dışa açıklık ile ilgili olarak ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme, Gelir Eşitsizliği, Gini Katsayısı, Panel Veri Analizi.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 02.03.2022</p> <p>Revized 10.03.2022</p> <p>Accepted 20.03.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes F14 F43 Q40</p>	<p>Income inequality is increasing in many countries of the world. Income inequality has become a phenomenon that should be emphasized due to its continuous growth. The aim of this study is to investigate whether income inequality and selected economic variables in high-income countries have an effect on economic growth. In the study, with the annual data set covering the period 1983-2019, research was conducted for Germany, the United States and the United Kingdom, which are in the high-income group of the World Bank. The data of the study were taken from the World Bank database (World Bank), OECD Income Distribution Database, standardized world income inequality database (Standardized World Income Inequality Database) and European Statistical Office (Eurostat) database. Panel data analysis method was used in the study. The variables used for the study are: Growth (% of GDP per year), inflation (annual at consumer prices), foreign direct investment inflows, size of the public sector (% of public final consumption expenditures of GDP), capital (gross capital formation % of GDP), population, tax revenue (% of GDP), and the Gini coefficient as an indicator of trade openness and inequality. The general findings of the study are that the increases in foreign direct investment inflows, capital and Gini coefficient affect the gross domestic product positively, while the increases in the public final consumption expenditures and population variables affect the gross domestic product negatively. No significant results were obtained regarding inflation, tax revenues and trade openness</p> <p>Keywords: International Trade, Economic Growth, Income Inequalities, Gini Coefficient, Panel Data Analysis</p>

Atıf (Citation): Şahin, S. (2022). "Ekonomik Büyüme, İktisadi Değişkenler ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkelere Yönelik Bir İnceleme (1983-2019)", *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 19-30

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelemek iktisadi yönden oldukça önemlidir. Çünkü artan gelir eşitsizlikleri ile yaşam standardındaki düşüşün eşlik ettiği artan yoksulluk seviyesi, sosyal ve politik huzursuzluğu artırır. Bütün bunlar ülkedeki ekonomik kalkınmanın kötüleşmesine katkıda bulunur. Gelir eşitsizliğinin artması, sosyal ekonomik olgularla ilişkisi nedeniyle de önemlidir. Gelir eşitsizliği yoksulluğa, göçe ve düşük eğitim düzeyine neden olabilir ayrıca halk sağlığını da olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla gelir eşitsizliği, bir ülkeye hem mikro hem de makro düzeyde sosyo-ekonomik etkiler yaratabilir (Ciegis ve Dilius, 2019, s.304).

Gelir eşitsizliği sorunu dünya çapında büyüyen bir sorun olmakla birlikte, küresel finansal ve ekonomik krizlerle birlikte daha da önemli hale gelmiştir. Emek piyasasındaki yapısal değişiklikler, emek-sermaye dengesi, küreselleşme ve teknolojik değişimler ülkelerin gelir eşitsizliğine etki edebilmektedir (Velkovska, 2020, s.227). Bir toplumdaki gelir eşitsizliklerinin çözümü, hükümetlerin ekonomi politikalarının ana odak noktası olmalıdır. Eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hala açık bir sorudur. Gelir dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında literatürde teorik ve ampirik birçok çalışma yer almaktadır. Teorik literatür, gelir dağılımının- ve özellikle gelir eşitsizliğinin- büyümeyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebileceği çok sayıda aktarım kanalı önerirken gelir dağılımının büyüme üzerindeki etkisini tahmin eden ampirik literatür fikir birliğine varamamıştır. Ampirik kanıtlar, farklı gelişmişlik düzeyine sahip bölgeler ve ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Çalışmada literatür araştırması kısmında konuya ilişkin araştırmalara yer verilmiştir.

Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına gelirlerine göre sınıflandırarak dört gruba ayırmaktadır. Bu grupları, düşük gelirli ülkeler, alt-orta gelir grubundaki ülkeler, üst – orta gelir grubundaki ülkeler ve yüksek gelir grubundaki ülkelerden oluşmaktadır. Bu sınıflandırma her yıl yenilenmekte olup ülkelerin kişi başına GNI (Gayrisafi ulusal geliri) düzeyine ve grupları sınıflandırırken de SDR (Özel çekme hakları) deflatörünü kullanarak ayarladığı yıllık enflasyon oranına bakılmaktadır (Eğilmez, 2020). Enflasyon gelir dağılımını sabit gelirli aleyhine bozucu bir etki yapabilir. Genellikle sabit ve dar gelirli grupların tüketim eğilimlerinin diğer gelir gruplarından daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Hatta kişiler sabit gelirli olmasalar bile, eğer gelirlerindeki artışı ancak bir gecikme ile gerçekleştiriyorlarsa ya da gelirlerindeki yükselme diğer gruplarınkinden daha düşük oranda oluyorsa bu durumda da toplam tüketimde bir azalma olacaktır (Parasız ve Ekren,2014: 261). Bu çalışma için seçilen ülkeler (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık) Dünya Bankası gelir dağılımı sınıflandırmasına göre yüksek gelir grubundaki ülkelerdir.

Gelir eşitsizliğine yönelik ölçümler yapan birçok veri tabanı bulunmaktadır. Gelir eşitsizliğine yönelik yapılan veri taramasında, ülkelerin ilgili hesaplamaların her yıl yapılmadığı veri tabanlarının taranması neticesinde görülmüş olup çalışma için belirlenen yıl aralıkları 1983-2019 olarak belirlenmiştir. Veri seti, Dünya Bankası veri tabanı, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) gelir dağılımı veri tabanı (Income Distribution Database), standardize edilmiş dünya gelir eşitsizliği veri tabanı (Standardized World Income Inequality Database) ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) veri tabanından alınmıştır. Çalışmada eşitsizlik göstergesi olarak Gini katsayısı kullanılmıştır.

1. Eşitsizliğin Teorik Açıklamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyümenin, daha düşük işsizlik, daha düşük devlet borçlanması, iyileştirilmiş kamu hizmetleri veya artan araştırma ve geliştirme getirdiği için her ülkede arzu edilen bir durum olduğunu belirtmek mümkündür (Kocurova ve Hampel, 2020, s.988). Eşitsizlikler ise değerli kaynakların toplum üyeleri arasında adaletsiz dağılımıdır. Bu durum sadece finansal kaynaklarla sınırlı olmayıp toplumun üyeleri arasında adaletsizlik duygusu yaratan ve bir toplumsal hiyerarşi oluşturan sosyal, kültürel ve politik kaynakları da içermektedir (World Bank, 2019, s.22). Eşitsizlik iki ana kategoriye ayrılır (Ameur Ameur ve Seffif, 2021, s.41). Bunlar ekonomik eşitsizlik ve sosyal eşitsizliktir. Ekonomik eşitsizlik, gelir seviyeleri (varlık ve zenginlik gibi), yaşam standartları ve iş fırsatlarındaki farklılıkları ifade eder. Küreselleşme, teknolojik değişim ve mali kriz, ekonomik eşitsizliğin artmasına katkıda bulunan faktörler olarak sıklıkla ifade edilir ve uluslararası ticaret ile yatırım, her üçünde de çok önemli bir rol oynar (Greaney ve Karacaovalı, 2016, s.1). Sosyal eşitsizlik ise sınıflar veya yaş grupları gibi farklı nüfus gruplarının sosyal statüleri, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ve diğer hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler arasındaki farklılıkları göstermektedir. Gelir ve servet bölüşümünde büyük eşitsizliklerin bulunduğu bir toplumda, marjinal faydası kendisi için çok düşük bir mal için, zengin tüketiciler, paranın marjinal faydası çok düşük olduğunda, yüksek fiyat ödeyebilir. Oysa kendisi için marjinal faydası çok yüksek bir mala, paranın marjinal faydası da çok yüksek olduğu için, fakirler, ancak çok düşük fiyat ödeyebilir. Eğer maksimum toplumsal refah sağlanmak isteniliyorsa, iktisat politikasının paranın marjinal faydasındaki farklılıkları azaltması yani Laisser-faire'in yerini gelir bölüşümündeki aşırı farkların giderilmesinin alması gerekir (Kazgan, 1993, s.183).

Teorik açıdan bakıldığında kalkınmacılar, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümenin olmamasından kaynaklandığını vurgularken, “sınıf temelli” veya Marksist teori, gelir eşitsizliğinin eşit olmayan gelişme ve sömürden kaynaklandığını ve bunun da çarpık varlık ve gelir dağılımı ile sonuçlandığını öne sürmüştür. Klasik iktisatçılar, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı açıklarken, değişkenler arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgularlar (Nwosa, 2019, s.110). Klasik teoriye göre daha yüksek eşitsizlik, toplam tasarruf

birikimini artırarak büyümeyi teşvik eder (eşitsizliğin tasarruf ve yatırımı teşvik ederek büyümeyi teşvik ettiğini) ve böylece daha fazla çalışmaya, yatırım yapmaya ve yüksek getiri oranlarından yararlanmak için risk almaya teşvikler sağlayarak yatırım ve büyümeyi artırır. Klasik yaklaşıma göre bireysel hane halklarının gelir düzeyi ile marjinal tasarruf eğiliminin arttığı göz önüne alındığında, daha zengin hanelerde gelirlerin yoğunlaşması, yatırımlara yönlendirildiği takdirde büyümeye elverişli olan toplam tasarruf artar (Gründler ve Scheuermeyer, 2015, s.5). Modern teoriler, daha yüksek eşitsizliğin çeşitli kanallar yoluyla ekonomik büyümeyi engellediğini savunmuştur. Keynes'e (1936) göre gelir eşitsizliği, talep kanalı yoluyla daha yavaş ekonomik büyümeye yol açar. Marjinal tüketim oranları tüm gelir dilimleri arasında oldukça eşit olduğundan ve talep yatırımın temeli olduğundan, toplam tüketim toplam gelirdeki değişikliklere bağlıdır. Böylece, daha fazla eşitsizlik, toplam tüketimi azalttığı için ekonomik büyümeyi azaltacaktır (Malinen, 2007, s.5).

Gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme üzerinde olumlu (pozitif) veya olumsuz (negatif) etkiler gösterebilir. Olumlu etkiyi açıklayan iki ana mekanizma vardır. İlki klasik yaklaşım, eşitsizliğin toplam tasarrufları, yatırımı ve ardından ekonomik büyümenin büyümeyi desteklediğini çünkü tasarruf oranının daha zengin nüfusta daha yüksek olduğunu savunur. Diğer bir ifadeyle klasiklere göre, ekonomik büyümenin temel taşı olan tasarruf ve yatırımı üstlenen zenginler olduğu için, gelir eşitsizliğindeki artış ekonomik büyümede artışa neden olur. İkincisi ise eşitsizliktir. Eşitsizlik, bireylerin daha yüksek ücretler kazanma isteği göz önüne alındığında daha çok çalışması ve yatırım yapması için teşvikler yaratır. Bu nedenle, insan sermayesine yatırım yaparak veya ekonomik büyümeyi artıran daha üretken endüstrilere geçerek becerilerini artırmaya da motive olurlar.

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki negatif bir ilişkinin teorik gerekçeleri üç kategoriye ayrılabilir (Lee ve Son, 2016, s.333). Birincisi, düşük gelirli ailelerin yatırım için yetersiz fonlarından kaynaklanan olumsuz ilişkiyi açıklayan kredi piyasası aksaklıklarına dayanmaktadır. Düşük gelirli bir aile, kredi piyasasındaki aksaklıklar nedeniyle fonlara sınırlı erişime sahiptir ve bu da ailenin sermaye yatırımı daha az karşılanabilir hale getirir. Böylece, yüksek gelirli toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı tarafından yatırımlar yapılabilen, bu da sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle finans ve kredi piyasasındaki aksaklıklar, daha yoksul bireylerin kredi piyasalarında gelecekteki gelirlere karşı serbestçe borç alma kabiliyetini azaltmaktadır. Bu kısıtlama, hane halkı sektörü üzerinde bağlayıcı bir kısıtlama yaratır ve daha yoksul insanların fiziksel veya beşerî sermayeye yatırım yapma yeteneklerini sınırlar, bu da ekonomik büyümeyi azaltır. İkinci kategori, ekonomik eşitsizliğin, emek teşviklerini azaltabilecek ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi yavaşlatabilecek çarpık yeniden dağıtım politikalarına yol açmasının muhtemel olduğunu iddia ederek politik ekonomi teorilerini kullanır. Politik ekonomi teorisinin savunucuları gelir eşitsizliğinin kredi piyasası aksaklıkları, sosyal istikrarsızlık veya rant kollama faaliyetleri gibi farklı kanallar aracılığıyla ekonomik büyümeye zarar verdiğini savunmaktadır. Ayrıca bu teorinin savunucuları, artan eşitsizliklerin toplumsal hoşnutsuzluğa ve dağıtımçı çatışmalara yol açtığını ve bunların her ikisinin de dağıtım politikalarına yönelik daha fazla toplumsal baskı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu tür politikalar, ekonomik bozulmalar yaratarak mevcut tüketimi artırmakta, bu da fiziki ve beşerî sermaye birikimini ve ardından ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Dabus ve Delbianco, 2021, ss.7-8). Üçüncü görüş, sosyo-politik istikrarsızlık teorisine dayanmaktadır.¹ Bu görüş, servet ve gelirdeki daha büyük bir eşitsizliğin, yoksulların suç, ayaklanma ve devrim gibi yıkıcı faaliyetlere katılma olasılığını artırabileceğini savunmaktadır. Tüm ekonomik sistemde ortaya çıkan istikrarsızlık ve güvensizlik, daha sonra uzun vadeli ekonomik büyümeyi engelleyebilecek yatırım teşviklerinde bir düşüşe yol açabilir. İktisat teorisi perspektifinden gelir eşitsizlikleri, fakir ve zengin arasındaki gelir eşitsizlikleri olarak görülmektedir. Bu orantısızlıklar ayrıca zenginlik, eğitim, istihdam veya yaşam memnuniyeti ile ilgili olabilir. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, birçok ekonomi hızlı bir ekonomik büyüme yaşamıştır. Bu süreçte üretim artışı yaşanmış ancak bu duruma edinilmiş servetin eşit olmayan dağılımı da eşlik etmiştir. Bu durum bazı sosyal grupların servetinin diğerlerinden daha hızlı artmasında neden olmuştur (Andrei ve Craciun, 2015, ss.177-178). Dolayısıyla eşit olmayan servet dağılımının daha fazla üretim artışına yardımcı olup olmayacağı veya üretkenlik üzerinde zararlı bir etkisi olup olmayacağı konusu da önemlidir. Bu yüzden hükümetler ekonomiye yönelik politikalarında gelir eşitsizliklerini azaltmayı sağlayacak önlemler almalıdır.

Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ekonomik kalkınmada önemli bir konu olup ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe oldukça tartışılan bir sorudur. Gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ilk araştırmacılardan biri Kuznets'tir. Simon Kuznets'in (1955) ters U hipotezi, ekonomik büyümenin gelir eşitsizliğine bağımlılığını açıklamaktadır. Kuznets (1955), ilişkiyi tanımlamak için üç gelişmiş ülke (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Almanya) hakkındaki verilerle çalışmıştır. Çalışmada varılan sonuç ise zengin ve gelişmiş ülkelerin gelir açısından daha az eşitsiz olması gerektiğidir. Kuznets'e göre ana faktörlerden biri sanayileşme sürecidir. İlk olarak, yoksul tarım sektöründen endüstriyel sektöre geçiş yapan işçi sayısının azalmasının yol açacağı eşitsizlik derinleşecektir. Bununla birlikte, nüfusun sadece azınlığı hala tarımda çalışacağından ve bu nedenle gelir daha eşit dağılacığından, belirli bir süre sonra etki daha düşük gelir eşitsizliği ile sonuçlanmalıdır. Diğer bir ifadeyle bu teoride önemli miktarda iş gücü kentsel alanlara taşındığında, ters U modelinde zirveye ulaşılan kadar ortalama gelirden bir artış olur ve kentsel ile kırsal alanlar arasında bir gelir

¹ Bkz: Benhabib ve Rustichini (1996) ile Tsoukis ve Tournemaine (2010) çalışmaları.

farklılaşması doğar (Hung vd., 2020, s.3). Zirveye ulaştıktan sonra, bir ülke üç nedenden dolayı gelir eşitsizliğinde bir düşüşle karşı karşıya kalmaktadır (Ameur Ameur ve Seffif, 2021, s.41). İlk olarak, devlet tarafından yeniden dağıtım önlemleri daha düşük gelir eşitsizliği seviyelerine yol açacaktır. İkincisi, kapitalist ekonominin dinamikleri gelir eşitsizliğini azaltacaktır çünkü yeni girişimciler yeni endüstriler yaratacaktır. Üçüncüsü, iş gücünün yüksek hizmet gelirlerine doğru yapısal kaymasının söz konusu olacağıdır. Hükümetler güçlü makro politikalar uygulayarak müdahale edene kadar ekonomideki genel gelir eşitsizliği, kalkınmanın sonraki aşamalarında azalmaya başlayacaktır. Daha fazla gelir eşitsizliğine yol açan ekonomik büyümenin ilk aşamalarında, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması daha uzun sürecektir (Kuznets, 1955).

Gelir eşitsizliği ve büyümeyi birbirine bağlayan üç kanal vardır (Alesina ve Perotti, 1994: 359-362). İlk siyasi kanal kaynakların dağılımı, yoksulların rant kollama faaliyetlerinde bulunmaları için yatırımları ve büyümeyi engelleyen büyük teşviklerle bağlantılıdır. Fay (1993) çalışması, gelir dağılımı ne kadar eşitsizse, mülkiyet haklarına tehdit oluşturan yasa dışı faaliyetlerde bulunan insan sayısının o kadar fazla olduğunu göstermektedir. İkincisi mali kanalda, hükümet harcamaları ve vergilendirme düzeyi, bir seçmenin tercihlerinin ana belirleyicisinin gelir olduğu bir oylama sürecinin sonucudur. Özellikle, yoksul seçmenler yüksek düzeyde vergilendirmeyi tercih edeceklerdir. Yoksullar ya daha düşük bir vergi payı ödeyecekler ya da devlet harcamalarından orantısız bir şekilde yararlanacaklardır. Gelir eşitsizliğinin olduğu, dolayısıyla birçok yoksulun olduğu bir toplumda, seçmenlerin çoğunluğu yüksek vergilendirmeye oy verecek ve bu da yatırımı ve dolayısıyla büyümeyi engelleyecektir (Kalay ve Çetin, 2016, s.2182). Gelir dağılımı ve büyümeyi birbirine bağlayan üçüncü siyasi mekanizma olan istikrarsızlık kanalı, gelir eşitsizliğinin toplumsal huzursuzluk üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu hipotez iki bağlantıyı vurgular. İlk bağlantı gelir dağılımından siyasi istikrarsızlığa, ikinci bağlantı ise siyasi istikrarsızlıktan büyümeye doğrudur. Küçük ve çok zengin bir grup varlıklı bireyle karşı karşıya olan büyük bir yoksul vatandaş grubu, muhtemelen mevcut sosyoekonomik statükodan memnun kalmayacak ve radikal değişiklikler talep edecektir. Sonuç olarak, gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça kitlesel şiddet ve yasa dışı faaliyetler ile iktidarı ele geçirme çabaları artacaktır.

Persson ve Tabellini'ne (1991) göre, ekonomik büyüme, büyük ölçüde üretimde kullanılabilir bilgi birikimi tarafından belirlenir. Bu tür üretken birikim için teşvikler, bireylerin çabalarına bu da hangi vergi politikalarının ve düzenleyici politikaların benimsendiğine bağlıdır. Dağıtım çatışmasının daha önemli olduğu bir toplumda, siyasi kararların daha az özel mülk edinmeye ve dolayısıyla daha az birikime ve büyümeye izin veren politikalarla sonuçlanması muhtemeldir. Ancak büyüme oranı aynı zamanda siyasi kurumlara da bağlıdır, çünkü siyasi süreç aracılığıyla çatışan çıkarlar nihayetinde kamu politikası kararlarında toplanır.

2. Literatür Taraması

Kuznets, ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif ilişki olduğunu belirtmiş ve birçok çalışmada bunu doğrulamıştır.² Bununla birlikte, daha yeni araştırmalar bazı tutarsızlıkları ortaya koymuştur. Özellikle, daha önce gelir eşitsizliğinin zirvesini geçtiğine inanılan birçok gelişmiş ülke, gelir eşitsizliğinde bir bozulma yaşamıştır (Park ve Shin, 2017, ss.2795-2796). Örneğin, IMF (2007) büyüme, kalkınma ve gelir eşitsizliği bakımından gelişmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliğinin aslında az gelişmiş ülkelere göre daha kötü olduğunu belirtmiş, OECD (2008), ayrıca çoğu gelişmiş ülkede gelir eşitsizliğinin daha da kötüleştiğini açıklamıştır. Ekonomik büyüme kapsamında etkisi bakımından hangi ekonomik faktörün (örneğin, hükümet harcamaları, ticari açıklık, eğitim, alt yapı gibi) etkisinin daha önemli olduğunu belirleyebilmek adına büyüme literatüründe yeni içsel büyüme teorileriyle birlikte, analizler yapılmaktadır (Alesina ve Perotti, 1994, s.351).

Aşağıda gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme üzerinde yapılan bazı araştırmalara yer verilmiştir. Araştırma çalışmalarının analiz sonuçları, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu, olumsuz veya önemsiz bir etki yapabileceğini göstermektedir. Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisini araştıran çalışmalar farklı değişkenlere yer vermiştir. Örneğin; Herzer ve Vollmer (2012) çalışmalarında kişi başına gelirdeki uzun dönemli değişikliklerin öncelikli gelir eşitsizliğindeki değişikliklerden kaynaklandığını varsaymak yerine yatırım oranlarının kişi başına düşen gelirin önemli bir belirleyicisi olduğunu varsaymanın önemli olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada yatırımların hem eşitsizliği hem de geliri etkileyebilecek unsur olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, gelir eşitsizliği ekonomik büyüme üzerinde yalnızca doğrudan değil aynı zamanda dolaylı bir etki de yapmaktadır. Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkisini değerlendiren çalışmalar yanında gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin aktarım kanallarını araştıran çalışmalarda literatürde mevcuttur. Gelir eşitsizliği, kredi piyasası aksaklıkları kanalı ve maliye politikası kanalı aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde etki yapabilir. Örneğin, Gründler ve Scheuermeyer (2015), hem gelir eşitsizliğinin hem de etkin kamu yeniden dağılımının büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmacılar, yüksek düzeyde eşitsizliğin GSYİH büyümesini azalttığını ancak bunun çaresi olarak vergiler ve transferler yoluyla, yeniden dağıtılmasının büyümeye benzer şekilde zararlı olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarında, belirli bir piyasa

² Bkz: Papanek, ve Kyn (1986) çalışması.

eşitsizliği düzeyinde, yeniden dağıtımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz ancak hem eşitsizliğin büyüme üzerindeki hem de yeniden dağılımın etkilerinin ekonomilerin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu da belirtilmiştir. Yeniden dağıtımın kapsamını temsil etmek için farklı ölçek politikası araçlarına dayalı marjinal vergi oranları ya da sosyal harcamalar gibi değişkenler kullanılabilir. Örneğin, Muinel-Gallo ve Roca-Sagales (2013) çalışmasında, 21 yüksek gelirli OECD ülkesinin panel verilerini kullanılmış ve çalışmanın sonuçları dağıtım harcamalarının ve doğrudan vergilerin eşitsizlikte ve aynı zamanda GSYİH büyümesinde önemli azalmalar sağladığı görülmüştür. Persson ve Tabellini (1991) çalışmasında yeniden dağıtım politikalarının etkilerini analiz ederler, ancak sermayeden emeğe değil, zengin kesimden fakir kesime yeniden dağıtım odaklanırlar. İlgili kavram, kişisel gelirin dağılımıdır. Ekonomik mekanizmada, araçlar çalışır ve insan sermayesine yatırım yapar. Vergiler gelire orantılıdır ve gelirler tüm acentelere toplu olarak yeniden dağıtılır. Yine, yüksek vergiler insan sermayesine yatırımı caydırır ve dolayısıyla büyümeyi azaltır. Vergiler, toplu olarak yeniden dağıtıldığından, yoksul seçmenler nispeten küçük bir miktar vergi öderler, ancak zengin seçmenlerle aynı faydaları alırlar. Bu, bir bireyin tercih ettiği vergi oranının bireyin geliriyle ters orantılı olduğu anlamına gelir. Ortalamaya göre medyan seçmen ne kadar fakir olursa, vergi oranı o kadar yüksek, yatırım ve büyüme oranı o kadar düşük olur. Araştırmacılara göre, gelir eşitsizliği büyüme için zararlıdır çünkü bu mülkiyet haklarını korumayan ve yatırım getirilerinin tam olarak özel olarak tahsis edilmesine izin vermeyen politikalara yol açmaktadır.

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde etki yarattığı mekanizmalar, kanallar, aktarım kanalları veya mekanizmalar gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Brzezinski, 2013). Yang ve Greaney'e (2017) göre, ekonomik büyüme iki kanal aracılığıyla eşitsizliği etkileyebilir. Birincisi, ekonomik büyüme, sermaye kazançları yoluyla zenginlere daha fazla fayda sağlar ve eşitsizliği genişletici etkiye yol açar. İkincisi, ekonomik büyüme, eşitsizliği daraltıcı etkiye yol açan istihdam fırsatları aracılığıyla yoksullara yardımcı olabilir.

Alesina ve Rodrik (1994), 1960-1985 döneminde faaliyet gösteren 70 ekonomiden oluşan bir gruba analiz etmişlerdir. Çalışmadaki grup, ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkeleri içermektedir. Bu çalışmanın araştırmacıları sonuçlarda, gelir eşitsizliği (Gini katsayısı ile ölçülen) ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Grundler ve Scheuermeyer (2015), gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 154 ülke üzerinde incelemiştir. Çalışmanın sonucunda gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Greaney ve Karacaovalı (2017), Asya-Pasifik Bölgesi'ndeki ticaret, büyüme ve ekonomik eşitsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmacılar ticaretin veya doğrudan yabancı yatırımın eşitsizliğe katkıda bulunduğuna, eşitsizliği azalttığına ve nedensellik ilişkisi olmadığına dair bazı kanıtlar bulmuşlardır.

Ciegis ve Dilius (2019), 1995-2014 dönemi boyunca 28 AB ülkesinin verilerine dayanarak, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Çalışmanın sonuçları, artan gelir eşitsizliğinin kredi piyasası aksaklıkları ve maliye politikası kanalı gibi farklı aktarım kanalları aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde belirsiz bir etki yarattığını göstermiştir.

Koh ve diğerleri (2019), Çin'de gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve finansal derinlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın sınır testi sonuçları, gelir eşitsizliği bağımlı değişken olarak ele alındığında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır ve büyüme ile finansal derinliğin uzun vadeli etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Çalışmanın Granger nedensellik sonuçları ise finansal derinlik-büyüme arasında çift yönlü ve Gini-büyümesi arasında tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar hem büyüme hem de finansal derinliğin eşitsizliği genişletici bir etkiye sahip ve bunun da Çin için Kuznets'in ters U-eğrisinin yukarı doğru eğiminde olduğunu belirtmişlerdir.

Nwosa (2019), 1981-2017 dönemi kapsamında Nijerya'da gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve bunun ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada Nijerya'da ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerinde olumlu ancak önemsiz bir etkisi olduğunun sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, çalışma, hükümetin ekonomik kazanımların yoksul vatandaşlar arasında adil bir şekilde dağıtılmasını sağlama ihtiyacını önermektedir.

Erkişi ve Ceyhan (2020), 1993-2016 dönem aralığında 14 AB ülkesine yönelik iktisadi büyüme ve gelir dağılımı adaleti ilişkisine bakmışlardır. Çalışmanın sonucunda araştırmacılar, Kuznets'in görüşüne tezat olarak uzun vadede iktisadi büyümenin gelir dağılımı adaletinin bozulmasıyla gerçekleştiğine ulaşılmıştır.

Velkovska (2020), 2001-2012 dönemi için panel veri regresyon analizi uygulayarak seçilen Balkan ülkelerinde Kuznets hipotezini test etmeye çalışmaktadır. Sonuçlar, ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında daha düz olan ve ekonomik büyümenin sonraki aşamalarında gelir eşitsizliğinin azaldığı Kuznets eğrisinin varlığını göstermiştir.

Gölpek ve Kavak (2021), 2000-2019 dönemleri için OECD üyesi ülkeler ele alınmış ve kamusal yükseköğretim harcamaları, vergiler ve gelir dağılımı ilişkisi panel ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlarda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve kamusal yükseköğretim harcamalarından ve vergilerden gelir dağılımına

doğru tek yönlü; vergilerden de kamusal yükseköğretim harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Hailemariam ve Dzhumashev (2020), 1965'ten 2014'e kadar olan dönemde geniş bir ülke panelinde gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Sonuçlarda, ekonomik büyüme üzerinde eşitsizliğin bir eşik etkisi bulunmuş ve bu eşğin gelişmekte olan ekonomiler için gelişmiş ekonomilere göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Topolewski (2020) çalışmasında, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemek ve gelir eşitsizliklerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisinin olup olmadığına karar vermek amacıyla 2001-2018 dönem aralığı için analiz yapmıştır. Çalışmanın sonucu, örneklem grubundaki gelir eşitsizlikleri (Gini katsayısı ile ölçülen) ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Younsi ve Bechtini (2020), 1990-2015 dönem aralığında BRICS ülkelerindeki ekonomik büyüme, finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki nedensel ilişkiyi yıllık panel verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucu, BRICS ülkelerinde gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermiştir.

Ameur Ameur ve Seffih (2021), Cezayir için 1980-2015 dönem aralığında gelir eşitsizliği ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları, kişi başına düşen yıllık GSYİH büyüme oranı ile ölçülen ekonomik büyümenin, Gini katsayısı ile ölçülen eşitsizlik ile negatif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu varılan sonuç için araştırmacılar, uzun vadede, gelir eşitsizliğindeki %1'lik bir artışın Cezayir'deki ekonomik büyümeye zarar vereceğini söylemişlerdir.

Mendonça ve Baca (2022), 1980-2016 yılları arasında 13 OECD ülkesinden oluşan bir örneklem kullanarak, bütçe açığına ilişkin mali saydamlığın ve kademeli doğrudan vergilendirme yoluyla gelir eşitsizliğinin azaltılmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulguları, mali saydamlığın artmasının büyümeyi azalttığını ve ekonomik büyüme üzerinde yeniden dağıtımçı vergilendirmenin asimetric bir doğası olduğunu göstermiştir. Ayrıca, mali saydamlığın, gelir eşitsizliğinin büyüme üzerindeki asimetric etkisini artırabileceği de çalışmada belirtilmiştir.

Topuz (2022), 143 ülke ve 1980-2017 yılları arasındaki dönemler için gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin teorik olarak ifade edilen aktarım kanalları üzerinden gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları yüksek eşitsizliğin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine dair kanıtlar sağlamış olmasına rağmen ülkelerin gelir düzeyleri dikkate alındığında bu çıkarımın genelleştirilemeyeceğini göstermiştir.

3. Araştırmanın Amacı, Verileri ve Yöntemi

Bu çalışma, 1983–2019 dönemini kapsayan yıllık panel verilerini kullanarak Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Seçilen ülkelerin ortak özelliği, gelir eşitsizliğinde en yüksek %10'luk paya sahip olmalarıdır (World Income Inequality Database). Çalışmaya ait veriler Dünya Bankası veri tabanı (World Bank), OECD gelir dağılımı veri tabanı (Income Distribution Database), standardize edilmiş dünya gelir eşitsizliği veri tabanı (Standardized World Income Inequality Database) ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) veri tabanından alınmıştır. Çalışma için kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler ve veri kaynakları aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Değişkenler ve Veri Tablosu

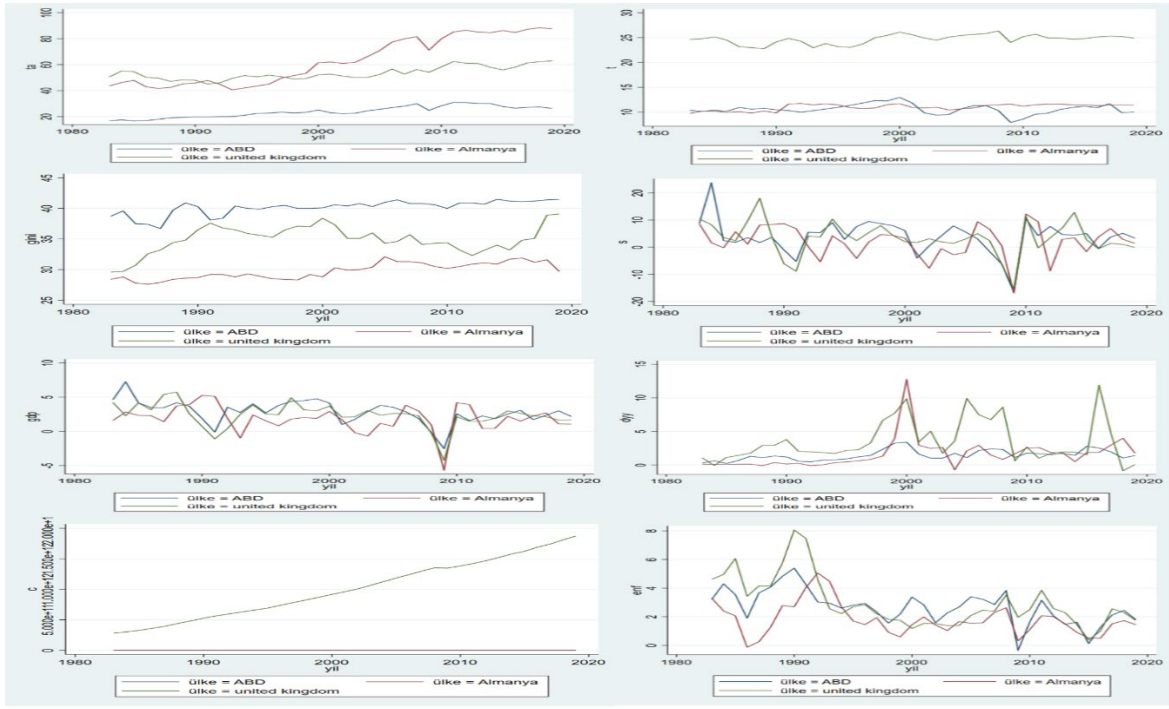
	Eşitsizlik Göstergesi olan Gini Katsayısı	https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=TR Standardized World Income Inequality Database, https://fsolt.org/swiid/swiid_source/ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_DI12__custom_2116761/default/table?lang=en
Bağımsız Değişkenler	Enflasyon (Tüketici Fiyatlarıyla Yıllık)	https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG
	Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri	https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?view=chart
	Kamu Kesimi Büyüklüğü (Kamu nihai tüketim harcamaları %GSYİH)	https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.KD.ZG
	Sermaye (Brüt Sermaye Oluşumu % GSYİH)	https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.KD.ZG
	Nüfus	https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL
	Vergi Geliri (% GSYİH)	https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS
	Ticari Dışa Açıklık	https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS
Bağımlı Değişken	Büyüme (GSYİH Yıllık %)	https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG

Analiz kapsamında kullanılacak olan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistik Değerler

Değişken	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Açıklama
gdp	111	2.329.104	1.822.308	-	7.236.633	Büyüme (GSYİH Yıllık %)
enf	111	2.478.125	1.463.009	-3555463	8.063.461	Enflasyon (Tüketici Fiyatlarıyla Yıllık)
dyy	111	2.178.184	2.412.369	-863745	1.276.319	Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri
c	111	3.34e+11	5.49e+11	-7341314	1.87e+12	Kamu Kesimi Büyüklüğü (Kamu nihai tüketim harcamaları % GSYİH)
s	111	3.072.382	603.382	-	237.425	Sermaye (Brüt Sermaye Oluşumu % GSYİH)
n	111	1.41e+08	1.02e+08	5.63e+07	3.28e+08	Nüfus
gini	111	3.495.405	4.561.355	27.Haz	41.5	Eşitsizlik Göstergesi olan Gini Katsayısı
t	111	1.542.575	6.624.378	7.919.453	2.634.011	Vergi Geliri (% GSYİH)
ta	111	4.665.225	1.996.442	1.660.391	8.843.441	Ticari Dışa Açıklık

Tanımlayıcı istatistikleri verilen değişkenlerin ülkeler özelindeki grafikleri ise aşağıdaki Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1: Tanımlayıcı İstatistikleri Verilen Değişkenlerin Ülkeler Özelindeki Grafikleri

$$gdp_{it} = \beta_0 + \beta_1 enf_{it} + \beta_2 dy_{it} + \beta_3 c_{it} + \beta_4 s_{it} + \beta_5 n_{it} + \beta_6 gini_{it} + \beta_7 t_{it} + \beta_8 ta_{it} + u_{it}$$

Test edilecek model için kurulmuş olan formülde, i ülkeleri, t ise yılları temsil etmektedir.

4. Araştırmanın Bulguları

Tek başına bir zaman serisi ya da yatay kesit verisi kullanımı ile oluşturulamayan modeller kurulmasına ve kurulan bu modellerin sınanmasına olanak vermesinden dolayı tercih edilen panel veri analizinde (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 13), eğer gözlenemeyen birim etkiler ile açıklayıcı değişken arasındaki korelasyon sıfıra eşitse tesadüfi etkiler, sıfırdan farklı ise de sabit etkiler modeli tercih edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 79). Söz konusu bu ilişkilerin incelenmesi ve hangi modelin kullanımının daha uygun olacağını sınanması için en popüler yöntem Hausman testidir (1978). Bu testte tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasını belirten H_0 ile sabit etkiler modelinin daha etkili olduğunu belirten H_1 hipotezleri yer almaktadır. Modele uygulanan Hausman test istatistiği 0.3189 olarak bulunmuştur. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilememiş ve tesadüfi etkiler modelinin etkinliği kabul edilmiştir. Kabul edilen tesadüfi etkiler modeli çıktısı aşağıdaki Tablo 3'te verilmiştir

Tablo 3: Tesadüfi Etkiler Modeline Ait Çıktılar

gdp	Katsayı	Standart Hata	z	P>z	[95% Güven aralığı]	
enf	.0550217	.0760739	0.72	0.470	-.0940805	.2041238
dy	.0772304	.0421321	1.83	0.067	-.005347	.1598078
c	-3.93e-13	3.81e-13	-1.03	0.302	-1.14e-12	3.53e-13
s	.2493106*	.0147195	16.94	0.000	.2204609	.2781603
n	-5.40e-09	3.48e-09	-1.55	0.121	-1.22e-08	1.43e-09
gini	.0690755	.0568454	1.22	0.224	-.0423394	.1804903
t	-.0199682	.0431518	-0.46	0.644	-.1045442	.0646077
ta	-.0217745*	.0076944	-2.83	0.005	-.0368551	-.0066938

*: %1 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişkeni açıklamakta anlamlıdır.

Yukarıda verilen tesadüfi etkiler modeline ait çıktıda R^2 değeri yaklaşık %75'tir. Ticari açıklıkta meydana gelen artış gayri safi yurtiçi hasılayı azaltırken, sermaye birikiminde meydana gelen artış ise artırmaktadır.

Elde edilen sonuçlar temel sınama testlerine tabi tutulacaktır. Sınama testleri sonunda ortaya çıkan sonuçlara göre model tekrar ele alınacaktır. Yapılan sınama testlerine ait çıktılar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Sınama Testleri

Levene, Brown ve Forsythe (12,104)	$W_0 = 1.9317211^* (0.14987222)$
	$W_{50} = 1.8601629^* (0.16059956)$
	$W_{10} = 1.9380164^* (0.14896412)$
BFN DW ve Baltagi-Wu LBI	DW=1.6893763
	Baltagi- Wu LBI = 1.7447205
Langrange (LM) ve Düzeltilmiş Langrange (ALM)	LM (lambda=0) (1) = 0.0601
	ALM (lambda=0) (1) = 0.0264
	Joint(2)= 0.0414
Pesaran	0.4301
Frees (5.664)	0.2396
Friedman	0.0000

*: Prob>F istatistiği

Varyans eşitliğinin sınanması için normal dağılımın sağlanmadığı durumlarda da kullanılacak dirençli bir test öneren Levene' nin önerileri, Brown ve Forsythe tarafından 1974'te yeniden ele alınarak düzenlenmiş ve ortalama yerine kırılmış ortalamaya dayalı olarak yeniden önerilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 222). Sınama çıktısında W_0 , W_{10} ve W_{50} olarak verilen bu test istatistiklerine göre birimlerin varyansları eşittir boş hipotezi reddedilememiştir. Modelde değişen varyans sorunu yoktur.

Otokorelasyon testi için kullanılan 1 serbestlik dereceli LM ve ALM ile 2 serbestlik dereceli birleşik LM testi sonuçlarına göre otokorelasyon sorunu yoktur şeklinde kurulan boş hipotez reddedilememiştir. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın önerdiği DW testi ve Baltagi- Wu tarafından önerilen LBI test istatistikleri ise kritik eşik olan 2'den küçüktür. Sonuç olarak kurulan modelde otokorelasyon ve/veya birim etki vardır.

Pesaran, Friedman ve Frees testleri ile birimler arası korelasyonun varlığı yönünde kurulan H_0 hipotezi, Pesaran ve Frees testleri tarafından reddedilmiştir. Friedman testine göre ise birimler arası korelasyonun varlığı kabul edilmiştir. (H_1 Kabul).

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde modelde otokorelasyon problemi olduğu gözlemlenmektedir. Heterokedastik yapıya sahip olan model hatalarının düzeltilerek modelin tekrar kurulmasına karar verilmiştir. Dirençli standart hatalar ile kurulan modele ait çıktılar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Dirençli Standart Hatalara Sahip Model Çıktısı

gdp	Katsayı	Standart Hata	z	P>z	[95% Güven Aralığı]	
enf	.0550217	.0912108	0.60	0.546	-.1237483	.2337916
dyy	.0772304*	.013636	5.66	0.000	.0505043	.1039565
c	-3.93e-13*	1.95e-13	-2.02	0.044	-7.75e-13	-1.09e-14
s	.2493106*	.0178504	13.97	0.000	.2143245	.2842967
n	-5.40e-09*	2.58e-09	-2.09	0.037	-1.05e-08	-3.35e-10
gini	.0690755*	.033909	2.04	0.042	.002615	.1355359
t	-.0199682	.0242328	-0.82	0.410	-.0674637	.0275272
ta	-.0217745	.0114145	-1.91	0.056	-.0441465	.0005976

*%1 anlamlılık düzeyinde bağımlı değişkeni açıklamakta anlamlıdır.

Dirençli standart hatalar yöntemi ile tekrar kurulan ve elde edilen sonuçlar incelendiğinde R^2 değerinin %75 olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre; doğrudan yabancı yatırımlar (dyy), sermaye (s) ve Gini katsayısında meydana gelen artışlar gayri safi yurtiçi hasılayı pozitif yönde etkilerken, kamu kesimi büyüklüğü (kamu nihai tüketim harcamaları (c)) ve nüfus değişkenlerinde meydana gelen artışlar gayri safi yurt içi hasılayı negatif etkilemektedir. Vergiler, enflasyon ve ticari dışa açıklık ile ilgili olarak ise analiz kapsamında anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

5. Sonuç

Gelir eşitsizliği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde dünya çapında büyüyen bir endişe kaynağıdır. Ekonomik ve sosyal kalkınmada gelir eşitsizliği önemli bir konudur. Çünkü yüksek düzeyde gelir eşitsizliği, örneğin yoksulluğun azaltılması gibi kalkınma politikalarının etkinliğini azaltabilir. Buna ilaveten artan gelir eşitsizliği sosyo-politik istikrarsızlığa yol açabilir, bu da yatırımları, ekonomik büyümeyi azaltır ve sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz yönde etkiler. Eşitsizlik ve büyüme arasındaki bağlantı üzerine yapılan ampirik çalışmalar çelişkili sonuçlar sunmaktadır.

Dünya Bankası'nın yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alan ve çalışma için seçilen Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık için bu çalışmanın sonucu, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin varlığını göstermiştir. Klasik yaklaşımda, eşitsizliğin tasarruf ve yatırımı teşvik ederek büyümeyi teşvik ettiği varsayılmaktaydı. Yapılan bu çalışmada 1983-2019 yıl aralığı için seçilen yüksek gelir grubundaki ülkelerin klasik yaklaşım varsayımını gösterdikleri tespit edilmiştir. Çalışmada doğrudan yabancı yatırım girişlerinin anlamlı ve pozitif çıkması, yüksek gelir grubundaki seçilmiş ülkeler için iktisadi bir faktör olan doğrudan yabancı yatırım girişlerinin, ekonomik büyümeye olumlu etki sağladığını göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin artışı ülkelerdeki ithalat ve ihracat oranlarını olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum ekonomik ilerlemeye ivme kazandırarak büyümeyi sağlayacaktır. Küreselleşmenin önemli bir bileşeni olarak, doğrudan yabancı yatırımın ülkelerdeki gelir eşitsizliğini etkilemesi muhtemeldir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yönetim becerilerinin ve modern teknolojinin transferi, pazara erişim ihracatı ve insan sermayesi gelişimi gibi kanallar aracılığıyla ev sahibi ülkelerin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunarak gelir eşitsizliğini iyileştirebilir ya da ev sahibi ülkelerdeki ücret farklılıklarını ağırlaştırarak ve doğrudan yabancı yatırım firmalarının kârlarını ana ülkelere geri göndererek, gelir eşitsizliğinin kötüleşmesine de neden olabilir. Yüksek gelir grubunda yer alan bu ülkelerin ekonomi politikalarında doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmek adına politikalar belirlemeleri, pazar büyüklüklerini genişletmek adına ihracatı artırıcı faaliyetlerde bulunmaya devam etmeleri gerekmektedir. Çalışma da kullanılan enflasyon, vergi gelirleri ve ticari dışa açıklık değişkenleri ile ilgili olarak ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Kamu kesimi büyüklüğünün, yapılan bu çalışmada gayri safi yurtiçi hasılayı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kamu sektörünün büyüklüğü, ülkelerin verimlilik düzeyinin düşmesine ve ekonomik büyümesindeki ivmenin yavaşlamasına neden olabilir. Hükümetlerin ekonomik sisteme müdahaleleri (para ve maliye politikası araçlarını kullanarak) ekonomik teşvikleri olumsuz etkileyebilir. Seçilen ülkeler için özel kesim ekonomisini kısıtlayıcı uygulamaların varlığının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği söylenebilir. Vergiler, enflasyon ve ticari dışa açıklık ile ilgili olarak çalışma sonucunda anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Nüfus artışının, yapılan bu çalışmada ekonomik büyümeyi teşvik etmede negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Aslında nüfus artışıyla birlikte istihdam düzeyinde artış sağlanabilir ve iş gücünün büyüklüğü, daha çok üretime imkân vererek piyasaların genişlemesini olanak verebilir. Çünkü nüfus artışıyla birlikte üretken güçte artış kazanır. Ancak burada da ülkelerin uygulayacağı istihdam politikaları önemlidir. Nüfusun sürekli artması ekonomik büyüme üzerinde birçok etkiyi de beraberinde getirebilir. Gerek istihdam ve ekonomik sorunlar gerekse de sağlık, eğitim gibi alanlardaki eşitsizlik artışı, ülkeleri büyütürken refah düzeyinde düşüşe götürebilir. Daha yüksek nüfusa sahip olmak eşitliğin de aynı anda sağlanacağı anlamına gelmez. Nüfus grupları arasında gelir kaynaklarının adil dağılımı refah artışı için önemlidir. Eğer bir ülkede üretim potansiyelinde bir artış olmadığı zamanda insanların gelir artış talepleri söz konusu olursa bu daha yüksek enflasyona, ödemeler dengesi krizlerine vb. yol açabilir.

Kaynakça

- Alesina, A. ve Perotti, R. (1994). The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature, *The World Bank Economic Review*, 8(3), 351-371.
- Alesina, A. ve Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 478-485.
- Ameur Ameur, A. ve Seffih, S. (2021). Income Inequality and Economic Growth in Algeria: Empirical Study during the Period 1980-2015. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*. 9(1), 39-49.
- Benhabib, J. ve Rustichini, A. (1996, March) Social conflict and growth, *Journal of Economic Growth*, 1(1), 125–42.
- Brzezinski, M. (2013). Income polarization and economic growth, Luxembourg: LIS Working Paper Series, No. 587.
- Ciegis, R., Dilius, A. (2019). An Assessment of the Impact of Income Inequality on Economic Growth, *Transformations in Business & Economics*, 18 (2),304-322.
- Dabus, C. ve Delbianco, F. (2021). Income Inequality and Economic Growth in Developing Countries: The Role of Savings, *Asian Journal of Latin American Studies*, 34(1), 1-17. <https://doi.org/10.22945/ajlas.2021.34.1.1>
- Eğilmez, M. (2020). Dünya Gelir Sınıflandırması ve Türkiye. <https://www.mahfiegilmez.com/2020/07/dunya-gelir-snflandrmas-ve-turkiye.html#more> (11.11.2021).
- Erkişi, K. ve Ceyhan,T. (2020). İktisadi Büyüme ve Gelir Dağılımı Adaleti İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi, *Sosyoekonomi*, 28(43), 195-212.
- European Statistic https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_DI12__custom_2116761/default/?lang=en (11.01.2022).
- Fay, M. (1993). *Illegal Activities and Income Distribution: A Model with Envy*. Columbia University, Department of Economics, New York.
- Gölpek, F. ve Kavak, O. (2021). Bazı OECD ülkelerinde kamusal yükseköğretim harcamaları, vergiler ve gelir dağılımı ilişkisi: panel ARDL analizi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 57-64.
- Greaney, T.M. ve Karacaovalı, B. (2017). Trade, growth and economic inequality in the Asia-Pacific region. *Journal of Asian Economics*, 48, 1–5.
- Gründler, K. ve Scheuermeyer, P. (2015). Income Inequality, Economic Growth, and the Effect of Redistribution, *Würzburg Economic Papers*, No. 95, 1-48.
- Hailemariam, A. ve Dzhumashev, R. (2020). Income Inequality and Economic Growth: Heterogeneity and Nonlinearity, *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*,1-16.
- Hausman, J. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*. 46(6), 1251–1271.
- Herzer, D. ve Vollmer, S. (2012). Inequality and growth: evidence from panel cointegration, *J.Econ Inequal*,10, 489-503.
- Hung, N.T., Yen, N.T.H., Duc, L.D., Thuy, V.H.N. ve Vu, N.T.(2020). Relationship between government quality, economic growth and income inequality: Evidence from Vietnam, *Cogent Business & Management*. 1-11 <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1736847>
- International Monetary Fund (IMF)(2007). *Globalization and inequality, world economic outlook*, 31–65. Washington, DC: IMF.
- Kalay, M. ve Çetin, D. (2016). Afrika Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(7), 2277-2290.
- Kazgan, G.(1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*,6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocurova, T.ve Hampel, D. (2020). Inequality in The Income of The Population As A Determinant of The Country's Economic Growth. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 68(6), 987–994.
- Koh, S.G.M., Lee, G.H.Y. ve Bomhoff, E.J. (2019). The income inequality, financial depth and economic growth nexus in China, *The World Economy*, 43, 412-427.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality, *American Economic Review*, 45(1),1–28.

- Ekonomik Büyüme, İktisadi Değişkenler ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkelere Yönelik Bir İnceleme (1983-2019)
- Lee, D.J. ve Son, J.C. (2016). Economic Growth and Income Inequality: Evidence from Dynamic Panel Investigation. *Global Economic Review*, 45(4), 331–358.
- Malinen, T. (2007). A comment on the relationship between inequality and growth. Discussion papers / Helsinki Center of Economic Research; No 193. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/eri/hecer/disc/193>
- Mendonça, H.F. ve Baca, A.C. (2022). Fiscal opacity and reduction of income inequality through taxation: Effects on economic growth *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 83, 69–82.
- Muinel-Gallo, L. ve Roca-Sagales, O. (2013). Joint determinants of fiscal policy, income inequality and economic growth. *Economic Modelling*, 30, 814-824.
- Nwosa, P.I. (2019). Income Inequality and Economic Growth In Nigeria: Implication For Economic Development, *Acta Universitatis Danubius*, 15 (1), 108-116.
- OECD (2008). *Growing unequal? income distribution in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
- Papanek, G., ve O. Kyn. 1986. The effect on income distribution of development, the growth rate and economic strategy. *Journal of Development Economics* 23 (1), 55–65.
- Parasız, İ. ve Ekren, N. (2014). *Bugünkü Makro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları
- Persson, T. ve Tabellini, G. (1991). Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence. Recent Publications of the Economics Working Paper Series, University of California at Berkeley.
- Standardized World Income Inequality Database, https://fsolt.org/swiid/swiid_source/ (10.01.2022).
- Topolewski, L. (2020). The impact of income inequalities on economic growth. *Ekonomia i Prawo. Economics and Law*, 19(2), 355–365.
- Topuz, S.G. (2022). The Relationship Between Income Inequality and Economic Growth: Are Transmission Channels Effective?, *Social Indicators Research*, <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02882-0>.
- Tsoukis, C. ve Tournemaine, F. (2010). Social conflict, growth and factor shares, MPRA Paper No. 23365.
- Velkovska I.(2020). Is There a Link between Income Inequality and Economic Growth in the Balkans? Testing the Kuznets Hypothesis, *Rev. soc. polit., god.* 28(2), 227-238.
- World Bank (2019). Sustainable Development Goal 10- reduced inequalities: progress and prospects. <https://www.worldbank.org/reducing-inequalities-progressand-prospects>.
- World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?view=c-hart> (01.10.2021).
- World Bank, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm> (01.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>(13.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG> (11.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS>(11.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.KD.ZG>(11.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.KD.ZG>(11.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=TR> (11.10.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (11.10.2021).
- World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (15.01.2022).
- World Inequality Database, https://wid.world/world/#sptinc_p90p100_z/US:FR:DE:C-N:ZA:GB; WO/last/eu/k/p/yearly/s/false/23.469/80/curve/false/region. (10.01.2022)
- Yang, Y. ve Greaney, T. M. (2017). Economic growth and income inequality in the Asia-Pacific region: A comparative study of China, Japan, South Korea, and the United States. *Journal of Asian Economics*, 48, 6–22. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2016.10.008>
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). *İleri panel veri analizi stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Younsi, M. ve Bechtini, M. (2020). Economic Growth, Financial Development, and Income Inequality in BRICS Countries: Does Kuznets' Inverted U-Shaped Curve Exist? , *Journal of the Knowledge Economy*, 11, 721–742.

ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME VE K-ORTALAMALAR KÜMELEME ANALİZİ İLE BİR GÖRSEL VERİ MADENCİLİĞİ UYGULAMASI

A VISUAL DATA MINING APPLICATION WITH MULTIDIMENSIONAL SCALING AND K-MEANS CLUSTERING

Muhammet ATALAY*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, muhammetatalay@gmail.com,
ORCID:0000-0003-3960-500X

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
Gönderilme Tarihi 05.03.2022 Revizyon Tarihi 26.03.2022 Kabul Tarihi 29.03.2022 Makale Kategorisi Araştırma Makalesi JEL Kodları C38 C39 H55	<p>Görsel veri madenciliği, verileri veya analiz sonucunda elde edilen bulguları görselleştirerek örtük ve faydalı bilgileri keşfetmeye yarar. Bu çalışmada; 2020 yılı aktif sigortalı sayılarına ait veriler yardımıyla, Türkiye’deki illerin benzerlik ve farklılıklarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Yöntem olarak istatistiksel veri analizi ve veri madenciliği tekniklerinden çok boyutlu ölçekleme ve kümeleme analizleri bulguları görselleştirilerek kullanılmıştır. Tüm analizler R programlama dili kullanılarak yapılmıştır. Çok boyutlu ölçeklemede uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Kümeleme analizinde optimal küme sayısını tespit etmek için içsel kümeleme performansı indeksleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, iki boyutlu uzayda elde edilen harita, gerçek uzaklıklarla karşılaştırıldığında iyi derecede uyum göstermektedir. En iyi kümeleme için içsel indekslerin çoğu küme sayısının iki olması gerektiğini söylemektedir. Buna göre çok boyutlu ölçekleme ile elde edilen iki boyutlu dağılımda iller iki kümeye ayrılmaktadırlar. 4/a ve 4/b sigortalılarda dağılım dengeli iken 4/c sigortalılarda çok az sayıda ilin diğerlerinden ayrıştığı belirlenmiştir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Çok Boyutlu Ölçekleme, K-Ortalamlar Kümeleme, İstatistiksel Analiz, Veri Görselleştirme, Görsel Veri Madenciliği</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Received 05.03.2022 Revized 26.03.2022 Accepted 29.03.2022 Article Classification: Research Article JEL Codes C38 C39 H55	<p>Visual data mining serves to discover implicit and useful information by visualizing the data or the findings obtained as a result of the analysis. In this study; It is aimed to reveal the similarities and differences of the provinces in Turkey with the help of data on the number of active insured persons in 2020. As a method, multidimensional scaling and clustering analysis findings from statistical data analysis and data mining techniques were used by visualizing them. All analyzes were performed using the R programming language. Goodness-of-fit values were examined in multidimensional scaling. In order to determine the optimal number of clusters in cluster analysis, internal clustering performance indices were compared. According to the results obtained, the map obtained in two-dimensional space shows good agreement when compared to the actual distances. For the best clustering, most of the internal indices say that the number of clusters should be two. Accordingly, in the two-dimensional distribution obtained by multidimensional scaling, the provinces are divided into two clusters. While the distribution is balanced in 4/a and 4/b insureds, it has been determined that very few provinces differ from others in 4/c insureds.</p> <p>Keywords: Multidimensional Scaling, K-Means Clustering, Statistical Analysis, Data Visualization, Visual Data Mining</p>

Atf (Citation): Atalay, M. (2022). “Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamlar Kümeleme Analizi ile Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması”, *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 31-44

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

Giriş

Ülkelerin makro göstergelerinin analizinde istatistik ve veri madenciliği tekniklerinin tanımlayıcı ve çıkarımsal olarak kullanımı yaygındır. Bu analizlerde veri ve bulguların görselleştirilerek sunulması, yorumlanması ve anlaşılır hale gelmesi bakımından destekleyici olmaktadır. Görsel veri madenciliği, verileri veya analiz sonucunda elde edilen bulguları görselleştirme tekniklerini kullanarak büyük veri kümelerinden örtük ve faydalı bilgileri keşfetmeye yarar. Bu anlamda görsel veri madenciliği, veri görselleştirme ve veri madenciliğinin entegrasyonu olarak görülebilir. Veri görselleştirme ile veriler, farklı ayrıntı düzeyi ve soyutlama seviyelerinde, farklı nitelik veya boyutlarda görüntülenebilir. Veri madenciliği sonuçları görselleştirilerek elde edilen bulgu veya bilgiler daha anlaşılır hale getirilebilmektedir (Han vd., 2012, s. 602-603).

Veri madenciliği yöntemleri genel olarak dört görevi gerçekleştirmek üzere uygulanmaktadır. Bu görevler; betimleme ve özetleme, sınıflandırma, öngörü ve tahmin, kümelemedir (Oğuzlar, 2005a). Kümeleme analizi, nesnelere incelenen değişkenler bakımından benzerliklerine göre gruplandırarak betimleyici ve özetleyici bilgiler verirken, daha sonra yapılacak çalışmalar için bir ön işlem olma özelliği de taşır (Vatansever & Büyüklü, 2009). Kümeleme analizinin sonuçlarının görselleştirilmesi, yüksek boyutlu veri setlerinde kümeleme yapısının etkileşimli olarak keşfedilmesi için olanak sağlar. Bilgisayar programlarının artan grafik yetenekleriyle, görsel geri bildirimlere dayalı olarak kümeleme sürecine insanı entegre eden daha anlaşılır ve tatmin edici sonuçlar elde edilebilmektedir (Sips, 2009, s. 3355).

Çok boyutlu ölçekleme, nesnelere arasındaki benzerlikler ile nesne kümeleri arasındaki uzaklık veya farklılıkların görsel bir temsildir (Kruskal & Wish, 1978). Çok boyutlu ölçeklemede nesne çiftleri için uzaklık değerleri girdi olarak alınır. Sonrasında yöntemde kullanılan farklı uzaklık ölçütleri olmasına rağmen başlıca amacı görselleştirmedir. Yöntem çok değişkenli verilerle çalıştığından, bulgular çok değişkenli bir veri görselleştirme aracı ile anlaşılabilir (Buja vd., 2012). Kümeleme gibi çok boyutlu ölçekleme de veriyi özetleme ve anlaşılır kılma tekniği olmaktadır.

Kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme, amaçları yanında kullanılan uzaklık ölçütleri bakımından da yakın yöntemlerdir. Çok boyutlu ölçeklemeyle, çok değişkenli verilerle uzaklıklar yardımıyla daha az boyutlu grafikler elde edilebilmektedir. Ancak bu grafiklerde birimlerin yakınlık ve uzaklıklarının yorumlanması güç olabilmektedir. Kümeleme birimleri uzaklıklarına göre küme merkezleri etrafında gruplandırmaktadır. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması her ikisinin bulgularının daha anlaşılır hale gelmesini sağlamaktadır. Yapılan çalışmalarda iki yöntemin sentezlenerek; sporcular için optimal zihinsel sağlık ve performans katkıda bulunan davranış, düşünce ve duyguların kümelmesi (Ayala vd., 2022), hayvancılık ekolojik bölgelerinin dağılımlarının betimlenmesi (Velado-Alonso vd., 2022), makroekonomik göstergeler bakımından ülkelerin ekonomik durum ve refah düzeyine göre gruplandırılması (Aliukov & Buleca, 2022), psikiyatrik semptomların kümelmesi (Fleming vd., t.y.), madde bağımlılığı ile mücadelede kullanılacak kavram haritalarının oluşturulması (Montgomery vd., 2022), illerin işsizlik oranlarına göre gruplandırılması (Almeira & Graciella Juanda, 2021), kamu harcamalarının illere göre dağılımı (Allahverdi vd., 2021) gibi çeşitli konularda son yıllarda kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan bu çalışmanın odaklandığı sosyal güvenlik sistemi ve sigortalılar konularında da yöntemlerin birlikte kullanımına rastlanır. Büyük ölçekli afet ve kazalarda neden ve olayların düşük boyutlu temsillerinin çıkarılarak kümelere ortaya çıkarılması (Lopes & Machado, 2022), sağlık sigortası kapsamında kronik hastalıklar arasındaki benzerlik veya farklılıkların belirlenmesi (Roux, 2008), refah ve sosyal uyum rejimleri tipolojisi oluşturmak için ekonomik özgürlük, eşitlik ve aile dayanışması algılarına göre ülkelerin gruplandırılması (Borsenberger vd., 2016), hayat dışı sigorta şirketlerinin performansının sigorta ve bireysel emeklilik verileri kullanılarak analizi (Karadağ Erdemir & Tatlıdil, 2018), sigorta pazar payının makro ekonomi ve sigortacılık göstergeleri yardımıyla analiz edilerek OECD ülkelerinin benzerliklerinin incelenmesi (Arı & Gülcemal, 2019), sağlık göstergeleri bakımından OECD ülkelerinin benzer ve farklı yönlerinin tespiti (Kırcı Çevik, 2021), Türkiye ve Avrupa ülkelerindeki ölümlü iş kazalarını karşılaştırmak için ülkelerin gruplandırılması (Demirel Top, Yapıcı & Cetinkaya, 2018) gibi çalışmalar bunlardan bazılarıdır.

Literatür incelemesine göre, Türkiye'deki illerin, bu illerde yaşayan sigortalılara ait veriler kullanılarak çok değişkenli istatistik ve veri madenciliği yöntemleriyle araştırıldığı çalışmaların az sayıda olduğu ve mevcut olanların güncel olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, sigortalı çalışanlar ve bunların bakmakla yükümlü oldukları ile aylık ve gelir alanlara ait en güncel veriler kullanılarak konu çok boyutlu ölçekleme ve kümeleme analizi yardımıyla araştırılacak ve literatüre katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca yöntemlerin görsel veri analiziyle sunulması bu çalışmanın bir diğer farklı yönüdür. Bu ekseninde çalışmanın amacı, 2020 yılı aktif sigortalı sayılarına ait veriler yardımıyla, Türkiye'deki illerin benzerlik ve farklılıklarının kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme yöntemlerinin bulguları görselleştirilerek ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmada istatistik ve veri madenciliği yöntemleri veri görselleştirme ile sentezlenerek sunulacaktır.

Sosyal güvenlik sisteminin amacına ulaşabilmesi ve sürdürülebilir olması, sigortalıların sektörel ve mekânsal bazda dağılımlarıyla da ilişkilidir. Nüfusun ve demografik yapının ülkenin yerleşim birimlerindeki dağılımı, sosyal güvence dağılımını da etkileyecektir. Kamu ve özel kesimde istihdamın yapısının çeşitlenmesiyle birlikte sosyal güvence sisteminin önemli bir göstergesi olan sigortalı yapısı da çeşitlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti devleti yasalarıyla bu dağılım belirli kapsamlarla belirginleştirilmiştir. Buna göre temel yapıyı üç kısımdan oluşan bir sigortalılık sistemi oluşturmaktadır.

4/1-a kapsamındaki aktif sigortalılar, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi kapsamına göre, hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan sigortalıları ifade etmektedir. Bu sigortalılar; zorunlu sigortalılar, stajyerler, kursiyerler, çıraklar, yurtdışı topluluklar ve diğer sigortalılardan oluşmaktadır. Zorunlu sigortalılar, uzun vade sigorta kolları kapsamında işyerlerince yapılan bildirimleri ifade etmektedir (SGK, 2021). Bu sebeple stajyer, kursiyer, çırak, yurtdışı topluluk ve diğer sigortalılar çalışmada kısa vade sigortalı olarak zikredilmiştir. Türkiye'de en fazla sigortalı çalışan sayısı 4/1-a kapsamındaki aktif sigortalılara aittir.

4/1-b kapsamındaki aktif sigortalılar, 5510 Sayılı Kanun'un 4. maddesine göre; köy ve mahalle muhtarları ile hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanları içermektedir. Bu çalışanlar; ticari kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usulde gelir vergisi mükellefi olanlar, gelir vergisinden muaf olup, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olanlar, anonim şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan ortakları, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde komandite ortaklar, diğer şirket ve donatma iştiraklerinde ise tüm ortaklar, tarımsal faaliyette bulunanlar ve isteğe bağlı sigortalılardır (SGK, 2021). Bu kapsamdaki aktif sigortalılar öncelikle zorunlu ve isteğe bağlı sigortalılar olarak tasnif edilmektedir. Zorunlu sigortalılar ise tarım ve tarım dışı (muhtarlar ve diğer zorunlu) sigortalılardan oluşmaktadır.

4/1-c kapsamındaki aktif sigortalılar, kamu idarelerinde; 4/1-a veya 4/1-b kapsamında olmayan, kadro ve pozisyonlarda sürekli ya da sözleşmeli olarak çalışıp ilgili kanunlarında (a) bendi kapsamına girenler gibi sigortalı olması öngörülmemiş olanlar ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 86. maddesi uyarınca açıktan vekil atanmaları içermektedir. Bu kapsamda da zorunlu ve isteğe bağlı sigortalılık söz konusu olup; zorunlu sigortalılar, diğer sigortalılar hariç uzun vadeli sigortalı kolları kapsamındaki bildirimleri ifade etmektedir (SGK, 2021). Bu kapsamdaki sigortalı çalışan sayısı, 4/1-a kapsamındaki sigortalı sayısından sonra Türkiye'de ikinci sıradadır.

Bu maddeler kapsamında çalışmayan ancak gelir ve aylık alan sigortalılar da bulunmaktadır. Gelir, iş kazası veya meslek hastalığı halinde sigortalıya veya sigortalının ölümü halinde hak sahiplerine yapılan sürekli ödemeyi ifade etmektedir. Aylık ise malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile vazife malûllüğü halinde yapılan sürekli ödemeyi ifade etmektedir. Çalışan, gelir ya da aylık alan sigortalıların, sigortalı sayılmayan veya isteğe bağlı sigortalı olmayan, kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olan bakmakla yükümlü oldukları da sigortalı kapsamında değerlendirilmektedir (SGK, 2021).

Çalışmanın devamında araştırmanın veri seti tanıtılacak ve kullanılan yöntemler açıklanacaktır. Ardından analiz bulguları verilecek ve son olarak bulgular tartışılarak çıkarılan sonuçlar paylaşılabacaktır.

1. Gereç ve Yöntem

Veri madenciliği, verilerden anlamlı bilgileri üretme süreci olup, değişkenler arasındaki ilişkilerin, örüntülerin ve kuralların modellenmesi ve keşfedilmesi süreci olarak tanımlanabilir. İstatistik, bilgisayar bilimleri, makine öğrenmesi, veri tabanı yönetimi gibi alanların tekniklerinden bir ya da birkaçı kullanılarak veriden bilgiye erişilir (Albayrak & Koltan Yılmaz, 2009). Çok değişkenli görsel istatistik ve veri madenciliği yöntemlerinden olan çok boyutlu ölçkleme ve kümeleme bu çalışmada kullanılan yöntemlerdir. Tüm analizler R programlama dili kullanılarak RStudio'da gerçekleştirilmiştir (RStudio, 2022; The R Foundation, 2022). Çalışmada kullanılan R paketleri şunlardır: *readxl*, *magrittr*, *dplyr*, *ggpubr*, *stats*, *MASS*, *smacof*, *clusterCrit* (Wickham, François, Henry, & Müller, 2020; Wickham & Bryan, 2019; Bache & Wickham, 2020; Kassambara, 2020; Desgraupes, 2018; Leeuw & Mair, 2009; Mair, Groenen, & Leeuw, 2021; Team, 2020).

1.1. Veri Seti

Çalışmanın veri seti, Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yayımlanan 2020 yılına ait sigortalı ve işyeri istatistiklerinden oluşturulmuştur. Bu verilere SGK İstatistik Yıllıklarından (SGK, 2021) ulaşılmış olup; 4-1/a, 4-1/b ve 4-1/c kapsamındaki aktif sigortalıların sayısı, ilgili ilin toplam aktif sigortalı sayısına oranlanarak, aylık ve gelir alanların sayısı ilgili ilin aylık ve gelir alanlar toplamına, sigortalıların bakmakla yükümlü olduklarının sayısı da yine ilgili ilin bakmakla yükümlü oldukları toplamına oranlanarak kullanılmıştır. Veri setinde kullanılan oranlar Türkiye'deki her bir il için hesaplanmış olup 81 ile ait 15 adet değişken (öznitelik) bulunmaktadır. Bu değişkenler ve hesaplama yöntemleri Tablo 1'de verilmiştir.

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

Tablo 1: Veri Setinde Bulunan Değişkenler (Öznitelikler) (SGK, 2021)

No	Kısaltması	Değişken (Öznitelik)	Hesaplanması
1	A1	4/1-a Toplam Aktif Sigortalı Oranı	$A1/(A1+B1+C1)$
2	A2	4/1-a Toplam Kısa Vade Sigortalı Oranı	$A2/(A1+B1+C1)$
3	A3	4/1-a Toplam Zorunlu Sigortalı Oranı	$A3/(A1+B1+C1)$
4	A4	4/1-a Toplam Gelir ve Aylık Alan Oranı	$A4/(A4+B4+C4)$
5	A5	4/1-a Toplam Bakmakla Yükümlü Oranı	$A5/(A5+B5+C5)$
6	B1	4/1-b Toplam Aktif Sigortalı Oranı	$B1/(A1+B1+C1)$
7	B2	4/1-b Toplam Zorunlu Sigortalı Oranı	$B2/(A1+B1+C1)$
8	B3	4/1-b İsteğe Bağlı Sigortalı Oranı	$B3/(A1+B1+C1)$
9	B4	4/1-b Toplam Gelir ve Aylık Alan Oranı	$B4/(A4+B4+C4)$
10	B5	4/1-b Toplam Bakmakla Yükümlü Oranı	$B5/(A5+B5+C5)$
11	C1	4/1-c Toplam Aktif Sigortalı Oranı	$C1/(A1+B1+C1)$
12	C2	4/1-c Toplam Zorunlu Sigortalı Oranı	$C2/(A1+B1+C1)$
13	C3	4/1-c Toplam İsteğe Bağlı Sigortalı Oranı	$C3/(A1+B1+C1)$
14	C4	4/1-c Toplam Gelir ve Aylık Alan Oranı	$C4/(A4+B4+C4)$
15	C5	4/1-c Toplam Bakmakla Yükümlü Oranı	$C5/(A5+B5+C5)$

Değişkenlerden ilk 5 tanesi 4/1-a, sonraki 5 tanesi 4/1-b ve son 5 tanesi 4/1-c kapsamındaki aktif sigortalılarla ilgilidir. Bunlar belirlenirken öncelikle ilgili kanun maddelerinde yapılan tasnifler esas alınmıştır. Bu veri seti, 4/1-a, 4/1-b ve 4/1-c kapsamındaki sigortalı sayılarının iller bazında detaylı olarak incelenmesi için kullanılacaktır. Böylelikle veri seti üç ayrı grup olarak kullanılarak analizler yapılacaktır. Elde edilen değişkenler [0,1) aralığında yer aldığından normalizasyona gerek bulunmamaktadır.

1.2. Çok Boyutlu Ölçekleme

Çok boyutlu ölçekleme, aralarındaki benzerlik veya benzersizlikleri haritalandırmak amacıyla birimleri birer nokta olarak grafiklerde göstermek için kullanılan çok değişkenli bir veri analizi tekniğidir. Amaç uzaklıklardan faydalanılarak nesnelere arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması ve görselleştirilmesidir (Wickelmaier, 2003, s. 4). Yöntem verilerin dağılımıyla ilgili bir varsayım gerektirmemektedir (Alpar, 2017, s. 375). Çok boyutlu ölçekleme algoritması girdi verisi olarak, nesne çiftleri arasındaki mesafeleri temsil eden uzaklıklar matrisini alır. Bu matrisin elde edilebildiği durumlarda metrik ölçekleme yapılırken, uzaklık değerlerinin yalnızca sıralama ifade ettiği durumlarda metrik olmayan ölçekleme kullanılır (Gürsakal, 2019, s. 181-183). Metrik uzaklıklar olarak öklid, minkowski, manhattan city-block gibi; metrik olmayan uzaklıklar olarak ise ki-kare ölçüsü ve phi-kare ölçüsü gibi uzaklıklar tercih edilmektedir (Shanti, 2019, s. 328). Bu çalışmada tüm değişkenler oransal olduğu için metrik ölçekleme, metrik uzaklık olarak kareli öklid ölçüsü kullanılmıştır. Metrik ölçeklemede nesnelere arası orijinal uzaklıklar ve ölçeklemeyle hesaplanan haritadaki uzaklıklar oranlı ölçeklenmiş olacaktır (Oğuzlar, 2005b).

Çok boyutlu ölçekleme, en uygun çözümü, değişken sayısından daha düşük boyutta bir uzayda verileri temsil etmek için uzaklıklara dönüştürür. Boyut sayısı araştırmacı tarafından önceden belirlenir ve iki boyut seçilirse, iki boyutlu bir dağılım grafiği için birimlerin konumları, orijinal konumlarına çok yakın bir şekilde belirlenir (Kruskal & Wish, 1978, s. 15). Orijinal uzaklıklar ile gösterim uzaklıkları arasındaki uygunluk yani bir çok boyutlu ölçekleme çözümünün uyum iyiliğini değerlendirmek için çoğunlukla Kruskal *stress* ölçüsü (Kruskal & Carmone, 1967) kullanılır. Küçük *stress* değeri iyi bir uyum çözümünü gösterirken, yüksek bir değer, kötü bir uyumu gösterir. *Stress* değerinin uyum iyiliğinde yorumlanması için Tablo 2'deki karşılaştırmalar kullanılabilir (Kruskal, 1964). Buna göre, *stress* değeri 0,20'den küçük olan çözümlerin kabul edilebilir, 0,05'ten küçük olan çözümlerin görece daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: *Stress* ve uyum iyiliği

Stress	Uyum İyiliği
0,20	Zayıf
0,10	Orta
0,05	İyi
0,025	Çok İyi
0,00	Mükemmel

Ancak verilerdeki yüksek bir hatanın *stress* değerini de yükseltebildiği ve yalnızca bu değere bakılarak karar verilmesinin hatalı olabileceği söylenmektedir (Borg & Groenen, 2005, s. 48). İlâveten, elde edilen iki boyutlu haritanın orijinal harita ile uyumunu ölçen bir uyum iyiliği (*GOF*) değeri hesaplanmaktadır. Bu değer; iki boyutlu haritadaki nokta ile haritadaki orijin arasındaki kareli öklid mesafesinin, gerçek uzaydaki nokta ile orijin arasındaki kareli öklid mesafesine oranıdır. Belirli bir nokta çifti için hesaplanan uyum iyiliği ise bu noktalar arasındaki mesafelerin oranlanmasıyla bulunur ve noktaların uyumunu gösterir. Bu oran 1' e yaklaştıkça yapılan çözüm daha iyi bir uyum iyiliğine sahip olacaktır (Graffelman, 2020). Bu uyum, tahmin edilen mesafeler ile veri noktaları arasında gözlenen mesafeler arasındaki korelasyon katsayısı (*R*) hesaplanarak da incelenebilir. Elde edilecek R^2 değeri, çözümün açıklama oranını gösterecektir (Hair vd., 2014, s. 497).

1.3. K-Ortalamlar (K-Means) Kümeleme Yöntemi

Kümeleme, ham verileri uygun gruplara ayırma ve veri setinde var olabilecek gizli kalıpları arama yöntemidir. Bu anlamda istatistiki bir çıkarım yapmadan, aynı kümedeki veriler benzer, ancak farklı kümelere ait veriler benzemez olacak şekilde birimleri ayrık kümeler halinde gruplandırma işlemidir (Huang, 1998). Küme sayısı baştan bilinmeksizin aşamalı bir süreç izlenerek ve her bir aşamada bir önceki aşamada oluşan kümeler kullanılarak analiz sonrasında küme sayısına karar verilen yöntemler hiyerarşik kümeleme yöntemleri olarak bilinir. Bu yöntemler birleştirici ve ayırıcı olarak uygulanabilirler. Küme sayısının baştan belirlenerek tek bir optimal kümeleme sonucunun elde edildiği yöntemler ise hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleridir. Bu algoritmalar genellikle tüm noktalar merkezlerle ilişkili olana kadar küme merkezlerini değiştirir. (Inekwe, Maharaj, & Bhattacharya, 2020). K-Ortalamlar algoritması, kümeleme hatasını en aza indiren popüler bir hiyerarşik olmayan kümeleme tekniğidir. Birçok kümeleme uygulamasında kullanılan hızlı ve yinelemeli bir algoritmadır. Başlangıçta rastgele konumlara yerleştirilen küme merkezleriyle başlayan ve kümeleme hatasını en aza indirmek için küme merkezlerini her adımında değiştirerek ilerleyen bir yöntemdir (Likas, Vlassis, & Verbeek, 2003). Diğer kümeleme algoritmalarına kıyasla, basit ve sağlam, oldukça verimli ve çok çeşitli veri türleri için kullanılabilirliği gibi bazı belirgin avantajlara sahiptir. Küresel olmayan kümeler için kötü performans gösterme ve aykırı değerlere duyarlı olma gibi bazı dezavantajları bulunmakla birlikte, bazı uyarlamalarla bunlar giderilebilmektedir (Wu, 2012, s. 8).

K-Ortalamlar yöntemi, veri setinden elde edilen kümelere gözlemlerinin küme merkezine olan küme içi uzaklıklarının kareler toplamını en küçüklemeye dayanır. Bir $X = \{x_1, x_2, x_3, \dots, x_N\}$ veri seti verildiğinde, M -kümeleme problemi bu veri setini, bir kümeleme kriterini optimize edecek şekilde $C_1, C_2, C_3, \dots, C_M$ ayrık alt kümelere bölmeyi amaçlar. En yaygın kullanılan kümeleme kriteri, $\forall k \in [1, M]$ için C_k alt kümesinin küme merkezi m_k olmak üzere $\forall x_i \in C_k$ değeri ile m_k arasındaki 35klid uzaklıklarının toplamı ile belirlidir. Bu kriter kümeleme hatası olarak adlandırılır ve $m_1, m_2, m_3, \dots, m_M$ küme merkezlerine bağlı olarak hesaplanır:

$$E(m_1, m_2, m_3, \dots, m_M) = \sum_{i=1}^N \sum_{k=1}^M I(x_i \in C_k) \|x_i - m_k\|^2$$

Burada I üyelik fonksiyonu olup, X doğruysa $I(X) = 1$ dir, aksi takdirde $I(X) = 0$ dir. Eğer m_k küme merkezi, x_i değerine uzaklık olarak en yakınsa x_i değeri o kümeye aittir. Bu durumda k-ortalamlar algoritması x_i değerini k . Kümeye atar ve $I(x_i) = 1$ değerini alır. Aksi halde $I(x_i) = 0$ değerini almaktadır (Likas, Vlassis, & Verbeek, 2003; Žalik, 2008).

K-Ortalamlar ve diğer kümeleme algoritmalarında küme sayısının belirlenmesi kümeleme analizinin temel sorunlarından biridir. Optimal küme sayısının belirlenmesi için değerlendirme ölçütü olarak indeksler kullanılmaktadır. Bunlar içsel ve dışsal indeksler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Dışsal indekslerde küme elemanlarının hangi kümede olması gerektiğini belirleyen bir etiket değişkenine veya uzman görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. İçsel indeksler ise noktaların kümelere atanması ile ilgili bir önsel bilgiye ihtiyaç duymazlar ve kümeleme analizi sonucunda elde edilen kümelerin küme içi ve/veya kümeler arası uzaklıkları üzerinden hesaplanırlar (Koçoğlu & Esnaf, 2019, s. 257-261). Bu indeksler değerlendirilirken; küme içi uzaklıkları minimum, yani küme içi benzerliklerin en çok, kümeler arası uzaklıkları maksimum, yani kümeler arası benzerlikleri en az yapacak küme sayısı aranır. Başlıca olarak bu indekslere; Dunn, Xie-Beni, Silhouette, Davies-Bouldin, BIC (Bayesian Information Criterion), Calinski-Harabasz, Wemmert-Gancarski, SD, S-Dbw indeksleri örnek verilebilir (Rendón, Abundez, Arizmendi, & Quiroz, 2011; Maulik & Bandyopadhyay, 2002; Agrawal, Garg, & Patel, 2015; Desgraupes, 2017; Liu, Li, Xiong, Gao, & Wu, 2010).

Kümeleme analizi de çok boyutlu ölçkleme gibi birimlerin benzerlik veya benzemezliklerini (uzaklıklar) esas almaktadır. Bu benzerliklerin bir 35klid uzayında görselleştirilmesi ve yapılandırılması, çok boyutlu ölçkleme ve kümeleme yöntemlerinin birlikte kullanımı ile mümkündür (Hofmann & Buhmann, 1995, s. 461). Bu

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamlar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

çalışmada her iki yöntemde uzaklık ölçüsü olarak kareli 36klid uzaklığı kullanılmış ve k-ortalamlar ile elde edilen kümelerin çok boyutlu ölçekleme yardımıyla 2-boyutlu uzayda birlikte haritalandırılması sağlanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde 4/1-a, 4/1-b ve 4/1-c kapsamında sigortalılarla ilgili elde edilen değişkenler yardımıyla, Türkiye'deki illerin 2020 yılı için bu değişkenler bakımından benzerlik ve farklılıkları incelenecektir. Önce çok boyutlu ölçekleme ile iller bazında 2-boyutlu haritalar elde edilecektir. Sonra iller, oluşturulan uzaklıklar matrisi kullanılarak k-ortalamlar algoritmasıyla kümelenecek, elde edilen kümeler, bu iki boyutlu haritalar üzerinde görselleştirilecektir. Çok boyutlu ölçeklemede uyum iyiliği değerlendirmesi için *stress*, *GOF* ve R^2 değerleri incelenecektir. K-Ortalamlar kümeleme algoritmasında optimal küme sayısı için, Silhouette, Xie-Beni, Davies-Bouldin, Calinski-Harabasz, Wemmert-Gancarski, S-Dbw ve Dunn indeksleri hesaplanarak karşılaştırılacaktır. Bu indekslerden Silhouette, Calinski-Harabasz, Wemmert-Gancarski ve Dunn indeksleri büyük, Xie-Beni, S-Dbw ve Davies-Bouldin değerleri ise küçük olduğunda kümeleme daha başarılı demektir (Koçoğlu & Esnaf, 2019, s. 280; Agrawal, Garg, & Patel, 2015; Liu, Li, Xiong, Gao, & Wu, 2010).

Türkiye'deki 81 ilde 2020 yılında 4/1-a kapsamındaki aktif sigortalıların sayısı ile elde edilen değişkenlerin aldığı değerlere göre hesaplanan uzaklıklarla illerin 2-boyutlu uzayda çok boyutlu ölçekleme ile elde edilen dağılımı Şekil 1'de görülmektedir. Bu dağılımın uyum iyiliğini gösteren değerler Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre, beş değişken için 5-boyutlu uzaydaki gerçek uzaklıklarla 2-boyutlu uzaya indirildiğinde elde edilen uzaklıkların uyumu, Kruskal *stress* ölçüsüne göre (0,07421258) "iyi" düzeydedir. Ayrıca *GOF* ve R^2 değerleri 1'e yakın bulunmuştur. Uzaklıklar arasındaki ilişkiyi test eden F testi sonucunda göre de ($F=162325,8$; $p=0,000$) bu ilişki anlamlı düzeydedir.

Tablo 3: Uyum İyiliği Değerleri

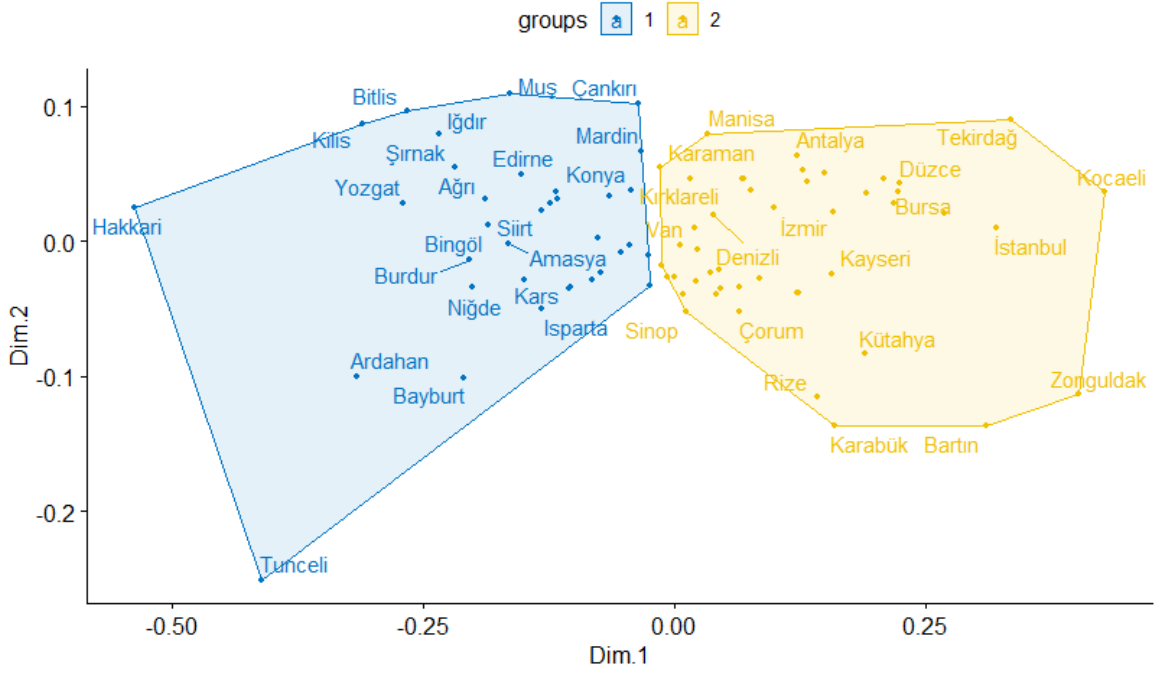
	<i>GOF</i>	<i>R</i>	R^2	<i>F</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>	<i>stress</i>
4/1-a Oranları	0,9250329	0,990173	0,9804426	162325,8	3238	0,000	0,07421258
4/1-b Oranları	0,9511514	0,9938204	0,987679	259566,4	3238	0,000	0,05365879
4/1-c Oranları	0,9626831	0,996325	0,9926634	438113,6	3238	0,000	0,0526461

Aynı veri ile k-ortalamlar kümeleme analizi de yapılmıştır. Bunun için önce optimal küme sayısı belirlenmiştir. Algoritmayla küme sayısı 2 ile 10 arasında olacak şekilde kümelemeler elde edilmiş, sonra her biri için kümeleme performansı içsel indeksler yardımıyla karşılaştırılarak Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4: Kümeleme İndeksleri (4/1-a Değişkenleri İçin)

k	Wemmert-Gancarski	Silhouette	Dunn	Calinski-Harabasz	Xie-Beni	Davies-Bouldin	S-Dbw
2	0,55884111	0,40421096	0,07868573	80,11230005	10,97969168	0,85938474	1,70435713
3	0,50296416	0,32456507	0,05697116	78,13229229	16,90317063	0,92374499	2,84658805
4	0,49608298	0,28914678	0,07979458	70,28883919	13,57937501	0,90736117	NaN
5	0,46257258	0,26952597	0,08514087	67,30748866	11,17597269	0,96923577	NaN
6	0,45045766	0,25359359	0,05690373	61,01362947	22,42718217	1,08291717	NaN
7	0,43878666	0,23484887	0,09731267	57,6861219	6,84509281	1,13392832	NaN
8	0,46759871	0,26253816	0,11767808	57,7506706	4,06478722	1,05155782	NaN
9	0,41539147	0,20966312	0,1342671	49,92203244	3,11804153	1,11477547	NaN
10	0,45210529	0,28090273	0,08514087	54,45791207	6,42365009	0,99313808	NaN
Karar Kriteri	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>min</i>

Buna göre optimal küme sayısı Wemmert-Gancarski, Silhouette, Calinski-Harabasz, Davies-Bouldin ve S-Dbw indekslerine göre 2, Dunn ve Xie-Beni indekslerine göre 9 olmalıdır. İndekslerin çoğu 2 kümeyi işaret ettiği için k=2 olacak şekilde kümeler aynı düzlemde gösterilerek Şekil 1' de verilmiştir.

Şekil 1: 4/1-a Kapsamındaki Sigortalı Sayısı Oranlarına Göre İllerin Uzaklıkları ve Kümeleri

Oluşan grafik incelendiğinde, illerin iki kümeye dengeli olarak dağıldığı görülmektedir. Birinci grupta Hakkâri ve Tunceli, ikinci grupta Bartın, Zonguldak ve Kocaeli kendi kümelerinde küme merkezinden uzakta kalmaktadır. İllerin kümelere dağılımı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: İllerin 4-1/a Oranlarına Göre Gruplara Dağılımı

Grup 1	Grup 2
Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Aydın, Balıkesir, Bingöl, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Isparta, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Konya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Siirt, Tokat, Tunceli, Şanlıurfa, Yozgat, Aksaray, Bayburt, Şırnak, Ardahan, Iğdır, Kilis	Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Bilecik, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Mersin, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Muğla, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Uşak, Van, Zonguldak, Karaman, Kırıkkale, Batman, Bartın, Yalova, Karabük, Osmaniye, Düzce

Türkiye’deki 81 ilde 4/1-b kapsamındaki aktif sigortalıların sayısı ile elde edilen değişkenlerin aldığı değerlere göre hesaplanan uzaklıklarla illerin 2-boyutlu uzayda çok boyutlu ölçekleme ile elde edilen dağılımı Şekil 2’de görülmektedir. Bu dağılımın uyum iyiliğini gösteren değerler (Tablo 3) incelendiğinde, beş değişken için 5-boyutlu uzaydaki gerçek uzaklıklarla 2-boyutlu uzaya indirildiğinde elde edilen uzaklıkların uyumu, Kruskal stress ölçüsüne göre (0,05365879) “iyi” düzeydedir. Ayrıca GOF ve R^2 değerleri 1’e yakın bulunmuştur. Uzaklıklar arasındaki ilişkiyi test eden F testi sonucunda göre de ($F=259566,4$; $p=0,000$) bu ilişki anlamlı düzeydedir.

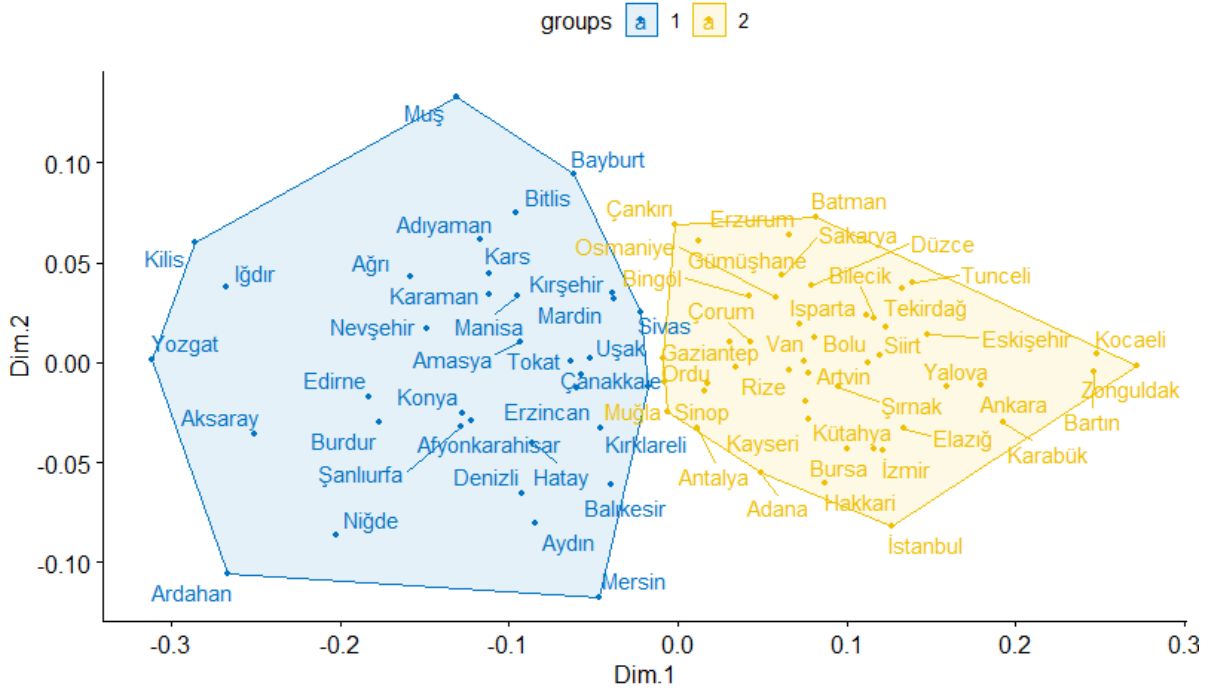
Aynı veri ile k-ortalamlar kümeleme analizi de yapılmıştır. Bunun için önce optimal küme sayısı belirlenmiştir. Algoritmayla küme sayısı 2 ile 10 arasında olacak şekilde kümelemeler elde edilmiş, sonra her biri için kümeleme performansı içsel indeksler yardımıyla karşılaştırılarak Tablo 6’ da verilmiştir.

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

Tablo 6: Kümeleme İndeksleri (4/1-b Değişkenleri İçin)

k	Wemert-Gancarski	Silhouette	Dunn	Calinski-Harabasz	Xie-Beni	Davies-Bouldin	S-Dbw
2	0,60921349	0,45911573	0,04902342	107,6789107	37,45560365	0,76643945	1,06774224
3	0,5093533	0,33272861	0,0652704	89,57836656	17,35253448	0,95089646	1,6543283
4	0,48093747	0,3212105	0,09020401	85,3658126	7,68704777	0,9581336	2,7559853
5	0,47387533	0,3015395	0,1082811	77,6959234	6,53409708	0,99874618	4,53809778
6	0,48635398	0,34300736	0,09499568	78,01809236	8,96182102	0,92222423	NaN
7	0,48982877	0,35157536	0,11409662	73,43755726	7,99121813	0,92465099	NaN
8	0,44789782	0,25102522	0,09499371	59,00495469	6,48950247	1,05284135	NaN
9	0,48416937	0,30026383	0,08253806	66,65000167	10,93289108	0,93877284	NaN
10	0,44889475	0,26686357	0,04957362	61,96496878	28,76961585	1,01209622	NaN
Karar Kriteri	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>min</i>

Buna göre optimal küme sayısı Wemert-Gancarski, Silhouette, Calinski-Harabasz, Davies-Bouldin ve S-Dbw indekslerine göre 2, Dunn indeksine göre 7 ve Xie-Beni indeksine göre 8 olmalıdır. Bu nedenle k=2 olacak şekilde kümeler aynı düzlemde gösterilmiş ve Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: 4/1-b Kapsamındaki Sigortalı Sayısı Oranlarına Göre İllerin Uzaklıkları ve Kümeleri

Oluşan grafik incelendiğinde, illerin iki kümeye dengeli olarak dağıldığı görülmektedir. Birinci grupta Ardahan, Muş, Kilis ve Yozgat, ikinci grupta Bartın, Zonguldak ve Kocaeli kendi kümelerinde küme merkezinden nispeten uzakta kalmaktadır. İllerin kümelere dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: İllerin 4-1/b Oranlarına Göre Gruplara Dağılımı

Grup 1	Grup 2
Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Aydın, Balıkesir, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Hatay, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Konya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Tokat, Şanlıurfa, Yozgat, Aksaray, Bayburt, Ardahan, Iğdır, Kilis, Denizli, Mersin, Kırklareli, Manisa, Sivas, Uşak, Karaman	Bingöl, Çankırı, Hakkâri, Isparta, Siirt, Tunceli, Şırnak, Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Bilecik, Bolu, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Kahramanmaraş, Muğla, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Van, Zonguldak, Kırıkkale, Batman, Bartın, Yalova, Karabük, Osmaniye, Düzce

81 ildeki 4/1-c kapsamındaki aktif sigortalıların sayısı ile elde edilen değişkenlerin aldığı değerlere göre hesaplanan uzaklıklarla illerin 2-boyutlu uzayda çok boyutlu ölçekleme ile elde edilen dağılımı Şekil 3'te görülmektedir. Bu dağılımın uyum iyiliğini gösteren değerler (Tablo 3) incelendiğinde, beş değişken için 5-boyutlu uzaydaki gerçek uzaklıklarla 2-boyutlu uzaya indirildiğinde elde edilen uzaklıkların uyumu, Kruskal *stress* ölçüsüne göre (0,0526461) "iyi" düzeydedir. Ayrıca *GOF* ve R^2 değerleri 1'e yakın bulunmuştur. Uzaklıklar arasındaki ilişkiyi test eden F testi sonucunda göre de ($F=438113,6$; $p=0,000$) bu ilişki anlamlı düzeydedir.

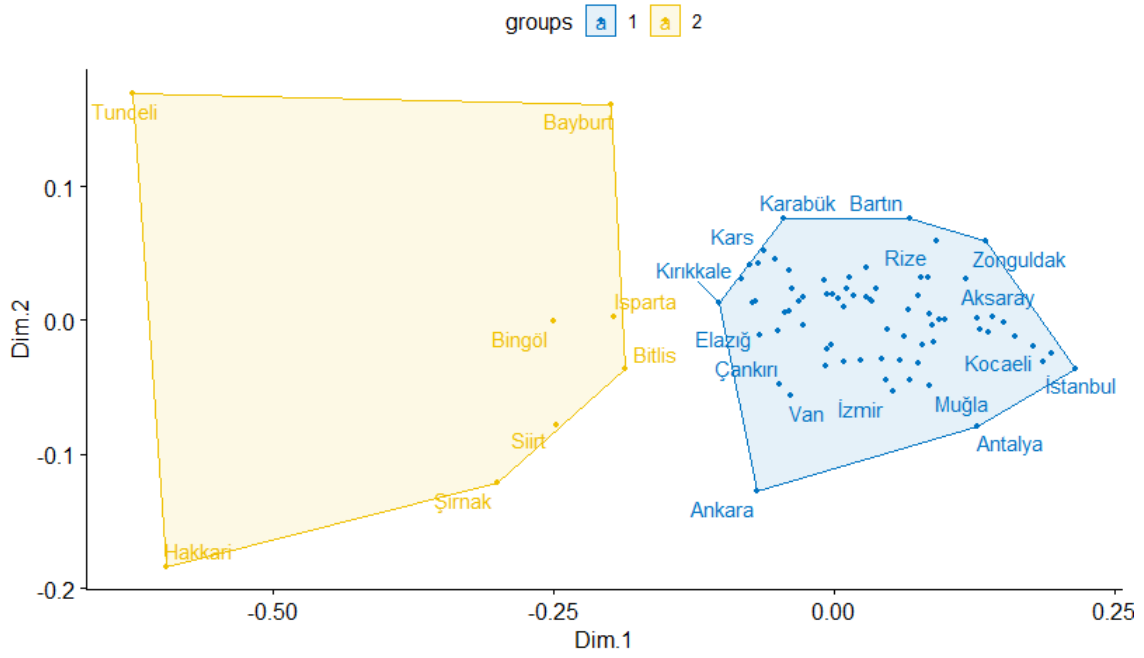
Aynı veri ile k-ortalamlar kümeleme analizi de yapılmıştır. Bunun için önce optimal küme sayısı belirlenmiştir. Algoritmayla küme sayısı 2 ile 10 arasında olacak şekilde kümelemeler elde edilmiş, sonra her biri için kümeleme performansı içsel indeksler yardımıyla karşılaştırılmış ve Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Kümeleme İndeksleri (4/1-c Değişkenleri İçin)

k	Wemmert-Gancarski	Silhouette	Dunn	Calinski-Harabasz	Xie-Beni	Davies-Bouldin	S-Dbw
2	0,74491233	0,47393264	0,18309561	81,06295249	1,21594724	0,72754397	1,25104541
3	0,55726238	0,38092817	0,02228885	82,18791825	118,1416988	0,76575455	1,92313753
4	0,47911951	0,32917881	0,01770695	73,25117706	150,9318546	0,84566537	2,18554932
5	0,5072216	0,31984853	0,05783552	89,35159434	9,56097901	0,86143023	2,39858475
6	0,45726892	0,28672116	0,05220483	80,33070889	10,5295644	0,98726775	NaN
7	0,46100425	0,27966327	0,04808565	72,42015738	11,4779756	1,00540066	4,62455449
8	0,46745473	0,31023695	0,04808565	63,53617669	11,12096463	0,97798297	NaN
9	0,47821413	0,27794793	0,04799627	64,18733396	9,73565218	0,93028634	NaN
10	0,50006012	NaN	0,04808565	54,73919245	9,93548689	0,87895826	NaN
Karar Kriteri	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>max</i>	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>min</i>

Buna göre optimal küme sayısı Calinski-Harabasz indeksine göre 5, diğer tüm indekslere göre 2 olmalıdır. Bu sebeple k=2 olacak şekilde kümeler aynı düzlemde gösterilerek Şekil 3'te verilmiştir.

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

Şekil 3: 4/1-c Kapsamındaki Sigortalı Sayısı Oranlarına Göre İllerin Uzaklıkları ve Kümeleri

Oluşan grafik incelendiğinde, illerin iki kümeye dağılımında dengesizlik göze çarpmaktadır. Birinci grupta Bayburt, Hakkâri ve Tunceli, ikinci grupta nispeten Ankara, İstanbul, Antalya, Bartın, Zonguldak ve Karabük kendi kümelerinde küme merkezinden uzakta kalmaktadır. İllerin kümelere dağılımı Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: İllerin 4-1/c Oranlarına Göre Gruplara Dağılımı

Grup 1	Grup 2
Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Hatay, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Konya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Tokat, Şanlıurfa, Yozgat, Aksaray, Ardahan, Iğdır, Kilis, Denizli, Mersin, Kırklareli, Manisa, Sivas, Uşak, Karaman, Çankırı, Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Bilecik, Bolu, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Kahramanmaraş, Muğla, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Van, Zonguldak, Kırıkkale, Batman, Bartın, Yalova, Karabük, Osmaniye, Düzce	Bitlis, Bayburt, Bingöl, Hakkâri, Isparta, Siirt, Tunceli, Şırnak

3. Sonuç

Veri görselleştirme, istatistik ve veri madenciliği yöntemleriyle çalışmalarda sıklıkla başvurulan bir konu olmakla birlikte, her yöntemin kendi içinde bazı kısıtlı yönleri bulunmaktadır. Çok boyutlu ölçeklemeyle, çok değişkenli verilerle uzaklıklar yardımıyla iki veya üç boyutlu haritalar elde edilebilmektedir. Ancak bu grafiklerde boyutlara göre noktaların yakınlık ve uzaklıklarının yorumlanması güç olabilmektedir. Kümeleme ise noktaları küme merkezleri etrafında gruplandırabilmektedir. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması hem dayandıkları uzaklıkların aynı seçilebilmesi hem de her iki yöntemin de bir çıkarım yapma amacı olmadan tanımlayıcı yöntemler olması dolayısıyla mümkündür. Görselleştirme tekniği olarak, birimlerin yakınlık ve uzaklıklarının çok boyutlu ölçeklemenin boyutları bakımından yorumlanması kümeleme sayesinde kolay ve anlaşılır hale gelmektedir. Açık kaynak kodlu R programlama dili bu analizlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de her bir il için 2020 yılında 4/1-a, 4/1-b ve 4/1-c kapsamındaki; aktif sigortalıların toplam aktif sigortalılar içindeki oranları, aylık ve gelir alanların toplam aylık ve gelir alanlar içindeki oranları ve sigortalıların bakmakla yükümlü olduklarının toplam bakmakla yükümlü olunanlar içindeki oranları kullanılarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu sigorta grupları için ayrı ayrı yapılan analizlerde beşer adet değişken (öznitelik) bulunmaktadır. Bu değişkenler için çok boyutlu ölçekleme ile öklid uzaklığı kullanılarak her bir il 2-boyutlu uzayda nokta olarak belirtilmiştir. Noktaların bu düzlemdeki dağılımlarının gerçek

dağılımlarıyla uyumu iyi düzeyde bulunmuştur. Ardından bu noktalar kümeleme analizi ile gruplandırılmıştır. Küme sayısının belirlenmesinde içsel kümeleme performans indeksleri kullanılmıştır. Buna göre noktalar iki grup olarak kümelenebilirler.

Analiz bulgularıyla elde edilen görseller ile çalışanlar, aylık ve gelir alanlar veya bunların bakmakla yükümlü oldukları sigortalıların oranlarına göre illerin benzerlik ve farklılıkları yorumlanabilecektir. Bazı illerin üç grup sigortalı türünde de diğer illerden farklılaştığı görülmektedir. Bu o ilin sektörel dağılımı ve demografik yapısı ile ilgili olabileceği gibi istihdam yapısı ile ilgili de olabileceği düşünülebilir. Bulgularda 4/1-c kapsamındaki dağılımlara göre neredeyse tüm illerin bir kümede gruplandığı göze çarpmaktadır. Bu da bu kapsamdaki sigortalıların oransal olarak ülke genelinde aynı düzeylerde dağıldığını göstermektedir.

Bu çalışma, istatistik ve veri madenciliği yöntemlerinin, veri görselleştirme destekli olarak sosyal güvenlik alanında kullanılması yönüyle literatüre katkılar sağlamaktadır. Çalışma zaman boyutuyla da uygulanarak illerin sosyal güvenlik yapısındaki değişimler incelenebilir. Elde edilen görsellerin web uygulaması olarak, seçilen değişkenlerle ve iller için verideki değişime uyum sağlayabilecek ve güncellenebilecek şekilde R Shiny uygulaması üzerinden infografikler olarak uyarlanması mümkündür.

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

Kaynakça

- Agrawal, K., Garg, S., & Patel, P. (2015). Performance Measures for Densed and Arbitrary Shaped Clusters. *International Journal of Computer Science & Communication*, 6(2), 338-350.
- Albayrak, A. S., & Koltan Yılmaz, Ş. (2009). Veri Madenciliği: Karar Ağaçları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-52.
- Aliukov, S., & Buleca, J. (2022). Comparative Multidimensional Analysis of the Current State of European Economies Based on the Complex of Macroeconomic Indicators. *Mathematics* 2022, Vol. 10, Page 847, 10(5), 847. <https://doi.org/10.3390/MATH10050847>
- Allahverdi, F., Allahverdi, M., & Çevik, S. (2021). Türkiye’de Kamu Harcamalarının İl Düzeyinde Dağılımının Çok Boyutlu Ölçekleme ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Maliye Dergisi*, 0(180), 31-60.
- Almeira, D., & Graciella Juanda, G. (2021). Analisis Multidimensional Scaling dan k-Means Clustering untuk Pengelompokan Provinsi Berdasarkan Tingkat Pengangguran. *E-Prosiding Nasional | Departemen Statistika FMIPA Universitas Padjadjaran*, 10, 08. <http://prosiding.statistics.unpad.ac.id/index.php/prosidingnasional/article/view/75>
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Yöntemler (5. b.)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arı, E., & Gülcemal, M. E. (2019). OECD Ülkelerinin Sigorta Pazar Paylarının Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 9(2), 136-157.
- Ayala, E., Nelson, L., Bartholomew, M., & Plummer, D. (2022). A conceptual model for mental health and performance of North American athletes: A mixed methods study. *Psychology of Sport and Exercise*, 102176. <https://doi.org/10.1016/J.PSYCHSPORT.2022.102176>
- Bache, S. M., & Wickham, H. (2020). magrittr: A Forward-Pipe Operator for R. R package version 2.0.1. <https://CRAN.R-project.org/package=magrittr> adresinden alındı
- Borg, I., & Groenen, P. J. (2005). *Modern Multidimensional Scaling: Theory and Applications*. Springer.
- Borsenberger, M., Fleury, C., & Dickes, P. (2016). Welfare regimes and social cohesion regimes: do they express the same values?, *European Societies*, 18(3), 221-244. <https://doi.org/10.1080/14616696.2016.1172717>
- Buja, A., Swayne, D. F., Littman, M. L., Dean, N., Hofmann, H., & Chen, L. (2012). Data Visualization With Multidimensional Scaling, *Journal of Computational and Graphical Statistics*, 17(2), 444-472. <https://doi.org/10.1198/106186008X318440>
- Demirel Top, E., Yapıcı, N., & Cetinkaya, C. (2018). Comparison of Fatal Occupational Accidents Statistics in Turkey with Some European Countries. *International Journal of Scientific and Technological Research*, Vol 4, No.6, 107-119.
- Desgraupes, B. (2017). Package clusterCrit for R: Clustering Indices. Kasım 5, 2021 tarihinde <https://cran.r-project.org/web/packages/clusterCrit/vignettes/clusterCrit.pdf> adresinden alındı
- Desgraupes, B. (2018). clusterCrit: Clustering Indices. R package version 1.2.8. <https://CRAN.R-project.org/package=clusterCrit> adresinden alındı
- Fleming, L., Lemonde, A.-C., Gold, J., Taylor, J., Malla, A., Joobar, R., Iyer, V., Lepage, M., Shah, J., & Corlett, P. R. (t.y.). Reducing the dimensions of psychotic illness. *PsyArXiv* <https://doi.org/10.31234/OSF.IO/WJ89F>
- Graffelman, J. (2020). Goodness-of-fit filtering in classical metric multidimensional scaling with large datasets. *Journal of Applied Statistics*, 47(11), 2011-2024.
- Gürsakal, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Teknikleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Han, J., Kamber, M., & Pei, J. (2012). *Data Mining Trends and Research Frontiers*, Editor(s): Jiawei Han, Micheline Kamber, Jian Pei, In *The Morgan Kaufmann Series in Data Management Systems, Data Mining: Concepts and Techniques (Third Edition)*, Morgan Kaufmann, Pages 585-631. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-381479-1.00013-7>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (7. b.)*. Edinburgh Gate: Pearson.

- Hofmann, T., & Buhmann, J. (1995). Multidimensional scaling and data clustering. T. K. Leen, G. Tesauro, & D. S. Touretzky içinde, *Advances in Neural Information Processing Systems 7* (s. 459-466). The MIT Press.
- Huang, Z. (1998). Extensions to the k-Means Algorithm for Clustering Large Data Sets with Categorical Values. *Data Mining and Knowledge Discovery* (2), 283-304.
- Inekwe, J., Maharaj, E., & Bhattacharya, M. (2020). Drivers of carbon dioxide emissions: an empirical investigation using hierarchical and non-hierarchical clustering methods. *Environ Ecol Stat* (27), 1-40.
- Karadağ Erdemir, Ö., & Tatlıdil, H. (2018). The Use of the Multivariate Statistical Methods in the Performance Analysis of Non-Life Insurance Companies. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 56-69. <https://doi.org/10.14784/marufacd.460659>
- Kassambara, A. (2020). ggpubr: 'ggplot2' Based Publication Ready Plots. R package version 0.4.0. <https://CRAN.R-project.org/package=ggpubr> adresinden alındı
- Kırcı Çevik, N. (2021). OECD Ülkeleri Sağlık Sistemi Göstergelerine Çok Boyutlu Bir Yaklaşım. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.991828>
- Koçoğlu, F. Ö., & Esnaf, Ş. (2019). Veri Madenciliği Kümeleme Algoritmalarının Başarı Göstergesi Olarak Kümeleme İndeks Değerlerinin İncelenmesi. M. E. Balaban, & E. Kartal içinde, *Veri Madenciliği ve Makine Öğrenmesi Temel Kavramlar, Algoritmalar, Uygulamalar* (s. 243-288). İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Kruskal, J. B. (1964). Multidimensional scaling by optimizing goodness of fit to a nonmetric hypothesis. *Psychometrika*, 29(1), 1-27.
- Kruskal, J. B., & Carmone, F. J. (1967). *How to Use MDSCAL, Version 5-M, and Other Useful Information*. Murray Hill, NJ.: Bell Laboratories.
- Kruskal, J. B., & Wish, M. (1978). *Multidimensional Scaling*, Sage University Papers Series, Quantitative Applications in the Social Sciences, No. 07-011 . Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412985130>
- Leeuw, J. d., & Mair, P. (2009). Multidimensional Scaling Using Majorization: SMACOF in R. *Journal of Statistical Software*, 31(3), 1-30. <https://www.jstatsoft.org/v31/i03/> adresinden alındı
- Likas, A., Vlassis, N., & Verbeek, J. J. (2003). The global k-means clustering algorithm. *Pattern Recognition*(36), 451-461.
- Liu, Y., Li, Z., Xiong, H., Gao, X., & Wu, J. (2010). Understanding of Internal Clustering Validation Measures. 2010 IEEE International Conference on Data Mining (s. 911-916). Sydney, Australia: IEEE.
- Lopes, A. M., & Machado, J. A. T. (2022). Multidimensional scaling and visualization of patterns in global large-scale accidents. *Chaos, Solitons & Fractals*, 157, 111951. <https://doi.org/10.1016/J.CHAOS.2022.111951>
- Mair, P., Groenen, P. J., & Leeuw, J. d. (2021). More on Multidimensional Scaling in R: smacof Version 2. *Journal of Statistical Software*.
- Maulik, U., & Bandyopadhyay, S. (2002). Performance evaluation of some clustering algorithms and validity indices. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 24(12), 1650-1654. <https://doi.org/10.1109/TPAMI.2002.1114856>
- Montgomery, L. T., Vaughn, L. M., & Jacquez, F. (2022). Engaging Adolescents in the Fight Against Drug Abuse and Addiction: A Concept Mapping Approach. *Health Education & Behavior*. January 2022. <https://doi.org/10.1177/10901981211068416>
- Oğuzlar, A. (2005a). Kümeleme Analizinde Yeni Bir Yaklaşım: Kendini Düzenleyen Haritalar (Kohonen Ağları). *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 19(2), 93-107. <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2688/35322>
- Oğuzlar, A. (2005b). Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi Yardımıyla Avrupa Birliği Üyeliğini Etkileyen Faktörlerin Konumlandırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXIV(1), 33-43.
- Rendón, E., Abundez, I., Arizmendi, A., & Quiroz, E. M. (2011). Internal versus external cluster validation indexes. *International Journal of Computers and Communications*, 5(1), 27-34.

Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-Ortalamalar Kümeleme Analizi İle Bir Görsel Veri Madenciliği Uygulaması

- Roux, I. (2008). Application of cluster analysis and multidimensional scaling on medical schemes data. Master Thesis, Stellenbosch University, <http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/2040>
- RStudio. (2022, Şubat 1). RStudio | Open source & professional software for data science teams. Kasım 5, 2021 tarihinde RStudio: <https://www.rstudio.com/> adresinden alındı
- SGK. (2021, Ekim 14). Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllığı Sigortalı ve İş Yeri İstatistikleri 2020. Ankara, Balgat, Türkiye. Kasım 2, 2021 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden alındı
- Shanti, R. (2019). Multivariate Data Analysis: Using SPSS and AMOS. Chennai: MJP Publisher.
- Sips, M. (2009). Visual Clustering. In L. Liu & M. T. Özsu (Eds.), Encyclopedia of Database Systems (pp. 3355–3360). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-39940-9_1124
- Team, R. C. (2020). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/> adresinden alındı
- The R Foundation. (2022, Mart 10). The R Project for Statistical Computing. Kasım 5, 2021 tarihinde R 4.1.3: <https://www.r-project.org/> adresinden alındı
- Vatansever, M., & Büyüklü, A. H. (2009). Using Visual Data Mining Techniques in Clustering Analysis and An Application. Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences, 27, 83–104.
- Velado-Alonso, E., Morales-Castilla, I., & Gómez-Sal, A. (2022). The landscapes of livestock diversity: grazing local breeds as a proxy for domesticated species adaptation to the environment. Landscape Ecology 2022, 1–14. <https://doi.org/10.1007/S10980-022-01429-5>
- Wickelmaier, F. (2003). An Introduction to MDS. Aalborg University. Denmark: Sound Quality Research Unit.
- Wickham, H., & Bryan, J. (2019). readxl: Read Excel Files. R package version 1.3.1. <https://CRAN.R-project.org/package=readxl> adresinden alındı
- Wickham, H., François, R., Henry, L., & Müller, K. (2020). dplyr: A Grammar of Data Manipulation. R package version 1.0.2. <https://CRAN.R-project.org/package=dplyr> adresinden alındı
- Wu, J. (2012). Advances in K-means Clustering: A Data Mining Thinking. Berlin Heidelberg: Springer.,
- Žalik, K. R. (2008). An efficient k'-means clustering algorithm. Pattern Recognition Letters, 29(9), 1385-1391. <https://doi.org/10.1016/j.patrec.2008.02.014>.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMEDEKİ TUTUM VE SORUMLULUĞU: KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ

ATTITUDES AND RESPONSIBILITIES OF ACCOUNTING PROFESSIONALS TO PREVENT THE INFORMAL ECONOMY: THE CASE OF KÜTAHYA

Özer ÖZÇELİK*, Gülcan TUNÇAY**

*Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ozer.ozcelik@dpu.edu.tr,

ORCID NO: 0000-0001-9164-5020

** İktisat Bilim Uzmanı, ksk.43@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 25.02.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 23.03.2022</p> <p>Kabul Tarihi 27.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları A10 H20 H30</p>	<p>Bu çalışmada Kütahya il merkezinde faaliyet gösteren ve bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki katkılarını ortaya koymak ve muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet durumuna, yaşına, eğitim durumuna meslekî unvanına ve meslekî kıdemine göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmak, çözüm önerilerini, fikir ve düşüncelerini araştırmak amacıyla literatürde yapılan çalışmalardan yararlanarak muhasebe meslek mensuplarına internet üzerinden ulaşılarak anket çalışması yapılmıştır. Araştırma kapsamında Kütahya il merkezinde ikamet eden 92 muhasebe meslek mensubuna ulaşılmıştır. Meslek mensuplarına uygulanan 5’li Likert ölçeğine göre 28 tane anket sorusu sorulmuştur. Anket yöntemi sonucunda elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Analize göre elde edilen bulgular; muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet durumuna, yaş değişkenine, eğitim durumuna, meslekî unvanına, meslekî kıdemine göre kayıt dışı ekonomiyi önlemede bu değişkenlere göre belirli farklılıklarının olmadığı bulguları elde edilmiştir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Muhasebe Meslek Mensupları, Kütahya</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 25.02.2022</p> <p>Revized 23.03.2022</p> <p>Accepted 27.03.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes A10 H20 H30</p>	<p>In this study, to reveal the contributions of professional accountants operating in the city center of Kütahya and working independently in preventing the informal economy and to investigate whether accountants differ according to their gender, age, education level, professional title and professional seniority, and to search for solutions, ideas and thoughts. For this purpose, a survey depending to study was carried out by reaching the members of the accounting professionals via online channels by making use of the studies in the literature. Within the scope of the research, 92 accounting professionals residing in the city center of Kütahya were reached. According to the 5-point Likert scale applied to the members of the profession, 28 survey questions were asked. The data obtained as a result of the survey method were analyzed with the SPSS program. Findings obtained according to the analysis; According to the gender status, age variable, education level, professional title, and professional seniority of professional accountants, it has been found that there are no certain differences in preventing the informal economy according to these variables</p> <p>Keywords: Informal Economy, Members of the Profession, Kütahya</p>

Atıf (Citation): Özçelik,Ö&Tunçay,G.(2022).“Muhasebe Meslek Mensuplarının Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemedeki Tutum ve Sorumluluğu: Kütahya İli Örneği”, *Kapanalti Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 45-56

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

1. Giriş

Kayıt dışı ekonomi, literatürde birçok isimle anılmakla birlikte tanımsal olarak resmi belgelerle kayıt altına alınamayan, gayrisafi milli hasılayı ölçmek için kullanılan istatistik yöntemlerle ölçülemeyen ancak gelir yaratan ekonomik faaliyetlerdir. Kayıt dışı ekonominin resmi istatistik değerler üzerindeki olumsuz etki sebebiyle kamu otoritesinin bu değerlere bakarak aldığı kararlar ve uyguladığı politikalarda yeterli ve doğru olmayacaktır. Bu da kamu otoritesine olan güvenin azalmasına, kamu otoritesinin sarsılmasına sebep olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi sorunuyla mücadele edebilmek ve çözüme ulaşmak için ilk olarak bu olgunun ne olduğunu ve varlığını kabul edilmelidir. Bu sorunun çözümüne yönelik, mükellefle devlet arasında organik bir bağ kurulmasını sağlayan muhasebe meslek mensuplarının da desteği ve yardımı unutulmamalıdır. Zira yarı kamusal hizmet veren muhasebe meslek mensuplarının, devletin en büyük gücü olan vergilerin toplanmasında olan payı sebebiyle kayıt dışı ekonomiyi mücadele ederken düşüncelerini ve önerilerini ciddiye almakta fayda bulunmaktadır.

2. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonominin varlığı ve farkındalığı son zamanlarda artmasının yanı sıra ortak bir isim ve tanımda görüş birliğine varılamamıştır (Bilen, 2007: 135). Bu kavramlar yeraltı ekonomisi, karaborsa ekonomisi, gölge ekonomisi, kara ekonomi, gizli ekonomi, yasa dışı ekonomi, illegal ekonomi, nakit ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi, düzensiz ekonomi, paralel ekonomi ve marjinal ekonomi gibi isimlendirilmektedir. Kayıt dışı ekonomi bu isimlerle anılsa da bazı kayıt dışı ekonominin alt anlamlarını ifade etmektedir (Aydemir,1995:8).

İlgın (1999:10)'a göre kayıtdışı ekonomi; gayrisafi millî gelir hesaplarını elde etmede kullanılabilen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür.

Altuğ (1999:3) ise kayıtdışı ekonomi kavramını; ekonomiyi düzenleyen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleşen, belgeye bağlanmamış, kanunî defterlere işlenmemiş ekonomik işlemler olarak tanımlar.

Genel anlamda kayıt dışı ekonomi, geleneksel olan ölçüm metodlarına göre ölçülemeyen, resmî makamlar tarafından tespit edilemeyen ve herhangi bir fayda karşılığında ürün ya da hizmet olarak tesis edilen faaliyetlerin tamamını kapsamaktadır. Pek çok boyutu olan ve farklı faaliyetleri içeren bu olgu, kanunlara aykırı olabileceği gibi yasal faaliyetleri de kapsayabilir (Özsoylu, 1996:111).

Literatürdeki isim ve anlam farklılığının olması aslında kayıt dışı ekonominin kayıt dışının çeşitli bilim dallarının inceleme alanına girecek şekilde çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır (Bilen, 2007:136).

2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Kayıt dışı ekonominin faaliyet alanı ahlaki normlara, yasal yapıya ve ekonomik sistemlere göre geniş bir sahadır (Özsoylu,1996:103). Bu faaliyet alanı yasalar tarafından onaylanmayan faaliyetler olduğu gibi, yasal olan faaliyetlerinde bilinçli bir şekilde vergi ödememek adına kayıt altına alınmaması durumu olabilmektedir (Çolak, 2012:7). Bu faaliyet durumlarına göre kayıt dışı ekonomi farklılarını daha iyi anlamak ve kayıt dışı ekonomi kavramını daha iyi tanımlayıp, anlamak için kayıt dışı ekonomik faaliyetleri üç şekilde sınıflandırmak mümkündür.

- i. Yeraltı ekonomisi - yasa dışı faaliyetler, yasalara göre yapılmaması değil, yasalar göre yapılan ekonomik faaliyetin tamamen yasaklanmış olmasıdır. Yani yapılan işin üretimi, dağıtımı, tüketimi değil işin kendisinin yasal olmaması, suç teşkil etmesi ve genellikle uzman suç örgütleri tarafından örgütlenip organize edilen faaliyetler olmasıdır (Acar ve Aydın, 2014:11).
- ii. Yarı kayıtlı ekonomi, bünyesinde bulunan faaliyetlerin büyük bir kısmının resmi kayıtların dışında bulunan mükelleflerden sağlandığı faaliyetlerdir. Bu mükellefler de; yasal olarak gelirleri kayıt dışında kalan mükellefler ile gelirlerini yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkaran mükellefler şeklinde ikiye ayrılmaktadır.
- iii. Hiç kayıt altında olmayan ekonomi, kayıtlı olmayan küçük işletmelerde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler vergi idaresinin bilgisi dışında kalmaktadır ve kamu kurumlarında bir mükellefiyet kayıtları bulunmamaktadır. Bu küçük gruplara simitçiler, boyacılar, inşaat işçileri, evde üretim yapanlar vb. örnek gösterilebilir.

2.2. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ortaya Çıkaran Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenler ekonomik, malî, sosyal, hukukî, siyasî nedenler şeklinde ortaya çıkmaktadır.

- i. **Ekonomik ve mali nedenler:** Yüksek enflasyon olgusunun varlığı, milli gelirin adaletsiz dağılım göstermesi, ekonominin gelişmişlik derecesinin yeterli olmaması, bilgi teknolojisindeki değişimin hızlı olması, vergi denetimlerinin yetersiz oluşu, vergi sistemindeki adaletsizlik, hatalı ya da eksik ekonomik-mali politikalar, muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin yetersiz oluşu kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran başlıca ekonomik ve mali sebeplerdir.
- ii. **İdari ve hukuki nedenler:** Mali sistem ve vergi mevzuatının karmaşık olması, mevzuatın sıklıkla değişmesi, vergi dairesindeki yapı birimlerinin yetersizliği, cezaların yeterince caydırıcı olmaması, denetim mekanizmasının yeterince etkili olmaması, vatandaşların yasalara olan güveninin sarsılması, takip edilemeyen kamu alacakları kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran idari ve hukuki nedenlerdir.
- iii. **Sosyal ve yapısal nedenler:** Kayıt dışı dışlanması hakkında toplumsal değer yargılarının oluşmaması, vergi ahlakının oluşmaması, mükellef psikolojisinin vergiye uyum göstermemesi, vasıfsız işgücünün varlığı, rüşvet ve yolsuzluk gibi sebeplerde kayıt dışı ekonominin sosyal ve yapısal nedenlerini ortaya koymaktadır.
- iv. **Siyasi nedenler:** Baskı-çıkar gruplarının istekleri ve devletin saygınlığını yitirmesi siyasi nedenler dolayısı ile gerçekleşir.

2.3. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili olabilmek adına, mücadeleyi belirli politikalar ve yöntemler ışığında yapmak gerekir. Kayıt dışı ekonominin minimum düzeye indirilmesi için oluşturulacak politikanın temel esasları şunlardır (Özçelik ve Yaşar, 2006: 215):

- i. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede hangi yöntemlerin ne zaman ve ne şekilde uygulamaya sokulacağını belirten bir plan olmalıdır.
- ii. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele kesinlikle devlet politikası olarak benimsenmeli ve bu mücadele uzun dönemli ve etkin olmalıdır.
- iii. Etkin bir mücadele ortamı oluşturabilmek açısından toplumun tüm kesimlerinin desteği sağlanmalıdır.
- iv. Kayıt dışı ekonomi olgusu bir ekonomi için asla sıfır düzeyine indirilemez. Bu nedenle ekonominin kendine özgü doğal kayıt dışı oranı belirlenmeli ve kayıtlı ekonomi içindeki kayıt dışı ekonominin boyutu bu oran düzeyinde tutulmalıdır.

Bu ilkeler ışığında kayıt dışı ekonomiyle siyasal alanda, sosyal alanda, mali alanda, ekonomik alanda ve hukuki alanda mücadele edilmesi gerekmektedir.

3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Kayıtdışı Ekonomiye Karşı Tutumlarına Yönelik Literatür Taraması

Bilen (2008)'in yaptığı çalışmada Doğu Anadolu Bölgesi'nde ikamet eden muhasebe meslek mensuplarına 22 tane soru yöneltilmiştir. Bu anket çalışmasına Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan illerden toplamda 216 kişi katılmıştır. Araştırmanın amacı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki rolü ile ilgili durumunu saptamaktır. Araştırmanın sonucuna göre ankete katılım gösteren meslek mensuplarının %72,7'si gibi büyük bir çoğunluğun kayıt dışı ekonomiyi önlemede etkin bir rolü olduğunu düşünmektedir.

Akkoç (2010)'un gerçekleştirdiği çalışmada Aydın ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, işletme yöneticileri ve vergi denetmenlerinin kayıt dışı ekonomiyi algı düzeylerini ölçmek ve önleme çabalarını belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmaya 289 kişi katılım göstermiş ve katılımcılara 36 soruluk anket çalışması uygulanmıştır. Bu çalışma sonucuna göre her üç meslek grubu da kayıt dışı ekonominin önlenmesinde muhasebe meslek mensuplarının önemli bir payı olduğu konusunda hem fikirdir.

Çam (2010) ise araştırmasında Van Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Bölge Odasına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarıyla yüz yüze görüşerek anket uygulaması yapmıştır. Bu araştırmaya 108 kişi katılım göstermiş ve katılımcılara 35 soru sorulmuştur. Araştırmanın sonucuna göre ise kayıtdışı ekonomi ile muhasebe mesleğinin birbirleri ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Daştan (2011) araştırmasında; Karadeniz bölgesinde bulunan muhasebe meslek mensuplarının, kayıt dışına sebep olan vergi kayıp ve kaçakçılığın önlenmesindeki rolü üzerinde durmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde (Trabzon, Ordu, Rize, Giresun, Gümüşhane ve Artvin) faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarına e-mail aracılığıyla anket yapılmıştır. Bu illerde çalışan meslek mensuplarından 144 kişi katılım göstermiştir. Araştırmanın sonucu, doğru ve kaliteli muhasebe eğitimi ve bilgisiyile vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesinin mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemedeki Tutum ve Sorumluluğu: Kütahya İli Örneği Güven (2015), çalışmasını Adıyaman ve Gaziantep ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarıyla sınırlı tutmaktadır. Bu illerde bulunan meslek mensuplarından 241 kişi yapılan ankete katılım göstermiş ve katılımcılara 41 soru sorulmuş ayrıca anket uygulaması telefon, mail ve yüz yüze görüşme teknikleriyle yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonominin çözüm önerileri ve sebepleri konularındaki görüş, düşünce ve önerilerini araştırmaya yöneliktir. Araştırma sonucuna göre ise meslek mensuplarının kayıt dışı ekonominin çözümü noktasında sorumluluk alabilecekleri ortaya koyulmuştur.

Kara vd.(2016) araştırmalarında, kayıt dışı ekonomide etkili olan vergi kayıp ve kaçakçılığın önlenmesine yönelik muhasebe meslek mensuplarının görüşlerini almışlardır. İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarına anket uygulaması yapılmıştır. Bu ilçede buluna meslek mensuplarından 251 kişi anket uygulamasına gönüllü katılım göstermiştir. Verilerin demografik özellikleri ve anket maddelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler için frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Bu çalışma sonucunda, katılımcıların vergi kayıp ve kaçaklarının mevzuattan ve mali nedenlerden kaynaklandığını düşünme durumu katılımcıların mesleki kıdemleri, eğitim düzeyleri ve meslek profillerinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik, sosyal ve psikolojik nedenlerden kaynaklandığını düşünen katılımcıların fikrini ise cinsiyet, mesleki kıdemleri, eğitim düzeyleri ve meslek profilleri olmak üzere tüm değişkenlerin etkilediği tespit edilmiştir.

4. Araştırma

4.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Kütahya il Merkezinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki katkılarını ortaya koymak aynı zamanda meslek mensuplarının yaş, eğitim, cinsiyet gibi demografik özelliklerin kayıt dışı ekonomiyi önlemede etkisi olup olmadığını araştırmaktır.

4.2.Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırmanın kapsamı Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olan, anket verilerin toplandığı 01.05.2021-26.05.2021 tarihleri arasında, Kütahya il merkezinde bürosu olan meslek mensupları ile sınırlıdır. O dönemde 127 muhasebe meslek mensubu bulunmakta ve pandemi şartlarından dolayı anket uygulaması elektronik ortamda hazırlanarak katılımcılara link olarak gönderilmiş ancak katılımcılardan 92 kişi geri dönüş yapmıştır.

4.3.Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, Muhasebe meslek mensuplarının, kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki katkılarıyla ilgili görüşlerini öğrenebilmek için Kütahya il Merkezinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına anket uygulaması yapılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde kişisel verilerin öğrenilmesi için 7 adet kapalı uçlu soru sorulmuştur. İkinci bölümde ise konuyla alakalı 5’li Likert ölçeği kullanılarak 28 tane soru sorulmuştur. Anket formunun 2. bölümünde cevaplar; 1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir.

4.4.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Kütahya Merkez ilde 01.05.2021-26.05.2021 tarihleri arasında bağımsız faaliyet gösteren Muhasebe meslek mensuplarıdır. Pandemi döneminde bu anket çalışması yapıldığından, muhasebe meslek mensuplarına anketler elektronik ortamda hazırlanarak link olarak gönderilmiştir. 92 tane değerlendirmeye değer dönüş yapılmıştır. Bu duruma göre örneklem, ana kütleyi % 72,4 oranında temsil etmektedir.

Tablo 1: Kütahya SMMMO Kayıtlı, Kütahya İl Merkezi’nde Faaliyet Gösteren Bağımsız Meslek Mensupları

KÜTAHYA MERKEZ	Serbest Muhasebeci	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	Yeminli Mali Müşavir	TOPLAM
	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ	
	11	111	5	127

Kaynak: Kütahya SMMMO 2021 Faaliyet Raporu.

Tablo 1’de görüldüğü üzere ana kütleyi temsil eden Kütahya merkez ilde Kütahya SMMM odasına kayıtlı, 127 kişi bağımsız çalışan meslek mensubu bulunmaktadır. 111 kişi bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, 11 kişi Bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci, 5 kişi de bağımsız çalışan Yeminli Mali Müşavirdir.

4.5.Kullanılan Analiz Yöntemleri

Analiz yöntemi seçmek için öncelikle veri setinin dağılımının normal olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi birçok istatistiksel yöntemin ve parametrik testin uygulanabilmesi için verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir.

Tablo 2 : Normallik Varsayımı

	Kişi sayısı	Minimum	Maksimum	Standart sapma	Çarpıklık	Basıklık
Tutum ve Sorumluluk	92	2,86	4,32	0,28401	-0,537	0,258

Tablo 2’de görüldüğü üzere tutum ve sorumluluk ölçeğinin Kurtosis ve Skewness (Çarpıklık ve Basıklık) değerleri -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu için normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Tabachnick and Fidell, 2013).

Normal varsayım gösteren bu çalışmada, sonuçların değerlendirilmesi için Kütahya Merkez ilde bağımsız çalışan meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre herhangi bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem için T-testi (Independent Samples T-Test), tek yönlü Varyans analizi (One Way Anova) kullanılmıştır. Kütahya Merkez’de bağımsız faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, cinsiyetlerine göre kayıt dışı ekonominin tutum ve sorumluluk düzeylerini tespit etmek için t-testi uygulanmış diğer yandan muhasebe meslek mensuplarının yaş, eğitim durumu, mesleki unvan, kıdem durumu, mevzuat takibi ve mevzuatın nereden takip edildiğiyle ilgili farklılıklarına göre kayıt dışı ekonomi tutum ve sorumluluk seviyelerini tespit etmek için ise tek yönlü Anova analizi kullanılmıştır.

4.6. Güvenilirlik

Bu çalışmada uygulanan anket soruları, 2013 yılında Selami Güney tarafından hazırlanan “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirin Rolü: Erzurum-Erzincan Uygulaması” isimli çalışmadan alınmıştır. Aynı sorular güvenilir olması adına bazı değişiklikler yapılarak, Kütahya Merkez’de bağımsız çalışan Muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır. Yapılan anket verilerinin analizi ise SPSS 22.0 ile analiz edilmiştir. Bu güvenilirlik analizi, Cronbach Alpha katsayılarının hesaplanmasıyla uygulanmıştır.

Tablo 3 : Alpha Güvenilirlik Değeri

<i>Reliability Statistics</i>	
Cronbach's Alpha	N of Items
,700	28

Tablo 3’de görüldüğü üzere 28 sorudan oluşan “Tutum ve Sorumluluk” ölçeği Cronbach’s Alpha değeri 0,60-0,80 aralığında olduğundan ölçek “oldukça güvenilir” olarak sınıflandırılmıştır.

4.7. Bulgular ve Yorum

4.7.1. Katılımcılar Hakkında Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine göre oranlar ve frekans dağılımı aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Cinsiyet Frekans Tablosu

Cinsiyet	F	Yüzde%
Kadın	22	23,9
Erkek	70	76,1
Total	92	100,0

Tablo 4’te görüldüğü üzere katılım sağlayan muhasebe meslek mensuplarının, % 23,9’unu kadınlar, %76,1’ini erkekler oluşturmaktadır. Katılım gösteren muhasebe meslek mensuplarının büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Yaş Frekans Tablosu

Yaş	F	%
25-30 Yaş	8	8,7
31-35 Yaş	17	18,5
36-40 Yaş	17	18,5
41-45 Yaş	10	10,9
46-50 Yaş	8	8,7
51 Yaş ve üzeri	32	34,8
Total	92	100,0
Total	92	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılım sağlayan meslek mensuplarından 32'sinin 51 yaşın üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da toplam katılımcıların %34,8'ine denk gelmektedir. Katılım gösteren meslek mensuplarından 46-50 yaş arasında olan ile 25-30 yaş arasında olan 8 kişi bulunmaktadır, bu da meslek mensuplarının %8,7'sine denk gelmektedir. Aynı şekilde 36-40 yaş aralığında olanlarla 31-35 yaş aralığında olanlar 17 kişidir. Bu da toplam katılımcıların %18,5'ine denk gelmektedir. Meslek mensuplarından 51 yaş ve üzerini yaşlı kabul edip elersek ve 25-30 yaş aralığını da genç kabul edip elersek orta yaş nüfusu oranının %56,5 olduğu görülecektir. Meslekte orta yaş nüfus oranının ve yaşlı nüfus oranının fazla olduğu görülmektedir. Meslekî unvan almak için belli bir eğitim düzeyinde olmak ve meslekte belli bir staj (3 yıl) süresinin geçilmesi gerekmektedir, bu da genç nüfus oranının düşük olmasına sebeptir

Tablo 6: Katılımcıların Eğitim Frekans Tablosu

Eğitim Durumu	F	%
Lise ve dengi	10	10,9
Ön Lisans	4	4,3
Lisans	68	73,9
Yüksek Lisans	10	10,9
Doktora	0	0
Total	92	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere katılım sağlayan muhasebe meslek mensuplarının, %10,9'u lise ve dengi okul, %4,3'ü ön lisans, %73,9'u lisans, %10,9'u yüksek lisans eğitimine sahiptir. Katılım gösteren meslek mensuplarının en yüksek eğitim seviyesinin yüksek lisans olduğu görülmektedir ve büyük çoğunluğunun da lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesinden yola çıkarak mesleğin, kariyerli bir meslek olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Mesleki Unvan Frekans Tablosu

Mesleki Unvan	F	%
Serbest Muhasebeci	5	5,4
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	82	89,1
Yeminli Mali Müşavir	5	5,4
Total	92	100,0

Tablo 7'ye göre, katılım sağlayan meslek mensuplarından %89,1'i gibi büyük çoğunluğunun Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise 2008 yılında çıkarılan kanunla Serbest Muhasebeci unvanının kaldırılarak, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir unvanı almaları sağlanmıştır. Bunun yanı sıra kazanamayanların ise unvanları korunmuş, belli sınırlamalara gidilmiştir. Bunun dışında Yeminli Mali Müşavir sayısının az olmasının sebebi de meslekî deneyimlerinin oldukça uzun olması ve unvanın kazanılmasının belli bir yeterlilik ve deneyim istemesi olabilir.

Tablo 8: Katılımcıların Mesleki Kıdem Frekans Tablosu

Kıdem Yılı	F	%
1-5 Yıl	19	20,7
6-10 Yıl	13	14,1
11-15 Yıl	21	22,8
16-20 Yıl	12	13,0
21 Yıl ve üzeri	27	29,3
Total	92	100,0

Tablo 8'de görüldüğü üzere katılım sağlayan muhasebe meslek mensuplarının meslekî kıdemlerine oransal baktığımızda en çok %29,3 ile 21 yıl ve üzeri meslekî kıdemi olan kişi bulunmaktadır. Katılım gösteren meslek

mensuplarından 1-5 yıl arasını deneyimsiz olarak kabul edersek, geri kalan %79,3'lük kısmı meslekî tecrübe oranını göstermektedir. Bu da muhasebe meslek elemanlarının kıdemli ve tecrübeli olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Vergi Mevzuatını Takip Edebiliyor musunuz?

	F	%
Evet	92	100,0
Hayır	0	0

Tablo 9' da görüldüğü üzere katılım sağlayan muhasebe meslek mensuplarının tamamı vergi mevzuatını takip etmektedir. Mevzuatta sıklıkla yapılan değişim, muhasebe meslek mensuplarını mevzuatı sürekli takip etmek zorunda bırakmaktadır. Bu durum muhasebe mesleğinin olmazsa olmazı haline gelmiştir.

Tablo 10: Vergi Mevzuatını Genellikle Nereden Takip Ediyorsunuz?

	F	%
Dergi	2	2,2
Diğer	6	6,5
İnternet, Sosyal Medya ve Form Sayfalarından	84	91,3
Total	92	100,0

Katılım sağlayan muhasebe meslek mensuplarının tümünün mevzuatı takip ediyor olması muhasebe mesleğinin oldukça güven verici bir durumda olduğunu göstermektedir. Tablo 10'da görüldüğü üzere katılımcıların %91,3'lük kısmı mevzuatı; internet, sosyal medya ve form sayfalarından takip etmektedir. Bu da katılımcıların bilgi teknolojilerine olan yatkınlığını göstermektedir. Muhasebe meslek mensuplarından 2 kişi oransal olarak %2,2'si dergiden, 6 kişide oransal olarak %6,5'i diğer kaynaklardan mevzuata hakim olmaya çalışmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının gelişime açık, teknolojik ilerlemelere ayak uyduran ve mevzuatı yakından takip eden bir topluluk olduğu söylenebilir.

4.7.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemede Tutum ve Sorumluluğu

4.7.2.1. Kayıt Dışı Ekonomiye Önleme İle İlgili Soruların Ortalama Değerleri

Araştırmada kullanılan 5'li Likert ölçeğine göre verilen cevaplar sırasıyla; "1-Hiç Katılmıyorum", "2-Katılmıyorum", "3-Kararsızım", "4-Katılıyorum", "5-Kesinlikle Katılıyorum" şeklindedir. Bu cevaplar değerlendirilirken aralıkların eşit olduğu varsayımıyla (en yüksek puanın 5 olması ve en düşük puanın 1 olması) 5'li likert ölçeğe göre aritmetik ortalamalar için puan aralığı 0,80 olarak hesaplanmıştır (Puan Aralığı = (En Yüksek Değer – En Düşük Değer)/5 = (5 – 1)/5 = 4/5 = 0,80). Bu sonuca göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 3.11'de verilmiştir.

Tablo 11: Değerlendirme Aralığı

Aralık	Seçenek
1,00-1,80	Hiç Katılmıyorum
1,81-2,60	Katılmıyorum
2,61-3,40	Kararsızım
3,41-4,20	Katılıyorum
4,21-5,00	Kesinlikle Katılıyorum

Bu aralık değerlerine göre kayıt dışı ekonomiye önlemede muhasebe meslek mensuplarının 28 soruya verdiği cevapların ortalamaya olarak değerlendirilmesi Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Ortalama Değerleri

<i>Descriptive Statistics</i>			
N= 92	X	SS	Seçenek
1. Mevzuat, vergi kanunları ve tebliğler yeterince açık ve anlaşılır.	2,25	,979	Katılmıyorum
2. Mükelleflerin yükümlü oldukları vergileri sahte belge vb. şekillerde ödemekten kaçındığı halde yakalanmayan mükellefler vardır.	3,93	,708	Katılıyorum
3. Vergi kaçırarlara yapılan yaptırımlar, yeterince önleyici değildir.	3,46	1,152	Katılıyorum
4. Vergi kaçakçılığı, cezalandırılması gereken ağır suçtur.	4,15	,467	Katılıyorum
5. Mükelleflerin yakın bir zamanda vergi affı yapılacağını bilmesi, vergi borçlarını o tarihe kadar ertelemektedirler.	4,10	,630	Katılıyorum
6. Vergi kaçakçılığını artıran, vergi kanunlarının sıklıkla değişmesidir	3,68	1,016	Katılıyorum
7. Vergi kaçakçılığını azaltan, ağır vergi cezalarıdır.	3,64	1,012	Katılıyorum
8. Vergi ahlakı ve bilincinin oluşmaması sebebiyle mükellefler arasında vergi kaçakçılığı olağan karşılanmaktadır.	4,13	,730	Katılıyorum
9. Denetim, vergi kaçakçılığını önleme de en önemli yoldur.	4,20	,745	Katılıyorum
10. Televizyon, internet ve sosyal medya gibi platformlarda vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapılması durumun da vergi kaçakçılığı azalacaktır.	3,55	,803	Katılıyorum
11. Vergi bilincinin oluşması için ilköğretim okullarından itibaren vergi ödeme bilinci eğitimi verilmesi pozitif sonuçlar doğuracaktır.	4,02	,663	Katılıyorum
12. Halkı bilinçlendirmek adına vergi ahlak ve bilinciyle ilgili ücretsiz seminer ve eğitimler verilmesi vergi kaçakçılığını azaltacaktır.	3,74	,783	Katılıyorum
13. Kayıt dışı ekonomi son dönemlerde artmaktadır.	3,18	1,128	Kararsızım
14. Kayıt dışı ekonomi ülke ekonomisini kalkındırmaktadır.	2,42	,892	Katılmıyorum
15. Ülkemiz de kayıtlı ekonominin olduğundan daha fazla kayıt dışı ekonomiyi olduğunu düşünüyorum.	3,50	,791	Katılıyorum
16. Toplanılan vergilerin kamu hizmetlerine yeterince ve gerekli harcanmadığını düşündüğüm için vergilerimi gönül rızasıyla ödemek istemiyorum.	3,11	,895	Kararsızım
17. Vergisini ödemeyenler çok olduğundan, vergi ödemekten rahatsız oluyorum	3,33	,985	Kararsızım
18. Denetim ve inceleme sırasında vergi denetimi ve inceleme elemanlarının davranışlarından memnunum	2,90	1,059	Kararsızım
19. Kayıt dışı ekonominin önemli derecede azalması vergi denetim oranının artmasındandır.	3,73	,827	Katılıyorum
20. Vergi denetiminin yaygın olması kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır.	3,83	,859	Katılıyorum
21. Denetimler sonucunda uygulanacak cezalar, mükellefleri kayıt dışı ekonomiden uzak tutacak düzeyde ağır olmalıdır.	3,93	,692	Katılıyorum
22. Meslek mensupları arasında haksız rekabet olması onları kayıt dışı ekonomiye göz yummak zorunda bırakmaktadır.	3,48	1,053	Katılıyorum
23. Meslek mensupları arasında mükellef dağılımının adaletli olmaması, kayıt dışı ekonomiyi önlemede onları zorlamaktadır	3,46	1,010	Katılıyorum
24. Elektronik defter ve belge kullanımının artması kayıt dışı ekonomiyi önemli ölçüde azaltacaktır.	4,20	,715	Katılıyorum
25. Plastik ve kredi kartların kullanımının yaygınlaşması kayıt dışı ekonomiyi önemli ölçüde azaltacaktır.	4,15	,811	Katılıyorum
26. Muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyi önlemede üzerine düşen sorumlulukları vardır.	4,04	,888	Katılıyorum
27. Devlet tarafından meslek mensuplarına bir takım güvenceler verilmesi meslek mensuplarına kayıt dışı ekonomiyi önlemede özgüven sağlayacaktır.	4,49	,564	Kesinlikle Katılıyorum
28. Meslek örgütleri tarafından meslek mensuplarına destek verilmesi kayıt dışı ekonomiyi önlemede meslek mensubunun elini güçlendirecektir.	4,28	,635	Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 12’ de görüldüğü üzere, muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluğu ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar, ortalama olarak genelde “katılıyorum” yönünde olmuştur. 27. ve 28. sorulara katılımcılar, “kesinlikle katıldıklarını” belirtmişlerdir. Katılımcılar, 1. ile 14. sorulara “katılmadıklarını” belirtmişlerdir. 13, 16, 17 ve 18. Sorulara da katılımcılar “kararsız” olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının mesleği gereği mevzuat, vergi kanunları ve tebliğleri takip etmesi gerekmektedir ancak bu konuda zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Meslek mensuplarının kayıt dışı ekonominin son zamanlarda arttığı konusunda da kararsız kaldıkları görülmektedir. Ayrıca vergisini ödemeyenlerin çok olması ve ödenen vergilerin gerekli yerlere harcanmadığı düşüncesi onları vergi ödemekte kararsız bırakmaktadır. Yapılan denetimler sonucu, denetim elemanların tavırlarından memnun olup olmadıkları konusunda da kararsız

kaldıkları görülmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyi önlemede üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebilmek adına meslek örgütlerinin ve devletin desteğine ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

4.7.2.2. Kayıt Dışı Ekonomiyle Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerinin İlişkisi Analizi

Anket uygulanan muhasebe meslek mensuplarının, demografik özelliklerine Tablo 13'ten bakılabilir.

Tablo 13: Cinsiyet Değişkeni T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	SS	F	P
Tutum ve Sorumluluk	Kadın	22	3,6364	,23293	2,665	0,471
	Erkek	70	3,6867	,29876		

Araştırmaya katılanların “cinsiyet düzeylerinin” anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla T testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların cinsiyet düzeyleriyle grup ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 14: Yaş Değişkeni Anova Testi

	Yaş	N	X	SS	F	P
Tutum ve Sorumluluk	25-30 Yaş	8	3,7634	,18404	0,898	0,486
	31-35 Yaş	17	3,6660	,27863		
	36-40 Yaş	17	3,7227	,36976		
	41-45 Yaş	10	3,7393	,11425		
	46-50 Yaş	8	3,7321	,29820		
	51 ve üzeri	32	3,5971	,28790		
	Total		92	3,6747	,28401	

Araştırmaya katılanların “yaş düzeylerinin” anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü “Varyans” (One-Way Anova) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların yaş düzeyleriyle grup ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 14'e göre, Kütahya Merkez ilinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarından araştırmaya katılanların kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi yaşa göre, 25-30 yaş aralığında olanların 3,76 ortalamayla katıldıkları, 31-35 yaş aralığında olanların 3,66 ortalamayla katıldıkları, 36-40 yaş aralığında olanların 3,72 ortalamayla katıldıkları, 41-45 yaş aralığında olanların 3,73 ortalamayla katıldıkları, 46-50 yaş aralığındakilerin de 3,73 ortalamayla katıldıkları, 51 ve üzeri yaşında olanların 3,67 ortalamayla katıldıkları görülmektedir. Yaş ilerledikçe kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi oranının azaldığı görülse de anlamsızdır.

Tablo 15: Eğitim Durumu Anova Testi

	Eğitim Durumu	N	X	SS	F	P
Tutum ve Sorumluluk	Lise ve dengi	10	3,5964	,25867	0,652	0,584
	Ön Lisans	4	3,7232	,10258		
	Lisans	68	3,6949	,28050		
	Yüksek Lisans	10	3,5964	,37648		
	Total		92	3,6747	,28401	

Araştırmaya katılanların “eğitim durumu” düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü Varyans (One-Way Anova) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların eğitim durumu düzeyleriyle grup ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 15'e göre, Kütahya Merkez ilinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarından araştırmaya katılanların kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi eğitim durumuna göre, lise ve dengi okul mezunu olanların 3,59 ortalamayla katıldıkları, ön lisans mezunu olanların 3,72 ortalamayla katıldıkları, lisans mezunu olanların 3,69 ortalamayla katıldıkları ve yüksek lisans mezunlarının 3,59 ortalamayla katıldıkları görülmektedir. Ön lisans mezunlarının kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi oranının diğerlerine göre yüksek olduğu görülse de anlamsızdır.

Tablo 16: Mesleki Unvan Anova Testi

	Mesleki Unvan	N	X	SS	F	P
Tutum ve Sorumluluk	Serbest Muhasebeci	5	3,5714	,20825	1,112	0,333
	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	82	3,6899	,28992		
	Yeminli Mali Müşavir	5	3,5286	,21189		
	Total	92	3,6747	,28401		

Araştırmaya katılanların “mesleki unvan” düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü “Varyans” (One-Way Anova) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların mesleki unvan düzeyleriyle grup ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 16’ya göre, Kütahya Merkez ilinde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarından araştırmaya katılanların kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi meslekî unvan durumuna göre, Serbest Muhasebecilerin 3,57 ortalamayla katıldıkları, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin 3,68 ortalamayla katıldıkları, Yeminli Mali Müşavirlerin 3,52 ortalamayla katıldıkları görülmektedir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi oranının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülse de anlamsızdır.

Tablo 17: Kıdem Yılı Anova Testi

	Kıdem Yılı	N	X	SS	F	P
Tutum ve Sorumluluk	1-5 Yıl	19	3,7838	,22603	1,435	0,229
	6-10 Yıl	13	3,6236	,33554		
	11-15 Yıl	21	3,6463	,29815		
	16-20 Yıl	12	3,7500	,36580		
	21 Yıl ve üzeri	27	3,6111	,22918		
	Total	92	3,6747	,28401		

Araştırmaya katılanların “kıdem yılı” düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü Varyans (One-Way Anova) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların kıdem yılı düzeyleriyle grup ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 17’ye göre, Kütahya Merkez ilde bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarından araştırmaya katılanların kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi kıdem yılına göre, 1-5 yıl arası kıdem yılı olanların 3,78 ortalamayla katıldıkları, 6-10 yıl arası kıdem yılı olanların 3,62 ortalamayla katıldıkları, 11-15 yıl arası kıdem yılı olanların 3,64 ortalamayla katıldıkları, 16-20 yıl arası kıdem yılı olanların 3,75 ortalamayla katıldıkları, 21 yıl ve üzeri kıdem yılı olanların 3,61 ortalamayla katıldıkları görülmektedir. Kıdem yılı yükseldikçe kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki tutum ve sorumluluk düzeyi oranının azaldığı görülse de anlamsızdır.

5. Sonuç

Muhasebe mesleğinin güncel halini almasında en önemli etken muhasebenin geçirmiş olduğu tarihsel aşamalardır. Değişen, gelişen ve küreselleşen dünyada, ulusal ve uluslararası ekonomiler tarafından yapılan faaliyetler, alınan kararlar ve durumun ortaya konmasında muhasebe önemli bir konuma sahiptir. Muhasebe mesleğinin ülkemizde kimlik kazanması 1989 yılında 3568 sayılı kanunla olmuştur. Bu kanuna göre, mesleğin yeterlilik şartlarını sağlayan ve icra edenlere Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir unvanları verilmiştir. Bu meslek mensuplarının ekonomik sistemde önemli sorumluluk ve görevleri mevcuttur. Görevlerinden bazıları ise; vergilerin toplanmasında mükellef ile kamu kurumları arasında köprü ve aracı durumunda olması, mükelleflerin etkin ve doğru karar vermelerini sağlamasında ekonomik sistemde önemli bir paya sahip olmasıdır. Diğer yandan ekonomik sistem sorunsalı olarak karşımıza çıkan kayıt dışı ekonomi; resmi kayıtlara girmeyen, kayıt altına alınamayan, denetimden uzak, GSMH istatistik hesaplamalarına girmeyen ancak değer yaratan ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu ekonomik sistem sorunsalı ülkelerin ekonomileri üzerinde negatif dışsal etkiler yaratır. Bu etkiler; kaynakların israf edilmesine, vergilerin etkin ve yeterli toplanamamasına, gelir dağılımının adaletli dağıtılamamasına, refah kaybına, devlete olan güvenin ve otoritenin sarsılmasına ve sosyal, ekonomi gibi birçok alanda zararlı ve düzen bozucu etkilere sebep olmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele ederken ekonomik sistemdeki payı küçümsenemeyecek boyutta olan meslek mensuplarının mutlaka desteğinin ve yardımının alınması gereklidir.

Bu çalışma; kayıt dışı ekonomiyle mücadelede meslek mensuplarının katkılarının, tutum ve sorumluluklarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Kütahya Merkez’de Kütahya Muhasebe meslek odasına bağlı faaliyet gösteren, bağımsız çalışan 127 meslek mensubundan 92 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasından çıkan sonuçlar ana hatları ile şu şekildedir:

Katılımcıların demografik özelliklerine baktığımızda, katılım gösteren meslek mensuplarının cinsiyet durumu incelemesinde en çok olan %76,1 oranında erkekler, yaş ortalaması incelemesinde en çok olan %34,8 oranında 51 yaş ve üzeri olanlar, eğitim düzeyi incelemesinde en çok olan %73,9 oranında lisans mezunu olanlar, meslekî unvanı en çok olan %89,1 oranında Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir olanlar, meslekî kıdemi en çok olan ise %29,3 oranında 21 yıl ve üzeri olanlardır. Katılımcıların tamamı vergi mevzuatını takip etmekte ve %91,3'lük kısmı mevzuatı internet, sosyal medya ve form sayfalarından takip etmektedir.

Çalışmaya katılan 92 muhasebe meslek mensubunun ölçekte yer alan 28 maddeye vermiş olduğu cevapların ortalaması alındığında, muhasebe meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye olumlu yönde katılım gösterdiği tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensupları tarafından ortalamaya göre en çok olumlu yönde katılım “devlet tarafından meslek mensuplarına birtakım güvenceler verilmesi” (4,49) gerektiği düşüncesi olurken “mevzuat, vergi kanunları ve tebliğler yeterince açık ve anlaşılır” (2,25) yönündeki görüşe ise muhasebe meslek mensuplarının katılım göstermediği tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet durumuna, yaşına, eğitim durumuna, meslekî unvanına ve meslekî kıdem gibi demografik değişkenlere göre kayıt dışı ekonomiyi önlemede bu değişkenlerin ilişkili olup olmadığı “T testi” ve “Anova testi” analizi sonuçlarına göre şu şekildedir:

- Kütahya Merkez’de meslekî faaliyette bulunan meslek mensuplarının cinsiyet durumu ile kayıt dışı ekonomiyle mücadelede tutum ve sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Erkeklerin ortalama olarak kadınlara göre kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi daha yüksek olsa da bu durum istatistikî olarak anlamlı değildir.
- Kütahya Merkez’de meslekî faaliyette bulunan meslek mensuplarının yaşına göre, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede tutum ve sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yaş ilerledikçe kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi azalmakta olsa da bu durum istatistikî olarak anlamlı değildir.
- Kütahya Merkez’de meslekî faaliyette bulunan meslek mensuplarının eğitim durumuna göre kayıt dışı ekonomiyle mücadelede tutum ve sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ön lisans mezunlarının kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi diğerlerine göre yüksek olsa da bu durum istatistikî olarak anlamlı değildir.
- Kütahya Merkez’de meslekî faaliyette bulunan meslek mensuplarının meslekî unvanına göre kayıt dışı ekonomiyle mücadelede tutum ve sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi oranının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülse de bu durum istatistikî olarak anlamlı değildir.
- Kütahya Merkez’de meslekî faaliyette bulunan meslek mensuplarının meslekî kıdemine göre kayıt dışı ekonomiyle mücadelede tutum ve sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Kıdem yılı yükseldikçe kayıt dışı ekonomiyi önlemede tutum ve sorumluluk düzeyi oranının azaldığı görülse de bu durum istatistikî olarak anlamlı değildir.

Kayıt dışı ekonomi, kayıtlarda görünmediği için istatistiksel göstergelerin dışında kalmakta ve sosyal, malî, hukukî alanlarda negatif dışsallıklara sebep olmaktadır. Bu yüzden kayıt dışı ekonominin ülke ekonomisindeki payını azaltmak için hükümetin kararlı olması ve bu alanda politikalar belirlemesi ve önlemler alması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, F. ve Aydın, F. (2014) Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıt Dışı Ekonomi, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Akkoç, F. (2010). Kayıt Dışı Ekonominin Algılanması Ve Önleme Çabaları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Aydın İli Örneği (yayımlanmamış tez). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Altuğ, O. (1999). Kayıtdışı Ekonominin Boyutları (1997) . Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , (15) , 257-276
- Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi (Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)*, İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Acar Matbaacılık
- Bilen, A. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar. Muhasebe ve Finansman Dergisi , (36) , 134-143.
- Bilen, A. (2008). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü Ve Bir Anket Çalışması: Doğu Anadolu Bölgesi Örneği. Muhasebe ve Denetime Bakış , (24) , 103-116.
- Çam, H. (2010). Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarına Düşen Görevler (yayımlanmış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, M. (2012). Kayıt dışı Ekonomi ve Çözümüne Yönelik Politika Önerileri, Ankara; T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 188.
- Daştan, A. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (2) , 181-206.
- Güven, M. (2015). Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adıyaman-Gaziantep Örneği(yayımlanmış tez). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kara, E. & Öztürk, E. S. (2016). Vergi Kayıp Ve Kaçağının Önlenmesine Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaklaşımları Gaziosmanpaşa İlçesinde Bir Araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1) , 25-36 .
- Ilgın, Y. (1999), Kayıtdışı Ekonomi Ve Türkiye’deki Boyutları, Uzmanlık Tezi (Ankara: Dpt Yayın No.2492).
- Özçelik, Ö. ve Yaşar, E. (2006). Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler. *Mali Çözüm Dergisi*, 74(1-2-3), 214-232.
- Özsoylu A.F. (1996), Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tabachnick, B. Ve Fidell, L. (2013). Using Multivariate Statistics (6th Ed.), Boston: Pearson.

TÜRKİYE’DE YENİ BİR PARA POLİTİKASI ARACI OLARAK SWAP İŞLEMLERİ VE DÖVİZ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ

SWAP TRANSACTIONS AS A NEW MONETARY POLICY TOOL IN TURKEY AND ITS EFFECTIVENESS ON THE FOREIGN EXCHANGE MARKET

Derya ÖZGÜN ACAR*

*Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi SBE İktisat Bölümü, Konya-Türkiye, derya-ozgun@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0003-0695-1934

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 01.02.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 15.02.2022</p> <p>Kabul Tarihi 20.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları E52 E58 E10</p>	<p>Finansal küreselleşme birçok ülkenin küresel finans piyasasında birbirleriyle entegre olmalarına ve ülkeler arasında sermaye hareketliliğinin artışına yol açmıştır. Öte yandan finansal piyasaların küreselleşmesi ülkeler açısından faiz ve döviz kuru risklerini doğurabilmektedir. Meydana gelebilecek bu riskler ile spekülasyonlardan korunmak amacıyla bir türev piyasa aracı olan swap gibi finansal enstrümanlar kullanılmaktadır. Her geçen gün gerek Türkiye’de gerekse dünya çapında finansal belirsizlikleri azaltmak amacıyla swap işlemlerinden faydalanma oranı artmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı; Özellikle son yıllarda Türkiye’deki swap piyasalarının işleyişini incelemek ve para politikasındaki yerini değerlendirerek TCMB swap miktarları ile dolar kuru arasındaki ilişkinin tespitidir. Bu amaç doğrultusunda Engle-Granger Tek Denklem Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, reel efektif döviz kuru ile TCMB aylık swap miktarı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Swap Piyasası, Döviz Kurları, Engle-Granger Tek Denklem Eşbütünleşme Testi</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.02.2022</p> <p>Revized 15.02.2022</p> <p>Accepted 20.03.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes E52 E58 E10</p>	<p>Financial globalization, including financial integration, has enabled many countries' financial markets to integrate with each other in a single global scale financial market and increase capital movements between countries. As a result of the globalization of financial markets, interest and exchange rate risks occur. In order to avoid these risks and speculations, specific financial instruments such as swap, which is a derivative market instrument, are used. The rate of benefiting from swap transactions has started to increase day by day in order to reduce financial uncertainties both in Turkey and worldwide. This study aims to examine the functioning of swap markets in Turkey and evaluate its place in monetary policy. For this purpose, statistical methods and Engle-Granger Single Equation Cointegration Test were employed. The purpose of these analyzes is to determine the relationship between the CBRT swap amounts and the dollar exchange rate. According to the findings, the cointegration relationship was detected between the real effective exchange rate and the monthly swap amount of the CBRT.</p> <p>Keywords: Swap Markets, Exchange Rates, Engle-Granger Single Equation Cointegration Test</p>

Atıf (Citation): Özgün Acar, D. (2022). “Türkiye’de Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Swap İşlemleri ve Döviz Piyasası Üzerindeki Etkinliği”, *Kapanalti Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 57-72

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Bretton Woods anlaşmasının 1970’li yılların başında fiilen sona ermesiyle birlikte aşırı dalgalanma gösteren döviz kurları, swap benzeri sözleşmelerin hayata geçirilmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır (Dönmez vd., 2002, s.156). 1980’li yıllarda büyük ölçüde gelişme gösteren swap, günümüzde en fazla kullanılan vadeli işlem piyasası aracı haline gelmiştir (Önce, 1995, s.23). İngilizce kökenli bir sözcük olan swap; değiş-tokuş ve takas anlamına gelmekle birlikte iki tarafın birbirlerine belirli periyodlarla ödeme taahhütleri içeren bir sözleşmedir. (Ersan, 1997, s.166; Dönmez vd., 2002, s.156). Swaptaki temel amaç, döviz kurları ile faiz oranlarında belirlenen dalgalanmaların meydana getirdiği riski azaltmaktır (Karatepe, 2000, s.147).

Swap işlemleri ilk olarak döviz piyasalarında kullanılmış, daha sonra sermaye ve para piyasalarında borçlanma maliyetlerini düşüren bir finansman tekniği şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Karatepe, 2000, s.148). Ülkeler, swap işlemlerini özellikle ödemeler bilançosunda geçici sebeplerle ortaya çıkabilecek açıkları finanse etmek veya ulusal paradan spekülasyon kaçışları önlemek için yaparlar. Bir ülkenin ulusal parasının değeri düşmeye başladığı takdirde, spekülasyonlar, görece güçlü paralara yönelirler. Böyle durumlarda, ülkelerin başvurabileceği güvenlik enstrümanı swap anlaşmaları olmaktadır. Merkez Bankası’nın piyasaya yapacağı müdahalelerde kullanılmak üzere swap sözleşmeleri vasıtasıyla, paraları değerli ülkelerin paraları elde edilir. Böylece, spekülasyon hareketleri önemli ölçüde engellenir ve swap anlaşması amacına ulaşmış olur. Bundan sonraki aşama daha önceden alınmış olan dövizlerin iade edilmesi ve karşı ülkeye verilmiş olan ulusal paranın geri alınmasıdır (Başoğlu vd., 2009, s.407). Swap anlaşmaları son dönemlerde oldukça artmıştır. Tüm dünya borsalarını etkileyen unsur olan ABD Merkez Bankası FED’in tahvil alımını azaltması, diğer ülkeleri bunun olası negatif etkilerinden korunabilmek adına alternatif arayışlara yöneltmiştir. Bu açıdan, cari açığı yüksek olan veya cari kapasiteyi korumak isteyen yani ithalat-ihracat dengesi konusunda problem yaşayan ülkeler bakımından swap anlaşmaları önemli bir çözüm yoludur.

Merkez bankalarının fonksiyonlarından biri ulusal paranın diğer ülke paraları karşısındaki değerinde istikrarı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda merkez bankaları, uluslararası kabul görmüş ödeme araçlarını, altın ve diğer merkez bankalarının bastıkları paraları kendi rezervlerinde bulundurmaları için farklı metotlar uygularlar. Bastıkları ulusal paralar karşılığında altın ve yabancı paraları merkez bankaları satın alırlar ve böylelikle altın ve döviz biriktirme yoluna giderler (Eğilmez, 2020, s.147). Rezerv tutmadaki amaç, para politikaları uygularken esneklik sağlamak ve olası kriz zamanlarında özellikle dış şokların ülke ekonomisine verebilecek zararı en aza indirmektir. Para Takası (swap) anlaşması kaynaklarının kullanılması, Türk şirketlerinin uluslararası nakdi kaynaklara erişimi açısından ve dış ticaret ödemelerinde önemli olmasıyla birlikte her iki ülke arasındaki finansal iş birliğini de güçlendirecek bir adım olarak değerlendirilmektedir (TCMB, 2020). Döviz swap piyasalarında işlem yapan kurumların artmasıyla birlikte küresel finans piyasalarının birbirine olan etkileşimi ve bağımlılığı artmıştır. Bunun en önemli sebebi likiditenin hızlı değişimler sergilediği ve para piyasasındaki belirsizliğin arttığı dönemlerde uluslararası finans kurumlarının ihtiyaç duydukları dolar fonlarına erişimde yaşanan sıkıntılardır (Yalçınkaya ve Tunalı, 2019, s.18). Dolayısıyla para takası anlaşmalarının gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye akımlarını teşvik etme sebebi kur ve faiz risklerini azaltıyor olmasıdır (Bahaj ve Reis, 2018). Piyasa döviz likiditesi sağlamak amacıyla merkez bankaları kendi rezervlerini kullandığında, hâlihazırda sınırlı olan döviz rezervleri tükenebilir. Bu sonucu engellemek üzere devletler, bu duruma alternatif olarak swap kanalıyla piyasaya döviz likiditesi sağlayabilirler (Obstfeld vd., 2009). Bu amaçla 31 Ağustos 2018’de TCMB bünyesinde döviz karşılığı TL swap piyasası açılması kararı verilmiş ve Kasım 2018’de piyasa faaliyete geçmiştir (TCMB, 2018). TCMB’nin TL para takası piyasasının temel amacı, bankaların TL ve YP (Yabancı Para) likidite yönetiminde esnekliği ve araç çeşitliliğini artırmaktır. Bu piyasadaki işlemler, uzun vadeli bir etki yaratmadan, TCMB rezervlerini yalnızca geçici olarak artırmaktadır. İşlemler önceden belirlenmiş limitler dahilinde yürütüldüğünden, offshore swap piyasasının ikamesi olarak düşünülmemelidir.

Türkiye’nin döviz takas piyasası bankacılık sektörü için önemlidir. Swaplar, bankalar tarafından döviz varlıklarını döviz riski üstlenmeden TL varlıklara dönüştürmek için yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kısa süre önce, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türk bankalarının yabancı karşı taraflarla olan döviz swap ve swap benzeri işlemlerinin toplam kavramsal anapara tutarını, yerli bankaların ilgili bankanın yasal sermayesinin maksimum %25’i ile TL ödeyebilmeleri ve döviz alabilmeleri için sınırlandırmıştır. Öte yandan bu karar yabancı tarafların TL likiditesini de sınırlandırmıştır Bu kararın alınmasındaki temel amaç, finansal istikrarı desteklemek ve döviz kuru oynaklığını azaltmaktır (BIS,2019, s.272).

Çalışmanın planı şu şekildedir: İkinci bölümde swap sözleşmeleri ve çeşitleri hakkında bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde swap piyasalarının nasıl işlediği ve Türkiye’deki para swaplarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise TCMB’nin yeni bir para politikası aracı olarak swap işlemlerini ve piyasalarını nasıl kullandığı anlatılmıştır. Beşinci bölümde ise TCMB swap miktarları ile döviz kuru arasındaki ilişki grafiksel ve ekonometrik metotlarla analiz edilmiş, çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

1. Kavramsal İfadeler

1.1. Swap (takas) Sözleşmesi Nedir?

Swap sözleşmeleri 1970'lerde İngiltere'de ortaya çıkan paralel (*parallel*) ve karşılıklı (*back-to-back*) kredi anlaşmasının bir uzantısıdır. Bu kredi anlaşmaları İngiliz hükümetinin yurt dışına sermaye çıkışını zorlaştırmak ve yerli yatırımı özendirmek amacıyla döviz işlemlerinden vergi almasına başlanmasıyla beraber uygulanmıştır. Ayrıca bu kredi anlaşmaları döviz kuru üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla beraber para swap işlemlerine dönüşmüştür. İlk para swapı sözleşmesinin 1979 yılında, ilk faiz swap sözleşmesinin ise 1981 yılında Londra'da, Banker Trust Co. tarafından karşılıklı paralar kullanılarak sabit faizden değişken faize borcun kaydırılması ve anaparaların da değiştirilmesi şeklinde düzenlenmiştir (Dönmez vd., 2002, s.156; Ceylan, 1998, s.187).

Swap sözleşmesi günümüzde, daha önceden belirlenmiş bir formüle ve vadelere göre, taraflar arasında gerçekleşecek nakit akışının mübadelesini sağlayan sözleşmeleri ifade etmektedir. Yaygın olarak kullanılan swap sözleşmeleri döviz ve borçlanma senetlerine dayalı olanlardır. Genellikle bir swap sözleşmesine taraf olanların (*counter-party*) gerçekleştirdiği nakit akışları, dövizin değişen değerine veya sözleşmeye konu olan borçlanma senetlerine dayandırılır. Örneğin faize dayalı bir swap sözleşmesi şu şekildedir: A bankasının B bankasının önümüzdeki 3 yıllık bir süre zarfında, her sene 10 milyon dolar toplamı tutarındaki bir borç üzerinden sözleşmede belirlenmiş olan sabit bir faiz ile ödeme yükümlülüğü altına girmesi ve buna mukabil B bankasının da A bankasına aynı ödeme vadelerinde yine 10 milyon dolar üzerinden ancak değişken faizli bir ödeme yapmayı teyit etmesi, değişken faizin sabit faiz ile değiştirilmesi (*swap*) şeklinde ifade edilebilir (Borsa İstanbul, 2017).

1.2. Swap Türleri

Swapın yapısal özellikleri bakımından temelde iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlar faiz swapları ve para (döviz) swaplarıdır (Chambers, 1996, s.139).

1.2.1. Para (Döviz) Swapı:

Para (Döviz) Swapı farklı birimlerden aynı büyüklükteki iki paranın, vade tarihinde orijinal para birimleri üzerinden ve daha önce anlaşmaya varılmış belirli bir kur hesabıyla geri ödenmek kaydıyla değiş-tokuş edilmesidir (Başoğlu vd., 2009, s.409). Döviz swap piyasası işlemleri, yurt dışındaki yatırımcılar tarafından portföy yatırımı yapmak veya kredi vermek üzere kaynak oluşturulması amacıyla kullanılabilir. Böylelikle kur riskinden de korunmuş olmaktadır. Ayrıca söz konusu işlemlerden, getiri eğrisi veya döviz kuru hareketliliğine ait pozisyonların ve ayrıca ara kazanç ticareti pozisyonlarının oluşturulması, yurt içinde yerleşik bulunan bireylerin kur riskinin yönetimi, bankaların yükümlülük ve varlık yönetimleri kapsamında yararlanılmaktadır. Kullanılan alanların fazlalığı nedeniyle bu piyasalarda işlem hacimleri görece yüksek seyretmektedir (Küçüksaraç vd., 2020, s.3).

1.2.2. Faiz Swapı:

Faiz oranlarından 1980'lerde yaşanan aşırı dalgalanmalar faiz swaplarının yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Faiz oranı riskini daha çok maruz kalan finansal kuruluşlar faiz oranına karşı duyarlılığı yüksek olan pasifleri aktiflerden çok olan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar ellerindeki sabit oranlı faiz ödemelerini, faize karşı duyarlılığı az olan varlıklara sahip kuruluşların elindeki değişken faizli ödemelerle değiştirerek swap işlemleri gerçekleştirmektedirler. Bu swap işlemi her iki tarafın da faydasına olmaktadır.

Faiz swapları birçok firmanın karşılaştığı faiz oranı riskini azaltmak amacıyla geliştirilmiştir. Bir tarafın belli bir düzeydeki faiz ödemelerini diğer ödemeye değiştirdiği bir anlaşmadır. Günümüzdeki en kapsamlı örneği, değişken oranlı faiz ödemelerinin sabit oranlı faiz ödemeleriyle değiştirilmesi (Günel, 2012, s.115). Faiz swapı ile para swapı arasındaki en belirgin farklılık, faiz swapında anaparanın başlangıçta da vade sonunda da değiştirilmemesidir. Faiz swapında anaparalar sabit kalmakta değiştirilen sadece karşılıklı olarak faizlerdir. Böylece risk, yalnızca faiz ödemeleri için söz konusudur (Başoğlu vd., 2009, s.408).

2. Swap Piyasaları:

Swap işlemleri tezgâh üstü piyasalarda yapılmasından kaynaklı olarak herhangi bir katılımcı kısıtlaması söz konusu değildir. Karşı tarafın kredi riskini kabul etmiş olan herkes swap işlemini gerçekleştirebilir. Aktif olarak swap işlemi yapan kurum ve kuruluşlar arasında hükümetler, bankalar, Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası gibi çok uluslu kuruluşlar, birden fazla ülkede ticaret yapan firmalar ile uluslararası piyasalarında tahvil ihracı yapamayan küçük işletmeler sayılabilir.

Uluslararası Swap Aracıları Birliği (ISDA), swap işlemi ile uğraşan belli başlı bankalar tarafından kurulmuştur. Böylece devletlerin düzenleyici kuruluşlarının muhatap alabilecekleri piyasa temsilcisi sıfatına haiz bir tüzel kişilik ortaya çıkmıştır. Bu birliğin amacı, swap işlemlerinin belli bir standart dahilinde yapılmasını koordine etmektir (Dönmez vd., 2002, s.158).

2.1. Swap Hattı (Swap Line)

Merkez bankaları arasındaki iş birliğinin en önemli örneklerinden biri, 2007 Aralık ayında ABD Merkez Bankası’nın (Fed) diğer merkez bankalarına (İsviçre Ulusal Bankası ve Avrupa Merkez Bankası (ECB)) swap hattı açmasıdır. (Obstfeld, Shambaugh vd., 2009, s.7).

Merkez bankacılığı tarihinde uzun bir geçmişe sahip olan swap hattı döviz piyasasına müdahale etmek ve köprü finansmanı sağlamak için kullanılmıştır (McCauley ve Rigaudy, 2011, s.19). Küresel ekonomide önemli olan swap hatları esasen devletler arasındaki siyasi ilişkilerle ilgili gibi gözükse de daha çok ulusal finansal sistemler arasındaki ticari ilişkilerle ilgilidir (Mehrling, 2015, s.2).

Fed, Covid-19 pandemisi öncesi sadece Kanada Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası, İngiltere Merkez Bankası, İsviçre Ulusal Bankası ve Japonya Merkez Bankası ile swap hattı anlaşmalarına sahipken 19 Mart 2020’de bu swap hattı anlaşmalarına 9 ülke daha dahil edildi. Bu ülkeler, İsveç Merkez Bankası, Norveç Merkez Bankası, Singapur Para Kurumu, Kore Merkez Bankası, Danimarka Ulusal Bankası, Avustralya Merkez Bankası, Brezilya Merkez Bankası, Yeni Zelanda Merkez Bankası ve Meksika Merkez Bankasıdır (Federal Reserve Board, 2020). Özellikle son dönemde Türkiye de swap hattına katılmak istediğini açıklayan ülkeler arasındadır (BBC Türkçe, 2020).

Swap hatları başlangıçta merkez bankaları tarafından belirli piyasa müdahalelerini finanse etmek için kullanılırken, son yıllarda finansal istikrarı korumak ve piyasa geriliminin reel ekonomiyi etkilemesini önlemek için önemli bir araç haline gelmiştir. Örneğin, Avrupa Merkez Bankası’nın 2007 yılından beri yaptığı takas anlaşmaları, yerli bankalara döviz likiditesi sağlamaya yöneliktir. Bir para biriminde fonlama piyasaları kötüleştiğinde, bu para birimi alanı dışındaki bankaların, para birimini ihraç eden yabancı merkez bankasına doğrudan erişimleri olmadığı için bu para birimine bağlı varlıklarını finanse etmeleri zorlaşır. Ancak, merkez bankalarının diğer yabancı merkez bankası ile bir takas hattı varsa, ana merkez bankası, bankalarına döviz rezervlerini kullanmadan yabancı para cinsinden gerekli likiditeyi sağlayabilir (European Central Bank, 2020).

ABD Merkez Bankası ile swap hatlarına erişimi olmayan bazı gelişmekte olan piyasa ekonomileri Fed’in yeni FIMA (Temporary Foreign and International Monetary Authorities Repo Facility) kullanmaya başlamışlardır. Amaç ise, çok ihtiyaç duyulan kısa vadeli ABD doları likiditesini etkin bir şekilde sağlamaktır (Blake ve Weisman, 2020, s.7).

2.2. Türkiye’de Para Swapı

1970’lerin sonunda Türkiye, %100'lere varan enflasyon, yüksek borç yükü ve döviz darboğazıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. 24 Ocak 1980’de Ortodoks bir istikrar programının uygulamaya konmasının ardında yatan sebep, yüksek enflasyon oranının, kötüleşmiş ödemeler dengesinin ve eksi büyüme oranının baskısıyla yapısal reformların gerekli olduğuna hükümet tarafından kanaat getirilmesidir. Programın hedefi ekonomide istikrarı sağlamak, ihracat artışını desteklemek, dış ticaretin önündeki engelleri ve dövizle ilgili kısıtlamaları kaldıracak önlemler almaktır. Bu radikal önlemler sayesinde, Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır süregelen korumacı anlayışı bir ölçüde nihayete erdirmiş ve serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturacak yapısal değişiklikler dönemini başlatmıştır (Günel, 2001, s.54).

Bu bağlamda, kur riski yönetiminde en gelişmiş tekniklerden biri olan para swapı ülkemizde ilk kez 16 Temmuz 1985 tarihinde T.C. Merkez Bankası ile ticari bankalar arasında gerçekleşmiştir. Buna göre swap en fazla bir ay vadeli olabilmekte, döviz için uluslararası para piyasasındaki faiz oranları temel alınırken, TL faizinin T.C. Merkez Bankası’na belirlenmesi söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte ilk olarak 28 Kasım 1995’te kurulan Piyasalar Genel Müdürlüğüne, TCMB bünyesinde vadeli döviz alım-satım işlemleri gerçekleştirmeye başlanmıştır (Aşıkoğlu ve Kayahan, 2008, s.166).

Özellikle 32 Sayılı Karar ile yasal dayanağa kavuşan para swapı işlemlerinin son yıllarında bankalarca yurt dışı finans kuruluşları arasında daha ziyade kısa vadeli ve yabancı para cinsinden gerçekleştirildikleri gözlemlenmiştir. Para swapında vergi yükü, tekniğin gelişimi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Para swapında karşılıklı paraların faiz farkı vadeli kura yansıtılmakla birlikte karşılıklı bir faiz ödemesi söz konusu değildir. Alış ve satış arasındaki olası kar bankalar için herhangi bir vergi yükü doğurmamaktadır. Banka dışı kuruluşlar için ise para swapından doğan kar ve zarar kur farkı olarak dikkate alınacak ve Kurumlar Vergisi matrahını etkileyecektir. Döviz/Döviz bacaklı para swapları 8 Ağustos 1994 tarihinden itibaren Kambiyo Gider vergisine tabi değildir. %0,1 oranındaki söz konusu vergi TL/Döviz bacaklı para swaplarında döviz satışında uygulanmaktadır.

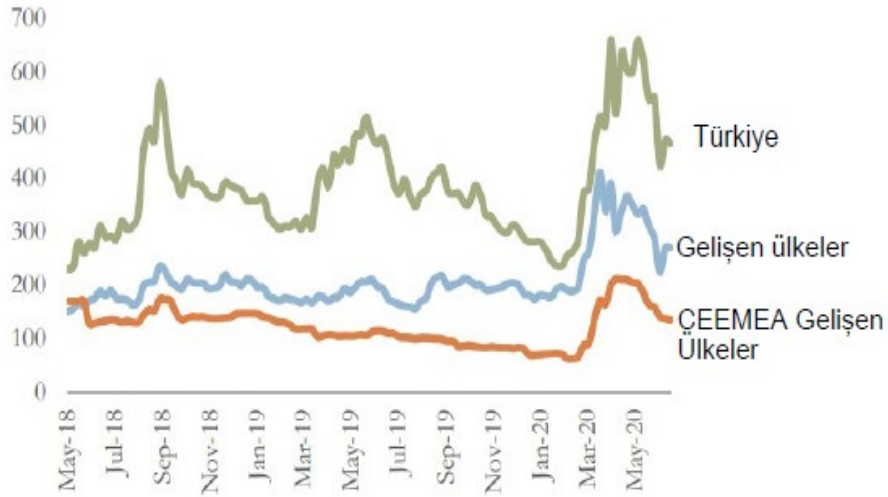
Para Swapının diğer türevsel ürünlerle birlikte başarılı olarak kullanımının bir örneği 1990’lı yılların başında Ankara Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1991 yılı mayıs ayında Ankara Büyükşehir Belediyesi metro yapımının finansmanı için Japon Sermaye Pazarında 8,5 milyar Japon yeni (JPY) tutarında, 5 yıl vadeli olmak üzere yüzde 8,4 kupon faizli bir tahvil ihracı gerçekleştirmiştir. İzleyen yıllarda Japon yeninin dolar karşısında hızla değer kazanması swap işleminin ne derece yerinde olduğunu göstermiştir.

Genel olarak hem TCMB ile diğer bankalar arasında hem de TCMB dışındaki bankaların kendi aralarında kısa süreli olarak kullanılmaktadır. Para swapı uzun süreli bir risk yönetim aracı olarak bilgi yetersizliği, muhasebe ve vergi uygulamalarındaki belirsizlik, ülkemizin ekonomik ve politik riski gibi çeşitli nedenlerle özellikle 90’lı yıllarda yeterli ölçüde kullanılmamıştır (Ersan, 1997, s.203). Daha sonraki yıllarda ise, Türkiye’de müşteri taleplerine göre bankaların döviz varlıklarının kur riskine karşı korunması ya da spekülatif amaçlarla yapılan vadeli

olan döviz swapları yaygınlaşmıştır. Son yıllarda Türkiye’de şube açmak suretiyle faaliyet gösteren bazı özel bankalar ve yabancı bankalar tarafından giderek artan bir şekilde swap işlemi yapılmaktadır (Parlak, 2003, s.163). Türkiye’nin ikili para takas anlaşma girişimi daha çok 2000’li yıllarda kendini göstermiştir. Pakistan Merkez Bankası (SBP) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası arasında, 1 Kasım 2011’de 1 milyar dolara eşdeğer yerel para birimleri tutarında, Pakistan Rupisi ve Türk Lirası üzerinden 3 yıllık swap anlaşması gerçekleştirilmiştir. 21 Şubat 2012 tarihinde Çin Merkez Bankası (PBC) ve TCMB arasında 3 milyar Türk Lirası (10 milyar Çin Yuanı) tutarında ve 3 yıllık bir swap anlaşması daha imzalanmıştır. 16 Kasım 2015 tarihinde ise TCMB Çin Merkez Bankası ile olan swap anlaşmasını 3 yıllık süre için yenilediğini duyurmuştur. Çin Yuanı (CNY) fonlamasının ilk kullanımları, 2019 yılında TCMB ve PBC arasında yenilenen para takası anlaşması çerçevesinde 18 Haziran 2020 tarihinde yapılmıştır. Böylelikle, çeşitli sektörlerdeki Türk şirketleri ilgili bankalar aracılığı ile, Çin ile ithalatlarını CNY cinsinden ödeme yaparak gerçekleştirmiştir. Katar Merkez Bankası ve TCMB arasında da 17 Ağustos 2018 tarihinde 3 milyar dolar karşılığı Türk Lirası ve Katar riyali cinsinden swap anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu ikili arasında gerçekleştirilen para takası anlaşması ilk olarak 25 Kasım 2019 tarihinde tutar, 5 milyar dolar karşılığı Türk Lirası ve Katar riyaline çıkartılırken daha sonra ise 20 Mayıs 2020 tarihinde de ikili arasında gerçekleşen swap anlaşması tutarı 15 milyar dolar karşılığı Türk Lirası ve Katar riyaline yükseltilmiştir (Parlakkaya, 2003, s.164).

Küresel çaptaki Covid-19 salgını, yüksek cari açık, dış finansman baskısı gibi global ve makroekonomik gelişmeler Türkiye’nin son dönemde döviz rezervlerinde yaşadığı en keskin düşüşlerden birine katkıda bulunmuştur. Mart 2020’de rezervlerde 16,6 milyar ABD doları düşüş meydana gelmiş ve kayıtlara göre 1992’den bu yana en büyük aylık rezerv değişikliği olarak geçmiştir. Nisan 2020’de ise 8,6 milyar ABD dolarlık miktar daha düşmüştür. Katar Merkez Bankası ile kur takası düzenlemesinin genişletilmesiyle Mayıs 2020 sonunda brüt rezervler 90 milyar ABD dolarının üzerine çıkmıştır. Emsal ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin para birimindeki değer kaybına göre rezervlerdeki düşüş oldukça fazladır.

Bu dönemde Türkiye’nin borçları üzerindeki risk primine ilişkin piyasa algılamaları artmış ve son haftalardaki düşüşe rağmen risk primi yüksek kalmıştır. Bunun sebepleri arasında rezervlerdeki düşüş ve yetkililer tarafından döviz spekülasyonu konusundaki endişelere bağlı olarak atılan bazı adımlar sayılabilir (örneğin, yurtdışı swap piyasalarında Lira likiditesinin kısıtlanması gibi). Mart 2020’nin başından bu yana gelişen piyasalarda piyasa riskleri artmıştır. Ancak Türkiye’de, Nisan ayının ilk haftasında 5 yıllık Kredi Temerrüt Swapı (CDS) Ocak 2020’deki ortalama 250 baz puan ile karşılaştırıldığında iki katından fazla artarak 660 baz puana çıkmıştır. (Şekil.1). O zamandan itibaren CDS primleri düşmüş olsa da yükselen piyasa ekonomilerinde en yüksekler (Arjantin hariç) arasında kalmaya devam etmektedir.

Şekil 1: Kredi temerrüt swapları (CDS) (5 yıllık, baz puan)

Kaynak: Dünya Bankası (2020)

TCMB, COVID-19 nedeniyle alışılmadık likidite desteği uygulamıştır. Politika faizlerinin ve likidite enjeksiyonunun düşürülmesine ek olarak, diğer önemli adımlar şunlardır: (i) ticari bankaların açık döviz pozisyonlarını kapatmalarını sağlayan ve büyük miktarda Lira likidite desteği sağlayan TL para takası işlemlerinin uzatılması; (ii) daha uzun vadeli (91 güne kadar) repo işlemlerinin başlatılması; (iii) TCMB’nin lirası ve döviz işlemleri için teminat havuzunun varlık ve ipotega dayalı menkul kıymetleri içerecek şekilde genişletilmesi; ve (iv) ikincil piyasada devlet tahvillerinin alımında düşük bir taban oluştursa da keskin bir artış da dahil olmak üzere niceliksel genişleme yapılması.

Azalan dış yükümlülöklere rağmen banka bilançolarındaki kur riski, özellikle kamu bankaları için 2020’nin başlarında hızla artmıştır. Özel bankalar pozitif döviz net pozisyonlarını korumuştur. Öte yandan, kamu bankalarının yabancı para net pozisyonu, 2020’nin başından bu yana kötüleşmiş ve paranın değer kaybetmesi ile

YP kredilere göre YP mevduatların artması aynı zamana denk gelmiştir. Daha zayıf bir Lira, Lira cinsinden varlıkların döviz değerini döviz yükümlülüklerine göre düşürmüştür. Bankalar, döviz riskini yönetmek için, ayrıca deniz aşırı döviz swapları üzerindeki sınırlamalar ve yeni bir Varlık Oranı'nın¹ uygulamaya konulması nedeniyle, TCMB ile swap işlemlerini genişletmiştir. Bu, Lira likiditesi karşılığında döviz rezervlerinde geçici bir artışa katkıda bulunmuştur (Dünya Bankası, 2020).

2.3. TCMB'nin Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Swap İşlemleri

2018 yılı Türkiye açısından zorlu geçmiştir. Türkiye'nin ekonomik performansını, uluslararası para ve sermaye piyasalarında meydana gelen dalgalanmalar, global ekonomide istikrarsızlık, ABD ile yaşanan siyasi gerginlikler, yatırımcıların seçici davranışları gibi nedenler olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde uluslararası sermaye girişinin azalması nedeniyle TL'ye olan talep hızlı bir şekilde düşmüştür. TL'deki değer kaybı üçüncü çeyreğin sonlarında hızlanmış, bunun sonucunda enflasyon beklentileri bozulmuş ve Merkez Bankası döviz rezervleri azalmıştır. 2018 Aralık dönemi bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında reel kur endeksi yaklaşık olarak %12 gerilemiştir. Finansal piyasalarda Ağustos ayında yaşanan dalgalanmalar sebebiyle döviz ve TL likiditesi konusunda birtakım önlemler alınmıştır. TCMB Borsa İstanbul VOİP'te TL uzlaşmalı vadeli döviz işlemlerine başlamakla birlikte Kasım ayında Döviz Karşılığı TL Swap Piyasası kurmuştur (TBB, 2019). Bankalar bu piyasada bir hafta vadeli olarak spotta TL alım, döviz satım şeklinde TCMB ile limitleri dikkate alarak swap işlemleri gerçekleştirebilmektedir. Mart ayının sonuna doğru yurt dışı swap piyasasında meydana gelen TL likidite sıkışıklığı sonrasında, bu uygulama sayesinde başlangıçta yurt dışı swap piyasasındaki görece rahat likidite koşulları sebebiyle bankalarca sınırlı şekilde kullanılan söz konusu imkana olan talepte artış görülmüştür. TCMB, yurt içinde artan talebi ve yurt dışı swap piyasasındaki söz konusu gelişmeleri göz önüne alarak Döviz karşılığı Türk Lirası Swap Piyasası'nda bankalara ait olan işlem limitlerini TCMB Döviz ve Efektif Piyasalarında bankalara sağlanan toplam işlem limitlerinin yüzde 10'undan kademeli bir şekilde yüzde 40'a kadar yükseltmiştir. Söz konusu limitlerin arttırılması özellikle bankaların yurt dışı piyasalarla gerçekleştirdiği swap işlemlerinin düşüş gösterdiği bir dönemde bankaların likidite yöntemine olumlu katkıde bulunmuştur.

Ayrıca, limitlerin arttırılması, yurt dışı swap piyasasında yurt içi bankaların TL alım yönündeki swap talebini azaltmış ve yurtdışı swap faizlerinin normal haline gelmesine de önemli bir katkı sağlamıştır. Döviz swap işlemlerinin büyük bir kısmı tezgâh üstü piyasalarda gerçekleştirilmesi nedeniyle 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında tezgâh üstü türev piyasalarında gerçekleşen işlemlerin daha yakın takibe alınması ve bu işlemlere ilişkin risklerin kontrol edilebilirliğinin gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, 2009 yılında Pittsburg'ta G20 Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda tezgâh üstü türev işlemlerin organize piyasa işlem süreçlerine ve elektronik platforma dahil edilmesi yönünde hususlar belirlenmiştir. Bu çerçevede Swap piyasası 2018 yılı Ekim ayında BİST bünyesinde faaliyete geçmiştir. Bunun amacı, yoğunluğu tezgâh üstü piyasada gerçekleştirilen swap işlemlerinin organize piyasada merkezi takas sürecine ilave edilerek gerçekleştirilmesine olanak vermektir. Söz konusu piyasa, bankalar açısından sistemsel likidite riskini düşürerek ve parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini arttırarak finansal istikrara katkı sağlayacaktır. Halihazırda uygulanmakta olan para politikası ile uyumlu olacak şekilde TCMB tarafından BİST Swap Piyasası'nda da çeşitli vadelerde döviz karşılığı TL swap işlemleri gerçekleştirileceği 2019 Yılı Para ve Kur Politikası metninde ifade edilmiştir. (TCMB, 2019).

2019 yılında ise TCMB politika faizini hızlı bir şekilde %24'ten %12'ye düşürmüştür. Bu indirim sonucu oluşan fonlama ihtiyacının büyük bir kısmı Borsa İstanbul ve Merkez Bankası bünyesinde gerçekleştirilen döviz karşılığı TL swap işlemleriyle karşılanmıştır (TBB,2020). TCMB bünyesinde swap piyasasına ilişkin atılan politika adımları diğer piyasalarda olduğu gibi finansal istikrara katkı sağlama ve parasal aktarım mekanizmasını kuvvetlendirme amacını gütmektedir. TCMB'nin söz konusu piyasalardaki varlığı sayesinde bankalar likidite yönetiminde esneklik kazanmışlardır. (TCMB, 2020). Tablo 1'de 2018-2020 döneminde TCMB'nin ekonomik istikrarı sağlamak için para politikası aracı olarak kullandığı swap işlemleri kapsamında aldığı önlemler özetlenmiştir.

¹BDDK, yeni bir aktif oranı oluşturdu ve ardından revize etmiştir. Bankaların, Mayıs ayı başından itibaren en az % 100 yeni bir konsolide ve bireysel varlık oranını korumaları gerekmektedir, aksi takdirde idari bir ücret ödemeleri gerekecektir. Bir bankanın kredilerinin toplamı, menkul kıymet portföyünün %75'i ve merkez bankası takas bakiyelerinin %50'si, Türk lirası mevduatlarının toplamını ve döviz mevduatlarının %175'ini aşmalıdır. (İslami bankacılık düzenlemelerine uyan katılmı bankaları için krediler, menkul kıymetler ve swaplar mevduatın en az %80'ine eşit olmalıdır.

Tablo 1: TCMB'nin Para Politikası Açısından 2018-2020 Döneminde Aldığı Önlemler- Swap İşlemleri

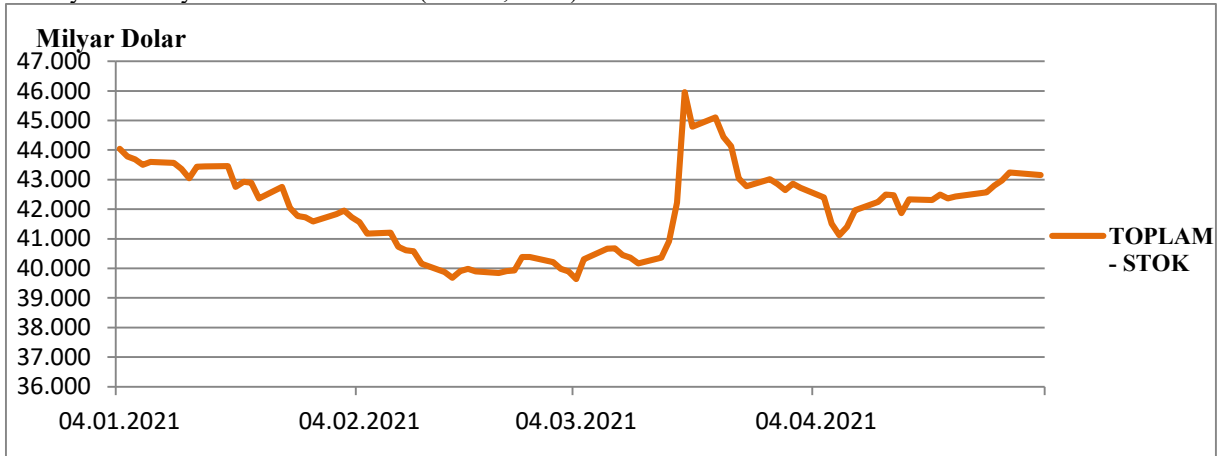
TCMB'nin Para Politikası açısından 2018-2019 Döneminde İçin Aldığı Önlemler	TCMB'nin Para Politikası açısından 2019-2020 Döneminde İçin Aldığı Önlemler
<ul style="list-style-type: none"> • TL karşılığı döviz swap piyasasının TCMB bünyesinde uygulanmasına karar verilmiştir. • Swap piyasasında bankaların Döviz ve Efektif Piyasaları işlem limitleri belirlenmekle birlikte izleyen süreçte de limitler arttırılmıştır. • TL uzlaşmalı vadeli döviz alım satım işlemlerinin Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsa'sında da yapılmasına olanak sağlanmıştır. • Katar ile swap anlaşması yapılmış ve ilk aşamada 3 milyar dolar olan anlaşma tutarı 5 milyar dolara yükseltilmiştir 	<ul style="list-style-type: none"> • TCMB, gün içi ve gecelik vadedeki hazır imkanlar, piyasa yapıcı bankaların APİ limitlerinin arttırılması, farklı vadelerde repo ihaleleri, teminat havuzunun genişletilmesi ve swap ihaleleri gibi yöntemlerle bankalara likidite sağlanmıştır. • Döviz Karşılığı TL Swap ihaleleri vasıtasıyla gerçekleştirilen vadesi gelmemiş toplam TCMB swap pozisyonu miktarı Döviz ve Efektif Piyasaları işlem limitleri %60'a yükseltilmiştir. • Yapılan değişiklikle Katar ve TCMB arasındaki swap anlaşmasının tutarı 15 milyar dolara yükseltilmiştir.

Kaynak: TBB'nin Faaliyet Raporu ve TCMB'nin Finansal İstikrar Raporu'ndan elde edilen bilgiler ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

COVID-19 pandemisi nedeniyle, yerleşik olmayanların sermaye çıkışları, TL'de bir değer kaybına yol açmıştır. Bu ise döviz müdahalelerini gerektirmiştir ve döviz rezervlerinin azalmasına sebep olmuştur. 17 Temmuz 2020 itibarıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) net rezervleri 31 milyar \$ olarak gerçekleşmiş olup, bunun 55 milyar \$'ı swap anlaşmaları yoluyla elde edilmiştir. Bu durum, negatif TCMB net rezervlerine işaret etmektedir (Çakmaklı vd., 2020, s.11).

TCMB'nin 2021 yılında yayımlanmış olan para ve kur politikası raporuna göre 'Finansal istikrar ve para politikasının etkinliği açısından döviz rezervlerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. TCMB kuralları önceden açıklanmış bir plan dahilinde, piyasadaki döviz arzının döviz talebine göre güçlü ve istikrarlı bir şekilde yükseldiği dönemlerde, dalgalı kur rejimi ile çelişmemek şartıyla, şeffaf yöntemlerle döviz alım ihaleleri düzenleyebilecektir. TCMB, bankaların döviz ve TL likidite yöntemlerine katkıda bulunmak amacıyla swap işlemlerine devam etmeyi sürdürecektir. 2021 yılı boyunca bankaların ihtiyaçları doğrultusunda haftalık vadede altın ve döviz karşılığı TL kotasyon swap işlemleri, BIST Swap Piyasa İşlemleri ve geleneksel yöntemli swap ihaleleri kullanılması öngörülmüştür. Ayrıca bankalarla TL ve döviz karşılığı altın kotasyon swap işlemlerini, altın karşılığı TL swap ihalelerini ve lokasyon swap işlemlerini 2021 yılında kullanabilecekleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından duyurulmuştur (TCMB, 2021).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 4 Ocak 2021 tarihinden itibaren günlük olarak, "TCMB tarafından yurt içi piyasalarda bankalarla gerçekleştirilen swap işlemlerine ayrıca BIST nezdindeki Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası'nda gerçekleştirilen TL uzlaşmalı vadeli döviz işlemlerine ilişkin akım ve stok verileri", TCMB'nin web sitesinde yayımlamaya başlamıştır. Grafik 1'de TCMB'nin verilerine göre, 4 Ocak'ta toplam swap stoku 44 milyar dolar iken 16 Şubat'a kadar giderek azalmış ve 39,6 milyar dolara gerilemiştir. Bu tarihten itibaren yatay seyir izleyen swap stoku 15 Mart 2021 tarihinden itibaren artmaya başlamış ve 18 Mart tarihinde en yüksek seviyesi olan yaklaşık 46 milyar dolara yükselmiştir. Bu tarihten sonra azalma trendine girmiş olan swap stokları 3 Mayıs itibarıyla 43 Milyar dolar civarındadır (TCMB, 2021).

Grafik 1: TCMB Tarafı Swap İşlemleri (milyon ABD doları)

Kaynak: TCMB, 2021. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a6ffdb2f-47d9-4ae9-8c39-5075867aaec3/TCMB+Taraf%C4%B1+Swap+%C4%B0%C5%9Flemleri.pdf?MOD=AJPERES>. Erişim tarih: 04.05.2021

Fed veya başka bir uluslararası kuruluşla bir swap anlaşması Covid-19 kaynaklı krizden dolayı likidite ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olabilir, ancak salgın devam eder, iç mali ihtiyaçlar ve dış finansman ihtiyaçları göz önüne alındığında işletmelerin faaliyette kalma ve hizmetlerini sürdürme kabiliyeti zayıflarsa bu tek başına yeterli olmayabilir. 20 Mayıs 2020 tarihinde Türkiye, Katar ile mevcut takas hattının 15 milyar dolara çıkarıldığını açıklamıştır. Ancak, Türkiye'nin önemli ticari ilişkilerinin olduğu G20 ülkeleriyle henüz bir takas anlaşması açıklanmadı (Çakmaklı vd., 2020, s.55).

3. Literatür

Türkiye’de yeni bir konu olması nedeniyle literatürde bir para politikası aracı olarak swap işlemleri ile döviz piyasası ilişkisi arasındaki ilişkiyi genel çerçevede ele alan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte aşağıdaki çalışmalar göze çarpmaktadır.

Yalcinkaya ve Tunali (2019), TCMB’nin yeni para politikası aracı olarak kullandığı swap işleminin Türk Lirası, TCMB politika faizi ve Londra piyasası ABD Doları/Türk Lirası (USD/TL) swap oranı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmada; 2017-2018 dönemine ait ve Bloomberg’den temin edilen Londra Piyasası TL swap oranı, ABD Doları swap oranı, USD/TL kuru verileri ile birlikte TCMB’nin elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilen TCMB’nin borçlanma ve politika faizi kullanılmıştır. Sonuç olarak, Londra piyasası TL swap oranıyla USD/TL, USD/TL ile TCMB politika faizi, TCMB politika faiziyle TCMB borçlanma faizi ve TCMB borçlanma faiziyle USD/TL arasında çift yönlü nedensellik görülmektedir.

Yang ve Han (2013), 2001-2010 dönemi için en küçük kareler yöntemi kullanılarak döviz talebinin ortalama değerinin, oynaklığının ve dağılım biçiminin optimal swap büyüklüğü için önemini araştırmıştır. Analiz sonucunda, döviz talebinin ortalama değeri, oynaklığı ve dağılım biçiminin optimal swap büyüklüğünü belirlemede önemli faktörler olduğu bulgusu tespit edilmiştir.

Kim ve Lim (2018), para politikası şoklarının dört ülke ekonominin döviz kurları üzerindeki etkilerini ampirik olarak araştırmıştır. Daraltıcı bir para politikası, önemli döviz kuru değerlenmesine yol açacağı ve para politikası değişikliğinin döviz kurundaki etkisi kısa sürede ortaya çıkacağı (altı ay veya daha kısa) sonucuna varılmıştır.

Öztürk ve Alp (2021), TSVAR metodu kullanarak Türkiye’nin 2006:01- 2020:10 dönemi için finansal araçları ile yeni para politikası yaklaşımları arasındaki etkileşimi teorik ve uygulama bazında analiz etmiştir. Bulgular, döviz kurunda oluşan bir artışın enflasyonist yansımaları görüldüğünden fiyat istikrarı hedefi ile döviz piyasalarına yönelik uygulamaların uyumlu olduğunu göstermektedir.

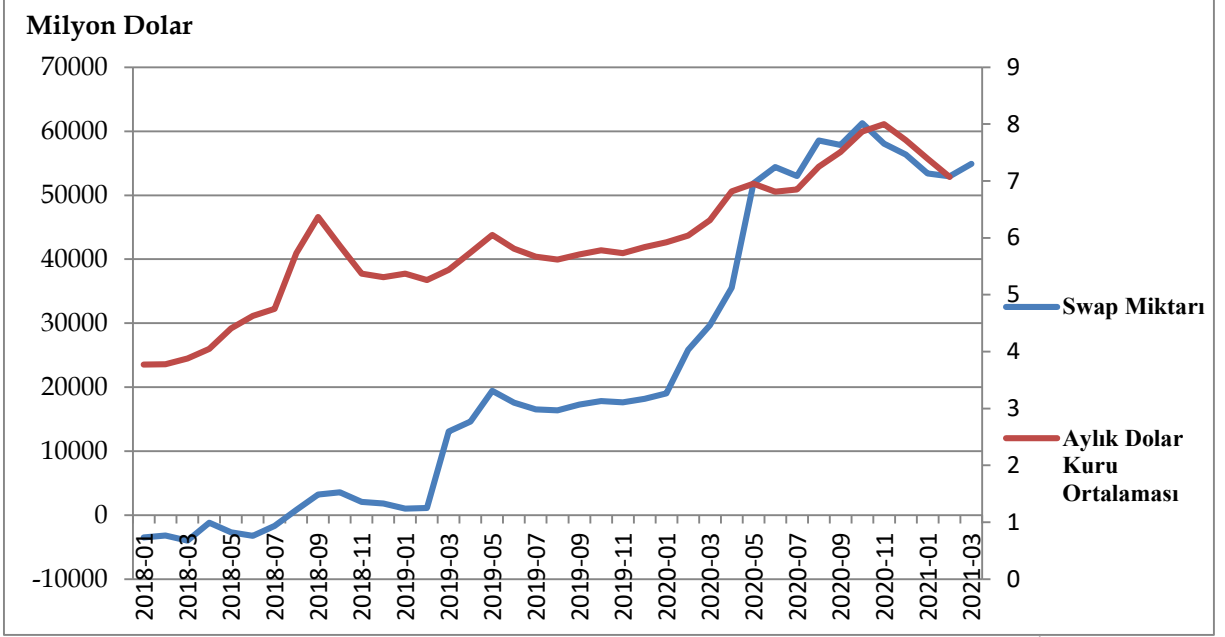
Bozkurt (2021), Türkiye’de piyasa faiz oranı ve para politikası faiz oranının döviz kuru ve enflasyon üzerindeki etkilerinin ampirik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada, Merkez Bankası tarafından uygulanan piyasa faizi, politika faizi, enflasyon (TÜFE) ve nominal dolar kuru arasındaki ilişkiler VAR analizi, ve Granger Nedensellik testleri ve etki tepki fonksiyonları kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgulara göre, para politikasının fiyat istikrarı hedefi doğrultusunda politika faizinin yönünü belirlediği sonucuna ulaşıırken dolar kurunun enflasyondaki dalgalanmaların en büyük belirleyicisi olduğu görülmüştür.

4. Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı son dönemlerde TCMB tarafından kullanılmaya başlanan swap işlemleri ile döviz kurları arasında muhtemel ilişkiyi tespit etmektir. Bu amaçla TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi olan EVDS’den indirilen 2018 Ocak ile 2021 Şubat arası aylık swap stoku ile aylık dolar kurları ve fiyat etkisinden arındırılmış reel efektif döviz kurları kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için iki farklı yöntem uygulanmıştır. Bunlardan ilki basit istatistiksel korelasyon analizidir, diğeri ise tek denklemlili Engle-Granger eşbütünlük analizi. Aşağıda bu iki yöntem ve sonuçları anlatılmıştır.

4.1. TCMB Swap Miktarları ile Döviz Kuru Arasındaki Korelasyon Analizi

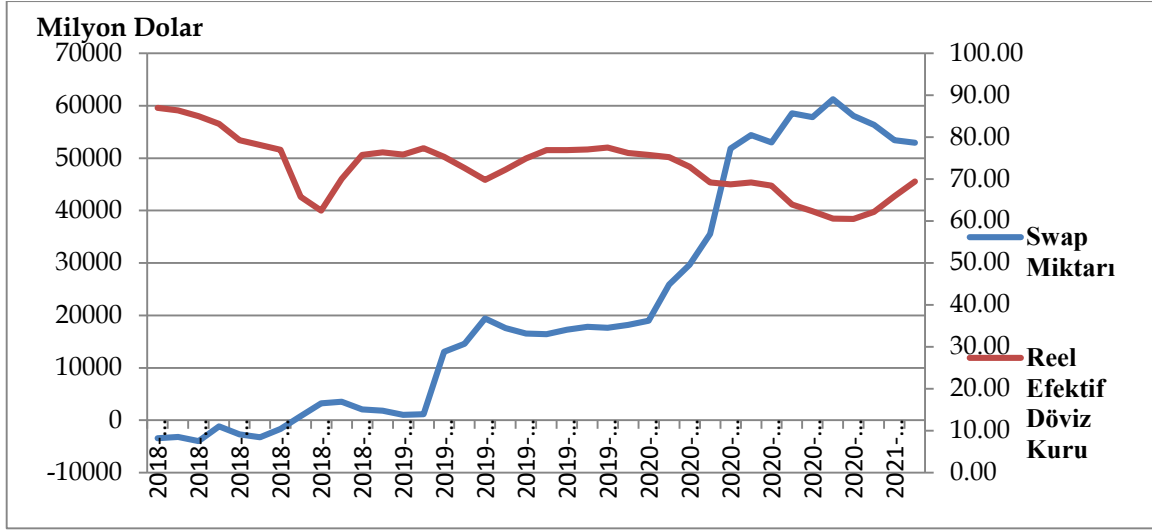
Grafik 2: 2018-2021 Aylık Swap Stoku ile Aylık dolar Kuru Ortalaması Arasındaki İlişki
Kaynak: TCMB EVDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Ağustos 2018'de yaşanan kur atağı krizi grafikte açık bir şekilde görülmektedir. Nisan 2018'de 4,05 TL seviyelerinde olan dolar kuru, 12 Ağustos 2018 gecesi 7 TL'yi aştıktan hemen sonra 6,80 TL'ye inmiş daha sonra düşüşüne kademeli olarak devam etmiştir. Buna karşılık TCMB, döviz krizini yönetmek için swap işlemlerine başlamış ve swap stokunu aynı dönemde artırmıştır. Ağustos 2018 dönemine kadar swap miktarı negatif iken bu tarihten sonra swap işlemlerinin artması nedeniyle pozitif hala gelmiştir. Swap işlemleri Şubat 2019'da yaklaşık 1 milyar dolar iken Mayıs 2019'da 19,5 milyar dolara yükselmiştir. 2020'nin Ocak ayına kadar bu seviyelerde kalan swap miktarı bu tarihten itibaren yükselişe geçmiştir, Ekim 2020'de 61 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra kısmi azalmayla birlikte Mart 2021'de 55 milyar dolar civarındadır. Grafik 2'den açıkça görülmektedir ki TCMB swap miktarı ile dolar kuru arasında yakın bir ilişki mevcuttur. TCMB, döviz piyasasındaki döviz talebini yönetmek, döviz piyasasını istikrara kavuşturmak ve volatiliteyi azaltmak amacıyla swap işlemlerini yürütmüştür. Döviz kurları arttıkça TCMB swap miktarları da yükseliş göstermiştir.

Eviews 10 ekonometrik paket programı kullanılarak TCMB swap miktarları ile dolar kuru arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre TCMB swap miktarları ile dolar kuru arasında %90 oranında pozitif bir ilişki söz konusudur. Korelasyon analizi sonucunun *t*-istatistiğinin değeri 13.01 ve olasılık değeri 0.000'dır. Bu sonuç, yapılan korelasyon analizinin istatistik olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2: TCMB Swap Miktarı ile Dolar Kuru Arasındaki Korelasyon

Korelasyon		
t-Statistic		
Olasılık	Swap miktarı	Dolar kuru
Swap miktarı	1.000000	

Dolar kuru	0.908128	1.000000
	13.01375	-----
	0.0000	-----

Grafik 3: 2018-2021 Aylık Swap Stoku ile Aylık Reel Efektif Döviz Kuru Ortalaması Arasındaki İlişki
Kaynak: TCMB EVDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 3, 2018-2021 Aylık Swap Stoku ile nispi fiyat etkilerinin arındırılmasıyla oluşturulan aylık reel efektif döviz kuru ortalaması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bilindiği üzere, reel efektif döviz kurunun düşmesi ulusal paranın değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Grafik 3'te sol eksen TCMB swap miktarlarını, sağ eksen ise aylık ortalama reel efektif döviz kurunu göstermektedir. Grafik 2'deki sonuçlara destek olacak şekilde, ulusal paradaki değer azalışına mukabil TCMB swap miktarlarında artış gözlemlenmektedir. Reel efektif döviz kurunun en çok azalış gösterdiği Mart 2020 tarihinden sonra TCMB aylık swap işlemlerinde de yükseliş kaydedilmiştir.

Tablo 3: TCMB Swap Miktarı ile Reel Efektif Döviz Kuru Arasındaki Korelasyon

Olasılık	Korelasyon t-Statistic	
	Reel Efektif Döviz Kuru	Swap Miktarı
Reel Efektif Döviz Kuru	1.000000	

Swap Miktarı	-0.751027	1.000000
	-6.824719	----
	0.0000	----

Yukarıdaki korelasyon analizinin benzeri Eviews 10 ekonometrik paket programı kullanılarak TCMB swap miktarları ile reel efektif döviz kuru arasındaki yapılmış ve sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre TCMB swap miktarları ile reel efektif döviz kuru arasında %75 oranında negatif bir ilişki söz konusudur. Korelasyon analizi sonucunun *t* istatistiğinin değeri -6,82 ve olasılık değeri 0.000'dır. Bu sonuç, yapılan korelasyon analizinin istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, reel efektif döviz kuru ile TCMB aylık swap miktarı istatistiki olarak birbirlerinin tersine hareket etmektedirler.

4.2. Engle-Granger Tek Denklem Kointegrasyon Testi

Pek çok ekonomik zaman serisinin farkları alındığında durağan hale geldiği bilinmektedir. Genel olarak, bu I(1) serilerinin seviyelerini içeren bir regresyon, ilişkisiz seriler arasında anlamlı bir ilişkiyi sahte bir şekilde gösteren katsayı anlamlılığı için geleneksel Wald testleri ile yanıltıcı sonuçlar üretecektir (Phillips 1986).

Engle ve Granger (1987), iki veya daha fazla I(1) serisinin doğrusal bir kombinasyonunun durağan veya I(0) olabileceğini, bu durumda serilerin eşbütünleşik olduğunu ifade eder. Böyle bir doğrusal kombinasyon, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi karakterize eden eşbütünleşme vektörü ile eşbütünleşme denklemini tanımlamaktadır.

Engle-Granger ve Phillips-Ouliaris kalıntı (residual) temelli eşbütünleşme testleri, SOLS (System Ordinary Least Squares) tahmininden elde edilen kalıntılara uygulanan birim kök testleridir. Serilerin eşbütünleşik olmadığı varsayımı altında, SOLS'den kalan kalıntılar da dahil olmak üzere (y_t, X_t') 'nin tüm doğrusal kombinasyonları birim

kök durağan değildir. Bu nedenle, eşbütünlüğe alternatifine karşı eşbütünlüğe yok hipotezinin bir testi, durağanlık alternatifine karşı durağanlık sıfırının bir birim kök testine karşılık gelir.

Tablo 4: Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzy/Birinci Fark	Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test istatistiği	
		Sabitli Model	Sabit+Trendli Model
Reel Efektif Döviz	Düzy	-1.707	-3.501
Kuru	Birinci Fark	-4.868***	-4.916***
Swap Miktarı	Düzy	-0.204	-2.837
	Birinci Fark	-4.739***	-4.672***

Not: Notlar: ADF testinde kullanılan gecikme sayısını belirlemede Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır ve SIC yöntemi ile gecikme sayısı maksimum 9 olarak alınmıştır. ***,** ve* işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları tüm serilerin birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir. p -gecikmeli geliştirilmiş Engle-Granger testi regresyonu aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta u_{1t} = (\rho - 1)u_{1t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \delta_j \Delta u_{1t-j} + \vartheta_t$$

Dolar kuru ve TCMB swap miktarı arasındaki nedensellik ilişkisinin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 5: Engle-Granger Tek Denklem Eşbütünlüğe Analizi

Bağımlı Değişken	tau-statistic	Prob.*	z-statistic	Prob.*
DOLARKUR	-5.065687	0.0012	-59.39619	0.0000
SWAP	-5.223368	0.0007	-31.51269	0.0004

*MacKinnon (1996) p-values.

Intermediate Results:

	DOLARKUR	SWAP
Rho - 1	-0.962706	-0.875353
Rho S.E.	0.190045	0.167584
Artık Varyansı	0.061519	13485041
Uzun-Dönem artık varyansı	0.191162	13485041
Gecikme sayısı	1	0
Gözlem sayısı	35	36
Stokastik trend sayısı**	2	2

**Asimptotik dağılımda stokastik trend sayısı

Tek denklemlili Engle-Granger test sonuçlarına göre, %1 olasılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünlüğe yoktur boş hipotezi reddedilmektedir. Hem dolar kuru hem de swap miktarı ile eşbütünlüğe hareket etmektedirler. Finansal küreselleşme çağında finansal piyasaların birbirini etkileme gücü ve birbirine bağımlılığı gün geçtikçe artmaktadır. Uygulayacakları para politikası araçlarında Merkez bankaları bağımsız olmalarına karşılık küresel finans piyasalarında meydana gelen gelişmelerden bağımsız değillerdir. Bu açıdan bakıldığında para politikasının etkinliğine, döviz riskinin finansal istikrar odaklı yönetilmesine dair faaliyetler önemli katkı sağlayacaktır (Yalçınkaya ve Tunalı, 2019:35). TCMB'nin tarafli swap imkanları, bankalara likidite ve döviz kuru riski yönetiminde elastikiyet sağlamıştır. Böylelikle swap piyasasında arz ile talep arasında bir dengesizlik ortaya çıktığı takdirde, bu dengesizliğin ortadan kaldırılmasına veya minimize edilmesine ve politika faizlerinin piyasa faizleri ile uyumlu olmasına katkıda bulunarak para politikası aktarım mekanizmasının daha doğru çalışmasına olanak sağlamıştır. (TCMB,2019).

5. Sonuç ve Tartışma

Merkez Bankası bir ülkede parasal otoritedir ve ulusal paranın basılması ve tedavüle sokulması merkez bankasının temel görevidir. Bugüne baktığımızda merkez bankaları, ulusal paraların istikrarlı olması için gerekli tedbirleri almakla sorumlu olmalarının yanında, para politikasının tüm gerekli araçlarını kullanarak genel ekonomik dengeyi sağlamadan da sorumlu kuruluşlar haline gelmişlerdir. Bu minvalden bakılacak olursa, merkez bankasının görevi,

bir ülkedeki para, faiz ve kur politikalarını yöneterek ve fiyat istikrarını sağlama temel hedefi doğrultusunda ekonomik dengelerin oluşumuna katkı sağlamaktır. Döviz kurları ise açık ekonomilerde dış ticaret vasıtasıyla enflasyon üzerinde etkilidir. İthal ara veya nihai malların fiyatlarındaki kur bazlı artışlar enflasyon geçişkenliğine sebep olmaktadır. Bu nedendir ki TCMB döviz kuru istikrarını sağlamak üzere swap piyasalarında işlemler yapmakta ve rezervlerini bu yolla güçlendirme yoluna gitmektedir.

Dünyada sermaye piyasalarının 1980’li yılların ilk yarısından itibaren gösterdiği hızlı gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan arbitraj olanakları swap işlemlerinin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmasına yol açan temel etkenlerdendir. Özellikle döviz swapları, bankalar, yatırımcılar ve çok uluslu şirketler tarafından kullanılan önemli finansal araçlardır. Merkez bankası swapları, merkez bankalarının kendi yetki alanlarındaki ticari bankalara döviz likiditesi sağlamasına olanak tanır. Para yaratmak için merkez bankalarının sınırsız ve özel gücüyle birleştirilen döviz swapları, uluslararası sermaye akışlarının oynaklığını da karşılayabilir. Swaplar faydaları makro düzeyde ülkelerin ödemeler bilançosunda görülmektedir. Faydalardan biri ülkelerin ödemeler bilançosunda oluşan açıkları swap işlemleri ile kapatılabilmeleri diğeri ise spekülasyon olarak yerli paradan kaçışı önlemektir. Merkez Bankaları ulusal paranın değer kaybetmeye başladığı dönemlerde daha değerli ve faiz oranları daha düşük bir para birimine yönelerek ulusal para biriminin değer yitirmesini önlemeye çalışmaktadırlar. Böylelikle swaplar merkez bankalarının piyasaya müdahale etmede yeni ve modern bir para politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası kabul görmüş bir dizi ilke, bu döviz swap enstrümanının daha adil ve belki de daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir. Bu ilkeler, şeffaflık taahhüdü içermeleri ve istikrarı teşvik etmek için uzun süreli anlaşmaları ve ticari bankaların dış likidite riskini sağlam bir şekilde yönetmelerini gerektiren hükümlerin dahil edilmesini teşvik etmeleri yararlı olacaktır.

Çalışmada 2018 Ocak-2021 Şubat dönemi için TCMB swap miktarları ile döviz kurları arasındaki ilişkinin varlığı test edilmiştir. Tek denklem Engle-Granger Eşbütünleşme yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, söz konusu dönemde TCMB swap işlemleri ile döviz kurları eşbütünleşik oldukları ve beraber hareket ettikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu TCMB’nin son dönemlerde uyguladığı yeni bir para politikası aracı haline gelen swap işlemlerinin döviz piyasalarının istikrara kavuşturulmasında kullanıldığını gösterir niteliktedir.

Finansal sistemin sağlıklı işlemesi için makroekonomik politika denilen para politikasının hedeflerinin yanısıra, mikro temelli politika da denilen bankaların durumu da önemlidir. Bankalardan birinin yapısında meydana gelebilecek bir bozulma, domino etkisiyle sistemin tamamına yayılacak ve bu da piyasaya olan güveni sarsacak, para politikasının etkin bir biçimde uygulanmasını zorlaştıracaktır. Bu çerçevede, merkez bankalarının birinci görevi, artık fiyat istikrarını sağlamak olmaktan çıkmıştır. Merkez bankalarının temel görevi, artık finansal sistemin sağlıklı işlemesini sağlamaktır. Yani, finansal gelişmelere paralel olarak, merkez bankalarının son başvuru mercii olma (lender of last resort) fonksiyonu ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda da kısa vadeli faiz oranları ve döviz kurları daha çok önem kazanmaktadır. Dolayısıyla TCMB’nin son dönemlerde yapmış olduğu swap işlemleri bu açıdan değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aşıkoğlu, R., & Kayahan, C. (2008). Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 157-179.
- Bahaj, S., & Reis, R. (2018). Central bank swap lines (Bank of England, Staff Working Paper No. No.741). <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working-paper/2018/central-bank-swap-lines.pdf?la=en&hash=37459215724CDC67F2FA1FB54B28E75%206D42E8906>.
- Başoğlu, U., Ceylan A., & Parasız İ. (2009), Finans Teori kurum Uygulama, Bursa: Ekin Yayınevi.
- BBC Türkçe (2020). Swap hattı nedir: Türkiye'nin diğer ülkelerle görüşmeleri hakkında neler biliniyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52574548> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- BIS (Bank for International Settlements) (2019). Reserve management and FX intervention, <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap104.htm> (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- Borsa İstanbul (2017). Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/VIOP-Hakkinda-SSS.pdf> (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- Bozkurt, H. (2021). Türkiye'de Para Politikası-Döviz Kuru-Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 981-994.
- Ceylan, A. (1998), Finansal Teknikler, Bursa: Ekin Yayınları.
- Chambers, N. R. (1996). Swaps. *Marmara Üniversitesi, S.B.E Öneri Dergisi*, 1(5).
- Çakmaklı, C., Demiralp, S., Kalemler-Özcan, Ş., Yesiltas, S., & Yildirim, M. A. (2020). *Covid-19 and emerging markets: An epidemiological multi-sector model for a small open economy with an application to turkey* (No. w27191). National Bureau of Economic Research.
- Dönmez, A.Ç., Başaran, Y., Doğru G., Yılmaz, M.K., Uğur, S., Kartallı Y., & Ugan G.(2002), Finansal Vadeli İşlemler Piyasasına Giriş, *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını*.
- Dünya Bankası (2020). Turkey Economic Monitor, August 2020: Adjusting the Sails. <https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/34318> (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- Eğilmez, M. (2020), Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ersan, İ. (1998), Finansal Türevler, İstanbul: Literatür Yayınları.
- European Central Bank (2020). What are currency swap lines?, https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/currency_swap_lines.en.html (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- EVDS (2021). Dolar Kuru ve Swap Miktarı. <https://evds2.tcmb.gov.tr/>
- Federal Reserve Board (2020). Swap Lines FAQs. <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/swap-lines-faqs.htm> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2021).
- Günel, M. (2001), Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası. <https://www.google.com/search?q=tcmb+duyurular&oq=TCMB+&aqs=chrome.0.69i5913j0i433j69i6014.2811j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).
- Karatepe, Y. (2000), Türev Piyasaları, Futures- Opsiyon- Swap, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 587
- Kim, S., & Lim, K. (2018). Effects of monetary policy shocks on exchange rate in small open Economies. *Journal of Macroeconomics*, 56, 324-339.
- Kucuksarac, D., Ozbek, I., & Talasli, I. (2020). Tahvil ve Doviz Swap Piyasaları Likidite Gostergesi (No. 2014). *Research and Monetary Policy Department*, Central Bank of the Republic of Turkey.
- McCauley, R., & Rigaudy, J.F. (2011), "Managing foreign Exchange reserves in the crisis and after", in Portfolio and Risk Management for Central Banks and Sovereign Wealth Funds", BIS Paper no 58, Ekim, s. 19-47.
- Mehrling, P. (2015). Elasticity and discipline in the global swap network. *International Journal of Political Economy*, 44(4), 311-324.
- Obstfeld, M., Shambaugh, J. C., & Taylor, A. M. (2009). Financial instability, reserves, and central bank swap lines in the panic of 2008. *The American Economic Review*, 99(2), 480-486.
- Önce, S. (1995), Türev Ürünlerin Muhasebe Sorunları ve Bankalar İçin Muhasebeleştirme Şekilleri, Eskişehir: Türkiye Bankalar Birliği.
- Öztürk, N., & Alp, E. A. (2021). Türkiye'de Yeni Para Politikası Uygulamaları ve Bu Kapsamda Kullanılan Finansal Araçların Analizi. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-32.
- Parlakkaya, R. (2003). Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları, Ankara: Nobel Yayınları.
- TCMB (2011-2021). Duyurular.
- TCMB, 'Finansal İstikrar Raporu' (2018-2019-2020). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/finansal+istikrar+raporu/> (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

- Türkiye Bankalar Birliği (2020). ‘2019-2020 Faaliyet Raporu’
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7672/Faaliyet_Raporu_2019-2020.pdf (Erişim Tarihi: 05.04.2021).
- Türkiye Bankalar Birliği (2020). 2018-2019 Faaliyet Raporu.
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7598/Faaliyet_Raporu_2018-2019.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2021).
- Yalçınkaya, Y., & Tunali, H. (2019). 2017- 2018 Döviz Kuru Türbülansı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Yeni Para Politikası Araçları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 17–36.
- Yang, J., & Han, L. (2013). Optimal size of currency swap between central banks: Evidence from China. *Applied Economics Letters*, 20(3), 203-207.

Extended Summary

Swap Transactions as a New Monetary Policy Tool in Turkey and Its Effectiveness on the Foreign Exchange Market

Theoretical Background

With the actual termination of the Bretton Woods agreement in the early 1970s, the excessively fluctuating exchange rates created the necessary environment for the implementation of swap-like contracts (Dönmez et al., 2002, p. 156). The swap, which developed significantly in the 1980s, has become the most used futures market tool today (First, 1995: 23). An English word swap: Although it means to exchange and to clear, it is a contract that includes periodic payment commitments of the two parties to each other. (Ersan, 1997: 166, Dönmez et al., 2002, p. 156). The primary purpose of the swap is to reduce the risk caused by the fluctuations determined in exchange rates and interest rates (Karatepe, 2000: 147).

Swap transactions were first used in foreign exchange markets, and later it was used as a financing technique that reduces borrowing costs in capital and money markets (Karatepe, 2000: 148). Countries carry out swap transactions mainly to finance temporary deficits in the balance of payments or prevent the speculative flight from the national currency. When the value of a country's national currency starts to decline, speculators turn to relatively strong currencies. In such cases, there are security instrument swap agreements that countries can apply. The money of countries with strong money is obtained through swap contracts to be used in the Central Bank interventions in the market. Thus, speculative movements can be stopped, and the swap agreement has achieved its purpose. The following process is to return these previously purchased foreign currencies and take back the national currencies given to the other country (Başoğlu vd., 2009: 407).

The main objective of the CBRT's TL currency swap market is to increase the flexibility and variety of instruments in banks' TL and FX liquidity management. The market started functioning in November 2018. Transactions in this market increase the CBRT reserves only temporarily, without any long-term effects. Since the transactions are carried out within pre-determined limits, they should not be considered a substitute for the offshore swap market. However, the benefits of shifting these existing over-the-counter market transactions to an organized exchange are clear in terms of increased transparency, operational risk, cost reduction, central clearing, monitoring, reporting, and systemic risk reduction.

In general, currency swaps are used in Turkey for a short time with the CBRT and banks and between banks. As a long-term risk management tool, the currency swap was not used sufficiently, especially in the 90s, due to various reasons such as insufficient information, uncertainty in accounting and tax practices, economic and political risks of our country (Ersan, 1997: 203). In the following years, according to customer demands, foreign currency swaps with forward terms made for the protection of foreign exchange assets of banks against exchange rate risk or for speculative purposes have become widespread in Turkey. In recent years, some private banks and foreign banks operating by opening branches in Turkey have increasingly made swap transactions (Parlak, 2003: 163).

Data, Design, and Method

The purpose of this study is to determine the possible relationship between swap transactions, which have recently been used by the CBRT, and exchange rates. For this purpose, monthly swap stock between January 2018 and February 2021, dollar Exchange rate and real effective exchange rates adjusted for prices were used, which were downloaded from the CBRT Electronic Data Distribution System, EVDS. Two different methods were applied to determine the relationship between variables. The first is the simple statistical correlation analysis; the other is the single equation Engle-Granger cointegration analysis.

Findings

There is a close relationship between the CBRT swap amount and the dollar rate. The CBRT carried out swap transactions in order to manage the foreign exchange demand in the foreign exchange market, stabilize the foreign exchange market and reduce volatility. As the exchange rates increased, the CBRT swap amounts also increased.

Correlation analysis was conducted to determine the relationship between CBRT swap amounts and dollar rate using Eviews 10 econometric package program. According to the correlation analysis, there is a 90% positive relationship between the CBRT swap amounts and the dollar rate. The t statistic of the correlation analysis result is 13.01, and the probability value is 0.000. This result indicates that the correlation analysis performed is statistically significant.

According to the single equation Engle-Granger test results, the null hypothesis that there is no cointegration between variables at the 1% probability level is rejected. Both the dollar rate and the swap amount are cointegrated.

Conclusion and Discussion

The Central Bank is the monetary authority in a country and the printing and circulation of the national currency is the central bank's primary task. When we look at today, central banks have become the institutions responsible for ensuring the general economic balance by using all the necessary tools of monetary policy and taking the necessary measures to ensure the stability of the national currencies. From this point of view, the central bank's task is to contribute to the formation of economic balances by managing the monetary, interest, and exchange rate policies in a country and in line with the main objective of maintaining price stability. Exchange rates are effective on inflation in open economies through foreign trade. Exchange-based increases in the prices of imported intermediate or final goods cause inflation pass-through. For this reason, the CBRT conducts transactions in swap markets to stabilize the exchange rate and strengthen its reserves in this way.

The relationship between CBRT swap amounts and exchange rates for 2018 January-2021 February was tested in the study. According to the analysis results using the single equation Engle-Granger cointegration method, it was determined that CBRT swap transactions and exchange rates were cointegrated and moved together in the period above. This finding indicates that swap transactions, which have become a new monetary policy tool implemented by the CBRT, stabilize the foreign exchange markets.

İSLAMİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE ADAPTASYON: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

DIGITAL TRANSFORMATION AND ADAPTATION IN ISLAMIC BANKING SECTOR: A CASE OF TURKEY

Seda YILDIRIM*, Durmuş Çağrı YILDIRIM**

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, sedayildirim@nku.edu.tr, ORCID:0000-0003-4367-6652

** Prof. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, dcyildirim@nku.edu.tr, ORCID:0000-0003-4168-2792

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 01.02.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 15.02.2022</p> <p>Kabul Tarihi 20.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Araştırma Makalesi</p> <p>JEL Kodları A10 G20 G21</p>	<p>Dijital dönüşüm, 21.yüzyılda ekonomik alanda yeni bir çağ başlatmıştır. Dijital ekonomi, finansal kurumlar ve finans sektöründeki oyuncular açısından dijitalizasyona adapte olmayı zorunlu hale getirmiştir. Özellikle, Covid-19 döneminde fiziksel mobilitenin azalması, eve kapanma ve uzaktan çalışma gibi yeni normal faaliyetler, dijital ekonominin hızlı bir ivme kazanmasını sağlamıştır. Bu noktada, bankacılık sektöründe de hızlı bir dijital dönüşüm olmuştur. Türkiye’de gelişmekte olan İslami bankacılık alanı- katılım bankacılığı da dijital dönüşüm için adapte olmuştur. Bu çalışma ile katılım bankacılığındaki dijital adaptasyona yönelik güncel göstergeler incelenerek, İslami bankacılık sektöründeki dijital dönüşüm açısından Türkiye örneğinin ele alınması amaçlanmıştır.</p> <p>Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Dijital Dönüşüm, Dijital Bankacılık</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.02.2022</p> <p>Revized 15.02.2022</p> <p>Accepted 20.03.2022</p> <p>Article Classification: Research Article</p> <p>JEL Codes A10 G20 G21</p>	<p>Digital transformation has started a new era in the economic field in the 21st century. The digital economy has made it necessary to adapt to digitalization for financial institutions and players in the financial sector. In particular, the decrease in physical mobility during the Covid-19 period, the new normal activities such as staying at home and working remotely have enabled the digital economy to gain rapid momentum. At this point, there has been a rapid digital transformation in the banking sector. The emerging field of Islamic banking in Turkey - participation banking has also adapted for digital transformation. With this study, it is aimed to examine the current indicators for digital adaptation in participation banking, and to consider the example of Turkey in terms of digital transformation in the Islamic banking sector.</p> <p>Keywords: Islamic Banking, Participation Banking, Digital Transformation, Digital Banking</p>

Atıf (Citation): Yıldırım, S. & Yıldırım, D. Ç. (2022). “İslami Bankacılık Sektöründe Dijital Dönüşüm ve Adaptasyon: Türkiye Örneği”, *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 73-84

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Finansal hizmetler alanı içerisinde dünya genelinde konvansiyonel bankacılık sisteminin daha hâkim olduğu söylenebilir. Diğer yandan, İslami bankacılık sisteminin de önemli bir alternatif olarak son zamanlarda yükselişe geçtiği gözlemlenmiştir (Gedikli ve Erdoğan, 2016; Erdoğan vd., 2020; Yıldırım ve Yıldırım, 2018). İslami bankacılık sektörü, İslam Şeriatının belirlediği prensiplere göre düzenlenen kurallara bağlı olmak şartı ile yürütülen maddi varlıklara ve gerçek hizmetlere dayalı finansal ve finansal olmayan bankacılık faaliyetlerini içermektedir (Ahmad ve Shabbir, 2015; Hussain vd., 2015; Yıldırım ve Yıldırım, 2018). İslami bankacılık sisteminin, konvansiyonel bankacılık sisteminden ayrılma noktasında, sistemin doğası gereği takip ettiği İslami kurallar yer almaktadır (Boutayeba vd., 2014; Selvanathan vd., 2018; Erdogan vd., 2020; Yıldırım vd., 2020). Bunlar; “Faize dayalı olmamalı; Spekülasyonlardan uzak olmalı; Baskı olmamalı; Zekat; İnsanlara zararlı, ahlaklı olmayan mal ve hizmet üretiminden kaçınılmalı ve İslami ilkeler ve değerler ile çelişmemeli” şeklinde kategorize edilebilir (Yıldırım ve Yıldırım, 2018). İslami bankacılık sisteminin uygulamada “Müslüman ülkelerde ve Müslüman olmayan ülkelerde” farklı modeller benimsenerek yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin; Türkiye’de İslami bankacılık sisteminin katılım bankacılığı olarak yürütülmektedir. Ayrıca, konvansiyonel ve İslami bankacılık birlikte Türkiye’deki finansal alanda faaliyet göstermektedir (Yıldırım, 2018). Diğer yandan, İran ya da Sudan gibi ülkelerde sadece İslami bankalar finansal alanda faaliyet gösterebilmektedir (Buga, 2015). Serbest rekabet çağında İslami finans kuruluşları başta olmak üzere her finansal kurumun yoğun bir rekabetle karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Rekabetin artan yoğunluğu, İslami finans kurumlarını, müşterilerinin neye ihtiyacı olduğuna bakmak ve piyasaya hakim olabilmeleri için en iyi ve tatmin edici hizmeti sunarak yerine getirmeye çalışmak zorunda bırakmaktadır. Bu nedenle, İslami finans kurumları yenilikçi, yaratıcı, müşteri ihtiyaçlarını görmede doğru ve hayatta kalacak ve toplum tarafından talep görmeye devam edecek müşteri ihtiyaçlarına tatmin edici bir şekilde hizmet edebiliyor (Rahmayati, 2021).

Dijitalleşme, müşteriler ile işletmeler arasındaki iletişim ve kanal ağının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, bankaların müşterilerine daha iyi hizmet vermelerinde ve müşteriye ulaşılabilirlik açısından dijitalleşme önemli bir gerekliliktir (Poustchi vd., 2018). E-Bankacılık hizmetleri ATM, İnternet bankacılığı, mobil bankacılık, elektronik takas hizmeti, Elektronik fon transferi ve daha fazlasını kolaylaştırır. Tüm bankacılık işlemlerini, bankaları fiziksel olarak ziyaret etmeden ve kuyruklarda zaman harcamadan gerçekleştirebilme imkanı e-bankacılık sisteminin temel gücünü oluşturmaktadır (Joshi ve Parihar, 2017). Bankacılıkta dijital devrim, geleneksel bankacılık hizmetlerine yönelik ilgiyi azalmıştır. Dijital bankacılık, müşteriler için hayatı kolaylaştıran daha iyi, daha hızlı ve daha ucuz bankacılık hizmetleri yaratmaktadır. Başlangıçta dijitalleşmenin işlemler üzerindeki etkisini tam olarak analiz edemeyen bankalar, müşteri tabanlarını korumak ve büyütme için dijitalleşmenin taleplerini benimsemeye ve dijital dönüşüm sürecini hızlandırmaya daha fazla yönelmişlerdir (Amrani ve Najab, 2020). Çoğu banka, dijital neslin sürekli artan ihtiyaçlarını karşılamak için dijital benimseme yolundadır; ancak İslami bankacılık, geleneksel pazarlama kurallarının zorunlu olarak uygulanmadığı belirli bir bankacılık segmentini oluşturur. İslami bankalar, hizmet kalitelerini yaklaşan dijital müşteri ihtiyaçlarına göre güncellemelidir. Bununla birlikte, katılım, sadakat ve müşteri memnuniyetini artırmada insan temelli hizmet sunumunun temel rolünü ihmal etmemek önemlidir (Zouri vd., 2021). İslami bankacılık sektörünün hızlı gelişimi, pazar payını artırmak için şirketin rekabet avantajı oluşturma yeteneğini gerektirmektedir. Dijital teknolojiler, bir bankanın müşteriler, çalışanlar ve tedarikçiler dahil olmak üzere tüm paydaşlarla olan bağlantısını artırır ve bankacılık prosedürlerini kolaylaştıran ürün ve hizmetler aracılığıyla yeniliği teşvik etmektedir (Siska, 2022). Bu noktada İslami bankaların konvansiyonel bankalar ile rekabetinde dijital adaptasyon seviyelerinin önemli bir rekabet aracı olacağı söylenebilir. Özellikle, Türkiye gibi hem konvansiyonel hem İslami bankacılık sisteminin birlikte yürütüldüğü ülkelerde, dijital adaptasyon İslami bankalar için çok önemli bir rekabet aracı olacaktır.

Hem konvansiyonel hem İslami bankacılık sisteminin birlikte yürütüldüğü ülkelerde katılım ya da İslami bankaların rekabet açısından karşılaştıkları sorunların başında müşteri portföyünün az olması ve faizsiz bankacılık farkındalığı olmaması gibi durumlar gelmektedir (Erdogan vd., 2020; Toraman vd., 2015). Diğer yandan, İslami bankaların ana rakipleri sadece geleneksel bankalar değil; aynı zamanda İslami bankacılık endüstrisindeki diğer İslami bankalar da olduğu için, rekabette öne geçecek stratejilerin izlenmesi önemlidir (Manik, 2019). Literatür incelendiğinde de İslami bankaların daha çok reklam (ürün bilgisi ve farkındalığı artması için) ve diğer tutundurma araçlarına önem vermeleri gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Örneğin; Mubassir vd. (2015), Sri Lanka’da İslami bankacılık alanında müşteri memnuniyeti üzerine bir araştırma yapmışlar ve yaptıkları çalışma sonucunda İslami bankaların rekabet için daha fazla tutundurmaya önem vermeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Jawaid vd. (2021), Pakistan’da İslami bankalarının iç ve dış müşteri memnuniyetinin belirleyicilerini, hizmet kalitesi göstergeleri olan güvence, güven, empati, somutluk, yanıt verebilirlik aracılığıyla incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, İslami bankaların, İslami bankaların şeriat politikalarını etkin bir şekilde uyguladıklarından emin olmak için iç müşteriler için bazı eğitim oturumları düzenlemeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylece iç müşterilerin memnuniyetini sağlamakla kalınmayacak, aynı zamanda çalışanlardan diğerlerine olumlu ağızdan ağıza iletişim sağlayacaktır. Aynı çalışmada müşterilerin İslami ürün ve hizmetler hakkında çok az bilgiye sahip oldukları da görülmektedir. Dolayısıyla, İslami bankaların sınıflandırmalarının rekabetçi özelliklerine ilişkin kamuoyu bilincinin gerekliliği ve şeriata uygunluğun önemi, müşterilerin yatırım kararlarını vermelerine yardımcı olacaktır (Jawaid vd., 2021). Osman vd. (2009) tam taahhütlü İslami bankaların piyasa konumlarını sürdürebilmeleri için hizmet kalitelerini

gerçekten sağlamaları gerektiğini, çünkü bunun müşteri memnuniyetini ve nihayetinde müşteri sadakatini gerektireceğini belirtmişlerdir. Müşterileri (Müslümanlar ve Gayrimüslimler) çekmek için sadece “İslami” imajlarına ve itibarlarına güvenmekle kalmayıp, kaliteli ürün ve hizmetler sunarak özellikle uluslararası muadilleriyle rekabet halinde kalmaları gerekmektedir (Osman vd., 2009). Erdoğn vd.(2020) yaptıkları çalışmada Türkiye’deki katılım bankaları için müşteri memnuniyeti çalışması yapmışlar ve Türkiye’deki katılım bankalarının ürün bilinirliliği ve yenilikçi stratejiler üzerine yoğunlaşmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

İslami bankacılık sektörünün hızlı büyümesi, pazar payını artırmada rekabet avantajı yaratmasını zorunlu kılmakla birlikte, en önemli atılımlarından birinin dijitalleşme teknolojisine adaptasyon olduğu söylenebilir. Elektronik bankacılık hizmetlerinin kalitesi (e-bankacılık), işletme performansı üzerindeki güçlü etkisi, daha düşük maliyetle sadık müşteriler yaratacak olması nedeniyle önemli bir alan haline gelmiştir (Johar ve Suhartanto, 2019). Ayrıca, Y kuşağı, yeni teknoloji ürün ve hizmetlerini erken benimseyen kuşaktır ve bu nedenle gelecekte dijital bankacılığı kullanma olasılığının diğer kuşaklara göre daha yüksek olduğu düşünülmektedir (Rıza,2019). Müşteri memnuniyetinin sürdürülebilirliği ve dijital dönüşüm olguları ışığında dijital katılım (İslami) bankacılığın önemli bir girişim olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, Bello Danbatta, (Secretary-General of the Islamic Financial Services Board (IFSB)) dijital İslami bankacılık için Arab News'e şunları söylemiştir: “İslami finans, dijitalleşmeyi gerçekten bir kolaylaştırıcı olarak görüyor, özellikle finansal içerme gündemi için, bankacılığı imkansız olanlara ulaşarak çabalamanız ve büyümeniz için bir fırsat olarak görüyor. Bu yüzden gerçekten önemli bir bileşendir. Dolayısıyla İslami finansın büyümesi için büyük bir fırsat olarak görüyoruz.” “İslami finans, ümmeti desteklemek ve ekonomiyi inşa etmek için uzanarak hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılacak herhangi bir platformu destekliyor. Ancak bunu yaparken aynı zamanda, ortaya çıkan dijitalleşmenin aslında Şariat ilkeleriyle uyumlu olduğundan emin olmalıyız” şeklinde belirtmiştir (Al-Khudair, 2021). İslam ekonomisi ve bankacılık sektörü, küresel olarak büyüme gösteren bir alan olsa da, dijital adaptasyon sürecindeki aksamalar ve gecikmeler, küresel dijital ekonomideki büyümenin gerisinde bir “Dijital İslami Finans” alanını ortaya çıkarabilir. Örneğin, GCC bölgesindeki çoğu İslami banka, müşterilere sunulan dijital ürünler ve hizmetler açısından küresel dijital eğrinin gerisinde olduğu görülmektedir. Günümüzde dünya finansında gelişme için en heyecan verici alanlardan biri olan İslami fintech pazarının da hızla büyümesi bekleniyor - işlem hacimlerinin 2020 yılına göre %161 artışla 2025 yılına kadar 128 milyar ABD Dolarına ulaşması beklenmektedir. Bugünkü değişime öncülük eden ülkeler arasında Suudi Arabistan, 17.8 milyar dolarlık bir sektörle en başarılı olduğunu kanıtlamıştır (Girling, 2021).

Literatürde dijital bankacılık konusunun çoğunlukla konvansiyonel ya da geleneksel bankacılık sistemleri açısından incelendiği ve araştırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, İslami bankacılık ve finans sisteminin dijital adaptasyon sürecine ilişkin akademik çalışmalar oldukça az kalmaktadır. Bu çalışma ile dijital dönüşümün İslami bankacılık için gerekliliği ve adaptasyon için öne çıkan unsurların tartışılması amaçlanmıştır. Sunulacak bilgilerin hem literatüre hem de pratik uygulama için faydalı olacağı düşünülmektedir.

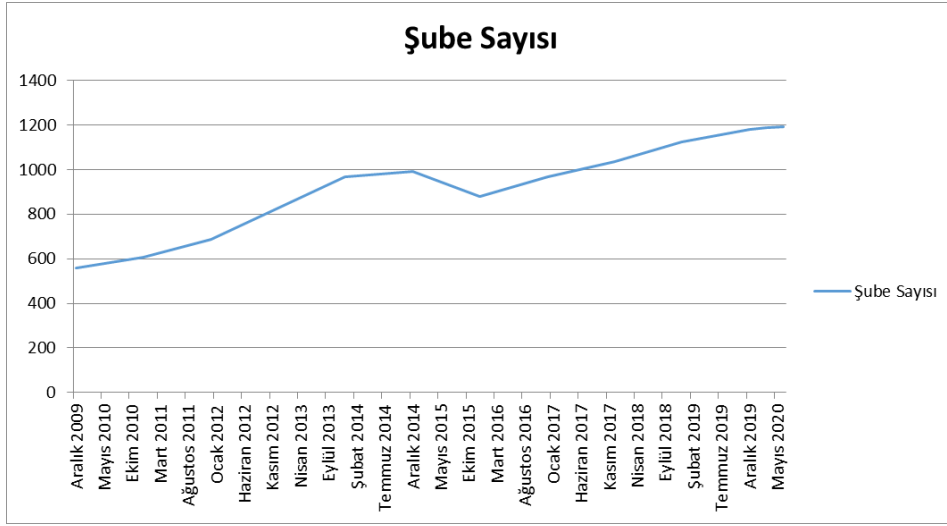
1. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmada ele alınan amaç, İslami bankacılık alanında yaşanan dijital dönüşümü, Türkiye örneği üzerinden incelemektir. Dolayısıyla, çalışmada Türkiye’deki katılım bankacılığı alanında yaşanan dijital dönüşüme yönelik güncel göstergeler incelenerek, adaptasyonda öne çıkan bankacılık unsurları belirlenecektir. Çalışmada nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Veriler için Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)’nin sunduğu güncel veriler kullanılmıştır. Ayrıca, sektördeki uygulama ve gelişmelerin takibi için güncel haber kaynakları da incelenecektir.

2. Türkiye Örneği: Türkiye Katılım Bankacılığı Sektörü

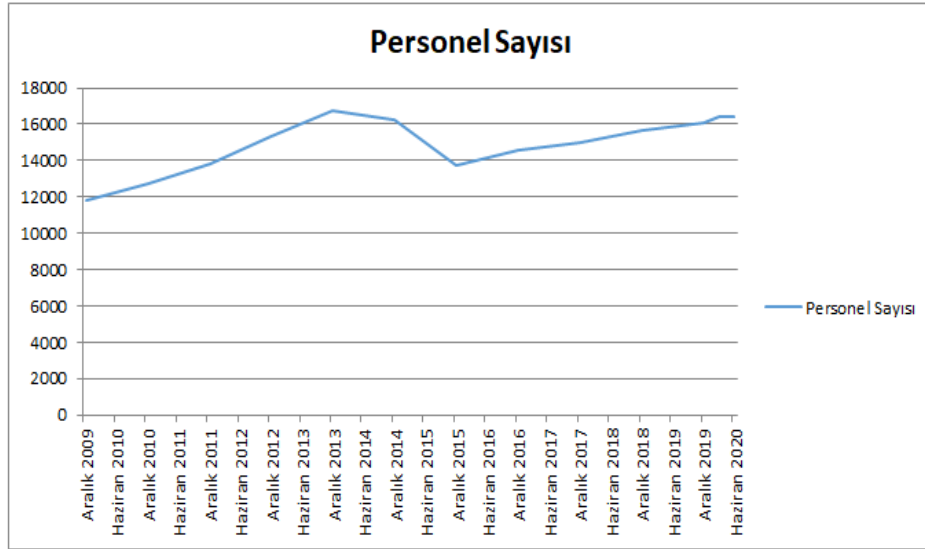
Türkiye’de İslami bankacılık sektörünün tarihsel gelişimine bakıldığında, resmi olarak 1983 yılında “Özel Finans Kurumları” adı altında faizsiz bankacılığa adım atıldığı ve 1984 yılında Albaraka Türk Özel Finans kurumunun faaliyet izni alması sonucunda aktif olarak faizsiz bankacılık uygulamalarına geçildiği söylenebilir. 2005 yılında, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu itibarıyla, “Katılım bankacılığı” resmi olarak uygulamaya geçmiştir. (TKBB, t.y.a). Böylece, Türkiye’deki İslami bankacılık, katılım bankacılığı olarak uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde Türkiye’de faaliyet gösteren toplamda 6 katılım bankası bulunmaktadır. Bu bankalar “Albaraka Türk katılım bankası (231 şube); Kuveyt Türk katılım bankası (441 şube); Vakıf katılım bankası (130 şube); Emlak katılım bankası (72 şube); Türkiye Finans katılım bankası (316 şube) ve Ziraat katılım bankası (121)” şeklinde sıralanmaktadır (TKBB, t.y.b).

Katılım bankacılığı sektörü, Türkiye’de son on yıl içerisinde önemli bir büyüme gerçekleştirmiştir. Katılım bankacılığının gelişimine ilişkin olarak aşağıda, şube sayısı, personel sayısı ve sektörün toplam değerleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Buna göre Aralık 2009- Haziran 2020 dönemleri arasındaki şube sayısı (Şekil 1), personel sayısı (Şekil 2) ve sektörün toplam değeri (Şekil 3) gelişim eğrisi yükselen bir trend olarak tespit edilmiştir.

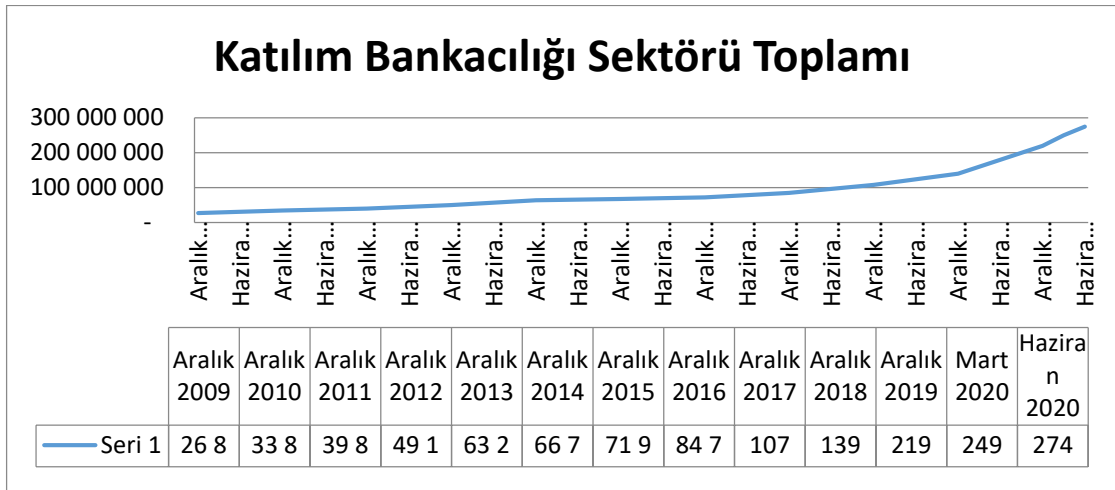
Şekil 1: Katılım Bankacılığında Şube Sayısı (Aralık 2009- Haziran 2020)

Kaynak: Veriler TKBB (t.y.c)'den alınıp yazarlar tarafından grafik haline getirilmiştir.

Şekil 2: Katılım Bankacılığında Personel Sayısı

Kaynak: Veriler TKBB (t.y.c)'den alınıp yazarlar tarafından grafik haline getirilmiştir.

Şekil 3: Katılım Bankacılığı Sektörünün Gelişimi (Aralık 2009-Haziran 2020)

Kaynak: Veriler TKBB (t.y.c)'den alınıp yazarlar tarafından grafik haline getirilmiştir.

Türkiye’de katılım bankacılığının önemli bir gelişme gösteren sektör olması, İslami bankacılıkta dijital dönüşümün incelenmesi açısından Türkiye örneğinin uygun olabileceğini göstermektedir. Türkiye’deki aktif katılım bankacılığı sektörünün dijital dönüşüm açısından nasıl bir gelişme gösterdiğini Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) göstergeler derlenerek incelenmiştir. Dijital dönüşüm sonucunda, bankacılık alanında internet ve mobil bankacılık şeklinde 2 temel alan öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, internet bankacılığı ve mobil bankacılık verileri için farklı tablolar derlenmiştir. Ayrıca bireysel ve kurumsal müşterilere göre de ayrı tablolarda veriler gösterilmiştir.

3. Katılım Bankacılığında Dijital Dönüşüm ve Adaptasyona Yönelik Göstergeler

Dijital Bankacılık ile cari hesaplar, kredi kartları, borç verme, varlık yönetimi vb. geleneksel bankacılık hizmetlerinin müşterilere tedarik etmek için çevrimiçi kanalları kullanarak dijitalleştirilmesini içermektedir (Amrani ve Najab, 2020). Dolayısıyla, dijital adaptasyon için bankacılık işlemlerindeki dijitalleşme ve bu dijital işlemlerin büyüme durumunun incelenmesi planlanmıştır. Dijital bankacılık denilince hem internet hem mobil bankacılık ayrı olarak ele alınmaktadır. TKBB’nin de sunduğu veriler bireysel, kurumsal müşteri açısından internet ve mobil bankacılık işlemlerini kapsamaktadır.

Tablo 1’de bireysel internet bankacılığı kullanan müşterilere göre dijital katılım bankacılığında öne çıkan veriler gösterilmiştir. Özellikle, finansal işlemlerde para gönderme açısından “FAST”ın kullanımı dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından geliştirilen ve işletilen FAST sistemi 08.01.2021 tarihinde kullanıma açılmıştır. FAST sistemi ile 7/24 anlık ödeme yapılması mümkün hale gelmiştir. Önemli bir dijital para gönderme/ödeme aracı olan FAST, katılım bankaları tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Sabah.com, 2021). Bu noktada bireysel internet bankacılığı kullanan katılım bankası müşterilerinin de para transferi için en fazla FAST aracını kullandıkları görülmektedir.

Tablo 1: Bireysel İnternet Katılım Bankacılığında Bazı Göstergeler

Kategoriler	Dönem (adet)		
	Mart 2021	Haziran 2021	Eylül 2021
İnternet Müşteri Sayıları			
Sistemde kayıtlı, en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	1.840.961	1.904.809	1.946.999
Sistemde kayıtlı, son 1 yıl içinde en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	762.203	807.064	750.907
Aktif müşteri sayısı	337.134	351.367	292.619
İnternet İşlemleri (Finansal olmayan)			
Kredi kartı ve ek kart başvurusu	2.026	602	469
Finansman başvurusu	12.354	1.327	1.256
Düzenli ödeme talimatı	7.590	10.884	10.054
Fatura ödeme talimatı	8.424	7.415	6.715
Finansal olmayan diğer işl.	3.844.334	2.553.062	2.355.790
İnternet Para Transferi İşlemleri - Finansal olan işlemler			
EFT – para transferi	1.109.937	811.132	676.886
Havale – para transferi	351.950	350.502	315.985
Döviz transferi	6.958	6.280	6.956
FAST	-	324.230	407.274
Finansal Ödeme İşlemleri			
Fatura ödemeleri	271.559	263.110	242.339
Vergi ödemeleri	30.369	41.657	40.270
SSK ve Bağ-kur prim ödemeleri	40.269	40.087	41.749
Kredi ödemeleri	16.856	15.419	16.272
Motorlu Taşıtlar Vergisi	14.516	1.216	10.850
Trafik para cezası	1.567	1.282	1.604
TL Yükleme	3.982	3.939	2.712
Hac & Ümre	19	-	-
Diğer ödemeler	12.283	11.111	10.335
Bağış	14.679	25.983	16.017
Yatırım İşlemleri			
Döviz işlemleri (alış/satış/arbitraj)	83.015	75.852	63.074
Katılma hesapları (açılış/kapanış)	34.561	29.831	24.700
Hisse Senedi (emir/gerçekleşen)	50.440	43.246	26.345
Kıymetli maden işlemleri (alış/satış)	144.865	103.292	77.829
Yatırım fonları (alış/satış)	6.761	6.300	5.172
Kredi kartı işlemleri			
Kendi kartına borç ödeme	72.106	69.016	69.749
Başkasının kartına ait borç ödeme	6.393	6.082	5.863

Kaynak: TKBB, (t.y.d)

Tablo 2’de kurumsal müşterilerin internet katılım bankacılığında kullandıkları finansal ve finansal olmayan işlemler görülmektedir. Kurumsal müşterilerin de dijital katılım bankacılığında para transferi aracı olarak FAST sistemini benimsedikleri söylenebilir. FAST’ın kullanıma açılması ile birlikte kullanım sayısında artış görülmektedir. Kurumsal müşterilerin çoğunlukla fatura ödemesi ve para transferi işlemlerinin daha fazla kullandıkları söylenebilir.

Tablo 2: Kurumsal İnternet Katılım Bankacılığında Bazı Göstergeler

Kategoriler	Dönem (adet)		
	Mart 2021	Haziran 2021	Eylül 2021
İnternet Müşteri Sayıları			
Sistemde kayıtlı, en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	492.705	411.321	524.725
Sistemde kayıtlı, son 1 yıl içinde en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	261.427	240.053	272.692
Aktif müşteri sayısı	183.470	160.729	176.644
İnternet İşlemleri (Finansal olmayan)			
Kredi kartı ve ek kart başvurusu	-	-	-
Finansman başvurusu	2.266	946	804
Düzenli ödeme talimatı	7.240	9.096	7.711
Fatura ödeme talimatı	8.129	7.643	7.591
Finansal olmayan diğer işl.	6.232.817	5.912.729	6.084.455
İnternet Para Transferi İşlemleri - Finansal olan işlemler			
EFT – para transferi	2.484.807	2.217.129	2.248.849
Havale – para transferi	861.772	903.857	856.908
Döviz transferi	53.770	54.512	54.540
FAST	-	316.696	416.612
Finansal Ödeme İşlemleri			
Fatura ödemeleri	1.953.189	2.249.154	1.670.723
Vergi ödemeleri	67.498	69.216	65.320
SSK ve Bağ-kur prim ödemeleri	69.054	60.059	64.168
Kredi ödemeleri	21.173	21.370	21.611
Motorlu Taşıtlar Vergisi	30.714	2.971	25.861
Trafik para cezası	3.727	3.086	3.402
TL Yükleme	284	266	282
Hac & Ümre	-	-	-
Diğer ödemeler	3.832	4.435	4.851
Bağış	2.048	3.689	2.458
Yatırım İşlemleri			
Döviz işlemleri (alış/satış/arbitraj)	125.973	86.230	126.861
Katılma hesapları (açılış/kapanış)	5.915	5.591	5.239
Hisse Senedi (emir/gerçekleşen)	1.423	1.797	1.483
Kıymetli maden işlemleri (alış/satış)	11.923	8.342	7.529
Yatırım fonları (alış/satış)	3.791	4.837	5.873
Kredi kartı işlemleri			
Kendi kartına borç ödeme	34.701	34.347	37.758
Başkasının kartına ait borç ödeme	3.877	4.110	3.983

Kaynak: TKBB, (t.y.d)

Tablo 3’te bireysel müşterilerin mobil katılım bankacılığı kullanımlarına ilişkin bazı veriler gösterilmiştir. Fatura işlemleri, finansal olmayan çoğu işlem, yatırım işlemleri ve para transferi işlemleri sayıca en fazla kullanılan işlemler olarak görülmektedir. Mobil katılım bankacılığı içerisinde de FAST’ın çok fazla tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 3: Bireysel Mobil Katılım Bankacılığında Bazı Göstergeler

Kategoriler	Dönem (adet)		
	Mart 2021	Haziran 2021	Eylül 2021
Mobil Müşteri Sayıları			
Sistemde kayıtlı, en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	4.759.207	5.137.939	5.233.345
Sistemde kayıtlı, son 1 yıl içinde en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	3.745.559	3.983.990	3.972.054
Aktif müşteri sayısı	2.927.382	3.043.761	2.995.300
Mobil İşlemler (Finansal olmayan)			
Kredi kartı ve ek kart başvurusu	27.703	2.974	2.287
Finansman başvurusu	34.590	40.387	42.494
Düzenli ödeme talimatı	156.093	187.594	168.693
Fatura ödeme talimatı	83.155	68.805	75.407
Finansal olmayan diğer işl.	33.338.182	32.081.558	30.345.279
Mobil Para Transferi İşlemleri - Finansal olan işlemler			
EFT – para transferi	13.432.666	8.476.369	7.871.849
Havale – para transferi	6.005.031	6.662.361	6.893.328
Döviz transferi	12.548	11.255	13.093
FAST		7.994.019	10.116.481
Mobil Ödeme İşlemleri			
Fatura ödemeleri	4.664.023	4.841.857	4.968.525
Vergi ödemeleri	28.131	22.031	28.127
SSK ve Bağ-kur prim ödemeleri	96.132	89.093	95.863
Kredi ödemeleri	306.612	234.879	311.300
Motorlu Taşıtlar Vergisi	135.361	21.447	119.316
Trafik para cezası	15.826	14.608	17.854
TL Yükleme	93.677	122.988	75.068
Hac & Ümre	-	1	-
Diğer ödemeler	371.739	393.715	418.972
Bağış	55.568	90.451	65.392
Mobil Yatırım İşlemleri			
Döviz işlemleri (alış/satış/arbitraj)	1.913.698	1.626.444	1.773.346
Katılma hesapları (açılış/kapanış)	223.712	218.882	198.492
Hisse Senedi (emir/gerçekleşen)	3.851.481	999.948	716.803
Kıymetli maden işlemleri (alış/satış)	3.851.481	3.279.671	2.278.511
Yatırım fonları (alış/satış)	84.492	101.947	108.186
Mobil Kredi kartı işlemleri			
Kendi kartına borç ödeme	1.351.807	1.488.817	1.734.399
Başkasının kartına ait borç ödeme	34.857	37.840	39.587

Kaynak: TKBB, (t.y.d)

Tablo 4'te kurumsal mobil katılım bankacılığına ilişkin bazı veriler gösterilmektedir. Kurumsal müşterilerin de mobil katılım bankacılığı içerisinde çoğunlukla para transferi, fatura ödemeleri ve yatırım işlemleri kullanılmıştır. İnternet bankacılığında olduğu gibi mobil bankacılık içerisinde de kurumsal müşterilerin FAST'a hızlı şekilde adapte oldukları söylenebilir.

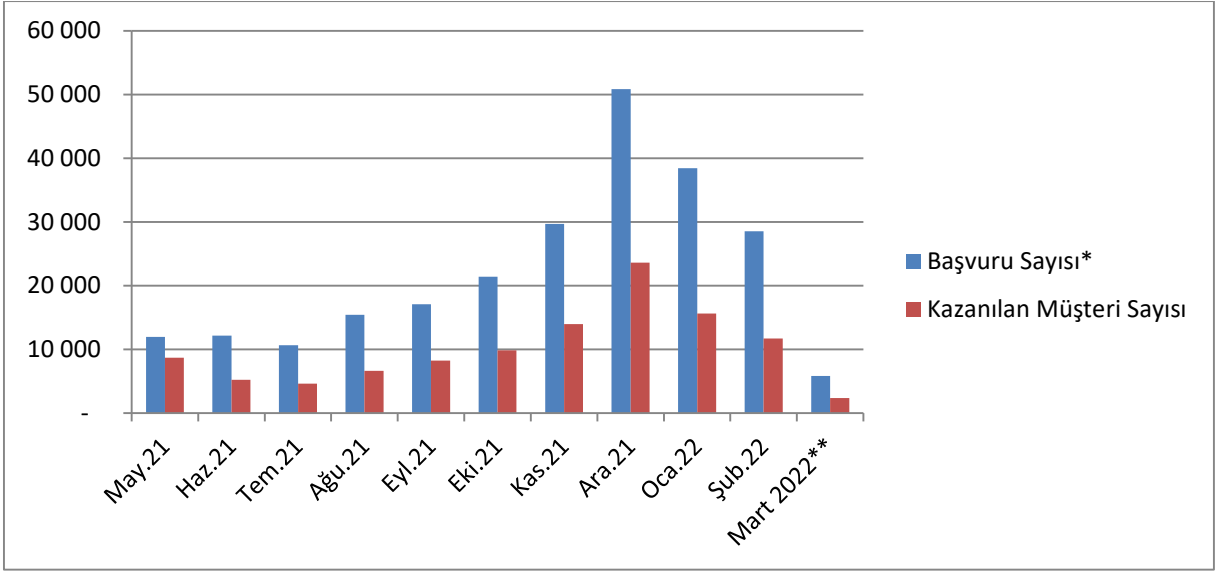
Tablo 4: Kurumsal Mobil Katılım Bankacılığında Bazı Göstergeler

Kategoriler	Dönem (adet)		
	Mart 2021	Haziran 2021	Eylül 2021
Mobil Müşteri Sayıları			
Sistemde kayıtlı, en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	567.177	464.092	479.641
Sistemde kayıtlı, son 1 yıl içinde en az bir kez giriş yapmış müşteri sayısı	436.040	342.600	388.366
Aktif müşteri sayısı	363.177	269.792	-
Mobil İşlemler (Finansal olmayan)			
Kredi kartı ve ek kart başvurusu	332	-	-
Finansman başvurusu	-	-	-
Düzenli ödeme talimatı	14.374	18.778	20.151
Fatura ödeme talimatı	27.932	23.878	25.171
Finansal olmayan diğer işl.	10.526.128	10.579.278	11.430.674
Mobil Para Transferi İşlemleri - Finansal olan işlemler			
EFT – para transferi	5.088.356	3.809.979	3.867.431
Havale – para transferi	2.290.737	2.407.610	2.722.308
Döviz transferi	26.462	26.912	28.303
FAST		2.232.493	3.458.983
Mobil Finansal Ödeme İşlemleri			
Fatura ödemeleri	900.624	866.654	879.882
Vergi ödemeleri	39.228	43.991	44.340
SSK ve Bağ-kur prim ödemeleri	80.374	69.386	77.905
Kredi ödemeleri	60.704	10.623	41.348
Motorlu Taşıtlar Vergisi	39.465	5.397	33.339
Trafik para cezası	8.313	7.665	8.719
TL Yükleme	2.985	3.588	2.892
Hac & Ümre	-	-	-
Diğer ödemeler	70.121	71.098	75.713
Bağış	3.965	7.486	5.370
Mobil Yatırım İşlemleri			
Döviz işlemleri (alış/satış/arbitraj)	441.358	417.582	463.852
Katılma hesapları (açılış/kapanış)	16.087	15.513	15.677
Hisse Senedi (emir/gerçekleşen)	35.506	29.858	26.634
Kıymetli maden işlemleri (alış/satış)	188.605	126.696	117.984
Yatırım fonları (alış/satış)	14.086	21.831	33.542
Mobil Kredi kartı işlemleri			
Kendi kartına borç ödeme	277.530	298.806	353.559
Başkasının kartına ait borç ödeme	6.146	6.894	7.936

Kaynak: TKBB, (t.y.d)

Şekil 4’de Türkiye’de katılım bankalarında uzaktan müşteri başvuru sayıları ve kazanılan müşteri sayıları Mayıs 2021-Mart 2022 tarihleri için gösterilmiştir.

Şekil 4: Uzaktan Müşteri Başvuru ve Kazanılan Müşteri Sayıları (Mayıs 2021- Mart 2022)

Kaynak: TKBB, (t.y.e)'deki verilerden faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

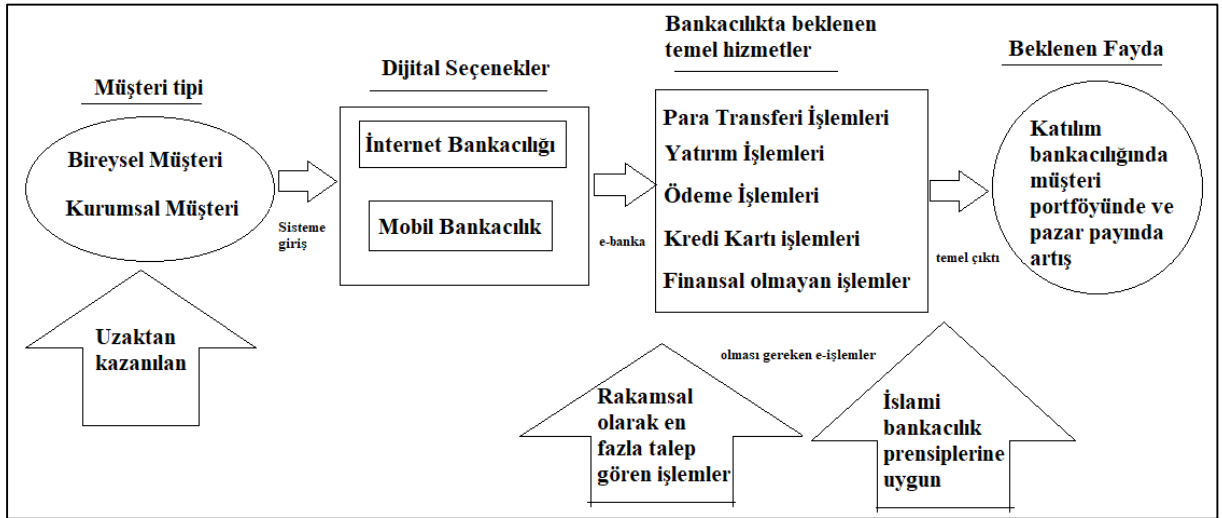
Tablo 5: Katılım Bankacılığında Dijital Toplam İşlem Rakamları (adet)

Dijital İşlemler (n)	Değerler	Mart -2021	Haziran-2021	Eylül-2021
Toplam	n	18.140.505	16.788.399	16.164.608
İnternet Bankacılığı	İşlem hacmi	150.501.047.191	159.009.684.762	181.246.791.599
Toplam Mobil Bankacılık	n	88.369.343	90.961.227	92.223.897
Bankacılık	İşlem hacmi	422.795.712.040	719.143.650.842	495.763.854.595
Toplam Dijital Bankacılık	n	106.509.848	107.749.626	108.388.505
Bankacılık	İşlem hacmi	573.296.759.231	878.153.335.604	677.010.646.195

Kaynak: TKBB, (t.y.d).

Tablo 5'te dijital işlemlerin katılım bankacılığı sektöründeki toplam miktarları verilmiştir. Buna göre mobil katılım bankacılığının internet katılım bankacılığından daha fazla kullanıldığı ve işlem hacmi olarak daha yüksek değerde olduğu söylenebilir.

Katılım bankacılığında dijital dönüşüm ve adaptasyon için aşağıdaki model yönlendirici olabilir:

Şekil 5: Katılım bankacılığında dijital dönüşüm ve adaptasyon

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 5’te gösterildiği üzere, katılım bankacılığında yaşanan dijital adaptasyon açısından öne çıkan unsurlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- **Müşteri tipi:** Katılım bankalarının dijital bankacılık uygulamalarının hem bireysel hem de kurumsal müşteriler için ayrı olarak adapte edilmesi gerekmektedir.
- **Dijital Seçenekler:** Katılım bankalarının dijital bankacılık için internet bankacılığını ayrı; mobil bankacılığı da ayrı şekilde planlamalıdır. Özellikle mobil bankacılığın internet bankacılığa göre daha fazla kullanıldığı düşünüldüğünde, mobil uygulamaların her telefon modeline uygun adapte olabilir ve yüklenebilir olması da önemli bir husus olacaktır.
- **Bankacılıkta beklenen temel hizmetler:** TKBB’nin verdiği veriler ve işlemler göz önüne alındığında, e-bankacılıkta mutlaka olması gereken işlemler şu şekilde kategorize edilebilir: “para transferi işlemleri, yatırım işlemleri, ödeme işlemleri, kredi kartı işlemleri ve finansal olmayan işlemler”. Bu noktada, İslami ve katılım bankalarının dikkat etmesi gereken husus, e-işlemlerin ya da e-hizmetlerin içeriğinin İslami şartlara ve İslami bankacılık prensiplerine uygun olmasıdır.
- **Beklenen Fayda:** Katılım bankacılığında yaşanan yeni müşteri kazanma ve müşteriye erişim sorununun dijital bankacılık ile aşılabacağı tahmin edilerek, sektörün ilerleyen dönemlerde büyümesi beklenmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Ekonomide dijitalizasyon, dijital dönüşüm olgusunu öne çıkarmıştır. 21. yüzyılın nesilleri için dijitalleşme olgusu hem mevcut zaman hem de ilerleyen dönemler için kalıcı bir etki oluşturmuştur (Yıldırım vd., 2022). Son on yıla bakıldığında ise, ekonomideki dijital dönüşüm başta hizmet sektörü, perakende sektörü, sağlık sektörü, eğitim sektörü olmak üzere daha birçok alanda kendini göstermiştir. Covid-19 pandemisi ise başlangıç aşamasında olan dijital ekonomiyi hızlı bir ivmeyle gelişim aşamasına taşımıştır. Dijital ekonomi kapsamında öne çıkan “e-ticaret, dijital (online) alışveriş, dijital ödeme sistemleri, kripto para, dijital para, e-perakendecilik” alanlarındaki dijital dönüşüm (Yıldırım ve Bostancı, 2022) bankacılık sektöründeki dijitalleşmeyi de hızlandırmıştır. Türkiye’de son dönemlerde sektöre yeni eklenen bankalar ve dijital bankacılık sisteminin gelişimi ile katılım bankacılığı sektörünün önemli bir gelişim gösterdiği söylenebilir.

Katılım bankacılığı ve İslami bankacılık modellerinin küresel olarak gelişim göstermesi, bu finans modellerinin konvansiyonel modeller ile daha güçlü rekabet edebilir hale getirmektedir. Diğer yandan, küresel dijital ekonomideki hızlı ilerleme, İslami bankaların da dijital adaptasyon süreçlerini hızlandırmış ve zorunlu hale getirmiştir. Konvansiyonel bankalar ile rekabet açısından dijital katılım bankacılığı iyi bir araç olmuştur. Ayrıca müşterilerin faizsiz bankacılık sistemine erişimleri ile ilgili sıkıntılar uzaktan erişim ile daha rahat giderilmiştir. Müşteri portföyünün artması ve Pazar payının artması açısından dijital katılım bankacılığının ilerleyen dönemlerde daha yaygın şekilde artacağı ve yeni dijital araç ve işlemlerin sektöre katılımının beklediği söylenebilir. Bu bağlamda, sektöre yeni girecek olan katılım ya da İslami finansal kuruluşların da dijital adaptasyonlarını tamamlayarak giriş yapmaları önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, I. ve Shabbir, G., (2015), Frequently Asked Questions on Islamic Banking, Islamic Banking Department, State Bank of Pakistan, Karachi.
- Al-Khudair, D.(2021). Islamic banking is adapting to digitalization, experts say at financial summit. Arab News. <https://www.arabnews.com/node/1966786/business-economy>
- Amrani, O. ve Najab, A. (2020). COVID-19 and Islamic Banking Services: Digitalization as a Post-Crisis Solution(Case of Morocco). EJIF-European Journal of Islamic Finance, No:16, December, 2020.
- Buğan, M.F., (2015). Katılım Bankaları İle Konvansiyonel Bankaların Etkinliklerinin VZA Ve Malmquist TFV Endeksi İle Karşılaştırılması, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Gaziantep
- Erdoğan, S. , Gedikli, A. , Yıldırım, S. , Yıldırım, D. Ç. , Yılmaz Genç, S. , Haykır Hobikoğlu, E. ve Erdoğan, F. (2020). An Investigation of Participation Banking Performance in Turkey From Costumer Perspective: The Case of Kocaeli Province . Bilimname , 2020 (41) , 1095-1127 . DOI: 10.28949/bilimname.672138
- Gedikli, A. ve Erdoğan, S. (2016), Katılım Bankacılığı: Türkiye Ve Dünya Uygulaması. 195-247. İslam Ekonomisi Ve Finansı. Umuttepe yayınları. Editör: Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, D. Çağrı Yıldırım.
- Girling, W. (2021). Islamic finance grows in UK with digital bank Nomo launch. <https://fintechmagazine.com/banking/islamic-finance-grows-uk-digital-bank-nomo-launch>
- Jawaid, S.T., Siddiqui, A.H., Kanwal, R. ve Fatima, H. (2021), "Islamic banking and customer satisfaction in Pakistan: evidence from internal and external customers", Journal of Islamic Marketing, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JIMA-09-2020-0297>
- Johar, R.S. ve Suhartanto, D. (2019). The Adoption of Online Internet Banking in Islamic Banking Industry. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. 662 032032
- Joshi, D. ve Parihar, S., (2017). Digitalization & Customer Perception towards the Banking Services. aWeshkar (A Peer Reviewed Research Journal), Vol. XXIII Issue 2 September 2017 WeSchool, 133-141.
- Hussain, M., Shahmoradi, A. ve Turk, R. (2015), "An Overview of Islamic Finance", IMF Working Paper, WP/15/120, June 2015
- Manik, A.F.I. (2019). Customer Satisfaction and Loyalty in Islamic Banking: The Role of Quality, Economic, and Image. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 662 (2019) 032027, doi:10.1088/1757-899X/662/3/032027
- Mubassir, A.A.M., Rooly, R. ve Nimsith, S.I. (2015). The Determinance of Customer Satisfaction in Islamic Banking and Finance in Sri Lanka: Special Reference to Amana Bank Plc in Kurunegala District. Second International Symposium – 2015, FIA, SEUSL, <https://core.ac.uk/download/pdf/143654345.pdf>
- Osman, I., Ali, H., Zainuddin, A., Rashid, W. ve Jusoff, K. (2009). Customers Satisfaction in Malaysian Islamic Banking. International Journal of Economics and Finance. Vol. 1, No. 1 (2009)
- Pousttchi, K. ve Dehnert, M. (2018). Exploring the digitalization impact on consumer decision-making in retail banking. Electron Markets 28, 265–286 (2018). <https://doi.org/10.1007/s12525-017-0283-0>
- Rahmayati, (2021). Competition Strategy in the Islamic Banking Industry: An Empirical Review. International Journal of Business, Economics and Social Development, Vol. 2, No. 2, pp. 65-71, 2021
- Riza, A.F.(2019). Customer acceptance of digital banking in Islamic bank: Study on millennial generation. Conference on Islamic Management, Accounting, and Economics (CIMAE) Proceeding. Vol. 2, 2019, 66-74
- Sabah.com (2021). FAST sistemi nedir ve nasıl kullanılır? FAST sistemi üst limiti ne kadar oldu?. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2021/01/30/fast-sistemi-nedir-nasil-kullanilir-fast-sistemi-ust-limiti-ne-kadar-oldu>
- Selvanathan, M., Nadarajan, D., Zamri, A.F.M., Suppramaniam, S. ve Muhammad, A.M. (2018). An Exploratory Study on Customers' Selection in Choosing Islamic Banking. International Business Research, Vol.11, No:5, pp.42-49
- Siska, E. (2022). Exploring the Essential Factors on Digital Islamic Banking Adoption in Indonesia: A Literature Review. Jurnal Ilmiah Ekonomi Islam, 8(01), 124-130. doi: <http://dx.doi.org/10.29040/jiei.v8i1.4090>
- TKBB, (t.y.a). <https://www.tkbb.org.tr/tarihce>.

- TKBB, t.y.b), <https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri>
- TKBB, t.y.c), <https://tkbb.org.tr/veri/bankamukayese>
- TKBB, (t.y.d). Dijital Bankacılık İstatistikleri, <https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler>
- TKBB, (t.y.e), Uzaktan Müşteri Kazanımı İstatistikleri, <https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler'deki>
- Toraman, C., Ata, H.A. ve Bagan, M.F. (2015). İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 2015 14(4):761-779
- Yıldırım, S. (2018). "İslam Ekonomisi Modeli Kapsamında İslami Finans ve İslami Bankacılık". Para, Bankacılık ve Finansal Sistem, Editörler: D.Ç.Yıldırım, E.İ. Çevik, Ekin Basın Yayınevi, pp.394-419
- Yıldırım, D.Ç. ve Yıldırım, S. (2018). İslami Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış. Editörler: İlhan Eroğlu, Serkan Kekevi, Yusuf Temur, Ekin yayın. Kitap bölümü Sayfalar:263-290.
- Yıldırım, S., Yıldırım, D.C. ve Diboglu, P. (2020), "Does Sukuk market development promote economic growth?", *PSU Research Review*, Vol. 4 No. 3, pp. 209-218. <https://doi.org/10.1108/PRR-03-2020-0011>
- Yildirim, S., Demirtas, I., ve Yildirim, D. C. (2022). A Review of Alternative Economic Approaches to Achieve Sustainable Development: The Rising Digitalization and Degrowth Post COVID-19. In R. Castanho (Ed.), *Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization* (pp. 288-307). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8482-8.ch018>
- Yıldırım, S. ve Bostancı, S. (2022). Covid-19 Krizi Etkisinde Dijital Ekonomide Yaşanan Gelişmelere Yönelik Nitel Bir Yaklaşım . *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7 (1), 32-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/66260/1052010>
- Zouari, G.ve Abdelhedi, M. (2021). Customer satisfaction in the digital era: evidence from Islamic banking. *J Innov Entrep* 10, 9 (2021). <https://doi.org/10.1186/s13731-021-00151-x>

AKTÜEL YAZILAR

ANA TEMA KONUSU:

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN İSLAM EKONOMİSİ MODELİ

Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
dcyildirim@nku.edu.tr

Günümüzde herkesin karşılaştığı “sürdürülebilirlik” olgusu gerçekten de hayatımızın her alanında yer edindi. Yükselen yeşil ile çevrecilik değerleri, doğal kaynakların tükenmesi, açlık ve susuzluk tehdidi gibi birçok faktör de toplumların sürdürülebilir ekonomilere geçişlerini zorunlu kıldı.

Daha iyi ve sürdürülebilir bir gelecek için, yeşil ekonomi ya da sürdürülebilir ekonomi, toplumların ekonomik gelişmelerini çevre dostu ve sosyal kalkınmayı önemseyerek gerçekleştirmelerini amaçlıyor. Bu yönüyle, günümüz ekonomik modellerin ekonomik-sosyal ve çevresel refahı aynı anda gerçekleştirmede yetersiz kaldığı söylenebilir. Hatta, günümüz ekonomik modellerinin ortaya çıkardığı aşırı rekabet ve aşırı tüketimin, birçok mal ve hizmette israfa ve üretim aşamasında da geri alınamaz şekilde çevreye zarar vermesi şeklinde sonuçları olmaktadır. Farkındalıkların artması, ekonomik kalkınmanın “daha iyi bir dünya demek olmadığını” işletmelere ve politika yapıcılara fark ettirmiştir. Bu noktada, İslam ekonomisi modeli, günümüz ekonomik modellerine göre sürdürülebilir kalkınma için daha iyi bir alternatif olarak görülmektedir.

İslam ekonomisi modelinde, ekonomik ve finansal faaliyetlerin yürütülmesinde İslam-Şeriat ilkeleri rehber olarak kabul edilir ve finansal faaliyetler içerisinde bazı temel ilkelere uyumluluk aranır. İslam ekonomisi, insan hayatını önemser ve sosyal refaha önem verir. Dolayısıyla, sosyal refah, insana zararlı olmama, çevreye zararlı olmama ve toplumsal kalkınma için İslam ekonomisi modelinin daha faydalı olacağı öngörülebilir. Ekonomik kalkınmanın getirdiği aşırı rekabet ve tüketim hırsının, İslam ekonomisi modellerinde aza indirildiği ve yumuşadığı söylenebilir. Günümüz dijital çağa ayak uyduran İslami finansal kurumlar ve İslam bankaları da insanları ihtiyaç duyduğu hizmetleri uzaktan erişim imkânları ile de verebilmektedir. İslam ekonomisine uygun faaliyet gösteren İslami finansal kurumlar kendilerini yeniliklere göre adapte ettikleri sürece küresel ekonomideki varlıklarını arttırarak devam ettirebilecektir. İslam ekonomisi modelinin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha yakın olduğu göz önüne alındığında, bu modele uygun banka ve kurumların artması, hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı uyumlu şekilde gerçekleştirmeye imkân verebilir.

Toplumdaki gelir eşitsizliğini azaltacak şekilde bireylerin ve kurumların mal satın alımlarında ve yatırımlarında İslami bankalardan alacakları destekler, daha sağlıklı bir kredi döngüsü sağlamaktadır. Kriz dönemlerinde ve ekonomik istikrasızlık hallerinde İslami finansal yapıların daha az etkilendiği ve güvenli liman olarak varlık gösterdiği söylenebilir.

Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde “ekonomik-sosyal-çevresel” kalkınma için İslam ekonomisinin iyi bir model olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ekonomik istikrarın ve sosyal refahın artırılarak daha sürdürülebilir bir ekonomi için faizsiz ya da katılım bankacılığı sistemlerinin desteklenmesi faydalı olabilir. Gerçek mal karşılığı edinilmiş kredi (borç) hem kişiler hem de kurumlar için daha sağlam bir alacak-borç ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Kişilerin ve kurumların akılcı ve uygun şekilde borçlanması toplum refahı ve ekonomik kalkınma için uzun vadede daha sağlıklı sonuçlar verebilir.

Finansal krizlerin yol açtığı finansal yıkımlar ve sürdürülemez ekonomik ilişkiler göz önüne alındığında İslami finans modelinin, fiyatlandırma, volatilite ve krizlere direnç konusunda göstermiş olduğu başarılar açısından sürdürülebilirliğe katkı açısından iyi bir model olarak desteklenmesi gerekliliği açıktır. Sonuç olarak İslam ekonomisi ve finansının sunduğu modeller sürdürülebilir bir ekonomi için önemli fırsatlar sunmaktadır.

UKRAYNA KRİZİ’NİN “SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA GÜVENLİĞİNE” ETKİSİ

Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
hakan.aridemir@dpu.edu.tr

“Enerji, Su ve Tahıl” stratejik kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler arasında eşit miktarda dağılmadıkları için bu kaynaklar üzerinde egemenlik mücadelesi devam etmektedir.

Yakın dönemde yaşadığımız pandemi sürecinin etkisi ile özellikle gıda konusu milli güvenlik sorunu haline gelmiştir. İnsanlar için gıdanın iki temel bileşeni vardır: Bitkiler ve hayvanlar. Hayvanların yaşamları bitkilere bağlı olduğu için bitkiler insan beslenmesinin temelini oluşturur. Bitkiler de besin ve suya ihtiyaç duyar. Dünyada bitkisel üretimin en önemli kısmını ise hububatlar oluşturur. Hububat besin olarak üç temel elemente ihtiyaç duyar. Bunlar; azot, fosfor ve potasyumdur. Bitkisel üretimde gıda arzı güvenliğini sağlayabilmek için bitkisel üretimde verimi ve kaliteyi yakalamak gerekir.

Verim ve kalitenin yolu ise bitkilere ihtiyaç duyduğu besinlerin dış müdahale ile verilmesi ile olur. Diğer bir ifadeyle bitkisel üretimde verim için gübreye ihtiyaç duyulur. Fosfor, bitkilerin çimlenmesi ve üremesi için, azot bitkilerin gelişmesi ve büyümesi için, potasyum ise bitkilerin kalitesi için gereklidir. Gübre olmazsa ne olur? Diğer değişkenler sabitken "Bitkisel" üretimde verim en az %50-60 kadar düşebilir. Peki gübreler nelerden yapılır hammaddeleri nelerdir? Fosforlu gübreler fosfat kayacı hammaddesinden ve ağırlıklı hammadde de kuzey Afrika'dadır (özellikle Fas). Azotlu gübreler doğalgazdan ve ağırlıklı hammadde Rusya ile Kazakistan ve Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetleri'nde. Potasyumlu gübreler ise potas tuzundan yapılır hammadde ise Avrupa'dadır.

Bitki gelişiminin ve büyümesinin en önemli elementi azottur. Amonyak veya üre formundaki gübreler ile bitkinin azot ihtiyacı karşılanır. Temelde 3 çeşit azotlu gübre vardır. Üre, amonyum nitrat (AN) ve kalsiyum amonyum nitrat (CAN). Üre fiyatlarının dünyadaki hali ortadadır, son bir yılda dolar bazında yaklaşık 3.5 kat artmıştır. Sebebi amonyak ve doğalgaz fiyat artışlarıdır. Üre yaklaşık %46 oranında azot barındırmaktadır. Nitrata dönüşmesi gerekir. Bu sürede göz önüne alındığında diğer azotlu gübrelere göre ÜRE uygulamasının daha önce yapılması gerekmektedir.

ÜRE toprağa atıldığı zaman, toprakta bulunan üre bakterileri tarafından parçalanarak form değiştirir ve yarayışlı hale geçer. Bu dönüşüm sırasında, üst gübresi olarak kullanılan ÜRE'nin toprak yüzeyinde kalması halinde kısa sürede %30'a varan gaz halinde azot kayıpları yaşanabilmektedir. Özellikle bu durum kireçli ve kumlu toraklarda daha yüksek gözlenmektedir. Ayrıca hava sıcaklığının yüksek olması da azot kaybını arttırmaktadır.

CAN gübresi bünyesinde %13 amonyum ve %13 nitrat azotu olmak üzere toplam %26 azot bulundurur. Nötr karakterli bir gübre olan CAN her türlü toprakta kullanılabilen olup, toprak pH'sini değiştirmez. Sarı veya gri renkte, pril veya granül yapıda olabilmektedir. CAN gübresi içerdiği nitrat azotu sayesinde bitkiye direkt etki ederken, amonyum azotu sayesinde de gelişim süresi boyunca ihtiyaç duyulan azot kontrollü bir şekilde temin edilmiş olunur. Fakat CAN kullanımında yağış miktarı yeterli olmalı veya sulama imkânı bulunmalıdır. Çünkü dolgu maddesi olarak kireç kullanılmakta olup, kireç suda yavaş ve uzun sürede çözünmektedir. Ayrıca zamanla toprağın da PH derecesini yükseltmektedir. Bu nedenle kurak bölgelerde Amonyum Nitrat kullanımı tercih edilmelidir.

Amonyum Nitrat gübresi bünyesinde %16,5 amonyum ve %16,5 nitrat azotu olmak üzere toplam %33 azot bulunduran bir gübre çeşididir. Bu özelliği ve toprakta hızlı çözünen bir gübre olması sebebiyle hem hızlı etki eder hem de etki süresi diğer azotlu gübrelere oranla daha uzun sürer.

AN uygulaması sonrasında toprakta herhangi bir pH değişimi gözlenmez. İçeriğindeki nitrat azotunun kolay yıkanması sebebiyle yağış miktarı yüksek olan bölgelerde kullanımı çok fazla tavsiye edilmez. AN gübresi kurak bölgeler içinde büyük önem arz etmektedir. Türkiye koşullarında özellikle İç Anadolu gibi yağış oranı az olan bölgelerde %26 CAN gübresi yerine kullanımı tercih edilmelidir, zira Amonyum Nitrat gübresi toprağın kendi nemi ile eriyebilmektedir.

Türkiye'de hububat üretiminin önemli bir kısmının kurak bölgelerde yapıldığı dikkate alındığında AN gübresinin önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Peki Türkiye'de bitkisel üretimde AN gübresi ne kadar kullanılmaktadır? Cevap : 0 kg. Yani Türkiye'de 2018 yılından beri AN kullanımı bitkisel üretimde yasaklanmıştır. Yasaklamasının sebebi ise terör örgütlerinin eline geçmemesi ve neticede el yapımı bomba imalatında kullanılmasını önlemek içindir. Burada Türkiye güvenlik ve gıda arzındaki verim arasında seçim yapmış ve haliyle güvenlik tercih edilerek AN'nın kullanımı tarımda yasaklanmıştır. Bunun neticesinde azotlu gübre olarak Türkiye'de Üre ve CAN kullanılmaktadır. Yukarıda Üre ve CAN gübresi kullanımının şartlarına ve sakıncalarına temel olarak değindik. Hububat üretimin önemli bir bölümünün kuru şartlarda yapıldığı dikkate alındığında AN gübresinin avantajları ortaya çıkmaktadır. Peki Üre gübresi ile AN arasında fiyat olarak nasıl bir ilişki vardır. AN gübresi üreye göre yaklaşık yüzde 60 daha ucuzdur. Üredeki yüzde 30 buharlaşma da dikkate alındığında bu yüzde 40'lara kadar düşmektedir. Gerek verim ve gerekse maliyet avantajı dikkate alındığında Türkiye şartlarında gıda arzı güvenliği için AN'ın önemi ortaya çıkmaktadır. Peki AN dünyada yasak mı? Cevabı hayır.

Azotlu gübrenin ana hammaddesinin doğalgaz olduğu düşünüldüğünde karşımıza Rusya çıkmaktadır. Rusya dünya buğday ihracatının bir numaralı ülkesidir. Doğalgaz ihracatında da ilk sıralardadır. Gıda arzı güvenliği için gerekli olan girdilerden azotlu gübrenin hammaddesinin de ev sahibidir.

Muhtemel bir Ukrayna krizinde dünya gübre ve hububat fiyatları ne olacaktır? Büyük ihtimal artacaktır. Bu fiyat artışlarından hem enerji hem üst gübresi ve hem de hububat olarak kim avantajlı çıkacaktır? Tabii ki Rusya. Rusya şu an neredeyse tek başına dünya arz güvenliğini ve gıda tedarikini bozabilecek potansiyele ve mekanizmalara sahiptir. Küresel ısınma ayrıca Rusya'ya yaradı denilebilir. Kuzey kesimlerindeki donmuş alanlar ve bitkisel üre-

time konu olmayan alanlar tarıma uygun hale gelmektedir.

Peki Türkiye ne yapmalı? Tarımsal girdi fiyatları Türkiye'de zirve yapmış durumda. Kışlık hububat ekimleri gerçekleşti. Yüksek fiyatlardan dolayı taban gübresi ya az atıldı ya da atılmadı. Bahar üst gübreleme gerekiyor. Yani azotlu gübrelere ihtiyaç var. Temel üst gübresi üre. Fakat üre fiyatları da ortada. Maliyet ve kurak koşullardaki avantajı nedeniyle AN kullanılmalı. Fakat güvenlik nedeniyle AN kullanımı da yasak. Dünya fiyatları, çevre ve nitrat kirliliği, gıda güvenliği, savaş, terör, iklim değişikliği, kuraklık açmazlarına rağmen amonyum nitrat ihtiyacı artıyor ve Türkiye'yi 2022'de zor günler bekliyor.

TEMEL BOYUTLARI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ENERJİ

Doç. Dr. Arzu AL
Marmara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
arzu.al@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3287-3661

Buğçe Soysal
İstanbul Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
soysalbugce@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7080-2688

Sürdürülebilirlik ve enerji denildiğinde öncelikli olarak “enerji” kavramına kısaca değinilmesi konunun anlam bütünlüğünün sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Enerjinin doğa bilimlerinde pek çok çeşidinin (kimyasal, nükleer, ısı, kinetik, ışık, mekanik, potansiyel vb.) bulunmasına bağlı olarak genel bir tanımının yapılması mümkün olmadığı için enerjinin bilinen en yaygın tanımı "bir sistemin iş yapma kapasitesi" olduğudur.

Sanayi Devrimi ya da bir diğer adıyla Endüstri Devrimi ile birlikte ülkeler, yerküre üzerindeki enerji kaynaklarına sahip olabilmek için pek çok mücadele vermiştir. Hatta günümüzde de enerji kaynakları üzerindeki mücadelelerini savaş boyutuna getirecek şekilde sürdürmektedirler. Çünkü dünya liderliği ile enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet arasında doğrudan ve dolaylı bir ilişki mevcuttur (1). Elbette yaşanan kriz ve savaşlarda ülkelerin birbirinden farklı ulusal ya da uluslararası gerekçeleri olsa da enerji kaynaklarına olan tutum birçok olayda kendisini göstermektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, İran ile Irak arasında yaşanan gelişmeler, Vietnam Savaşı, Süveyş Krizi bunlardan bazılarıdır. Günümüzde ise bizzat tanıklık ettiğimiz Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan ve savaşa dönüşen kriz karşımıza çıkmaktadır.

21. yüzyıl uluslararası sisteminde coğrafya ile medeniyetlerin daimiliğinin sonucu olarak karşımıza çıkan sürdürülebilirlik kavramı; çevre, insan ve şimdiki kuşaklar ile gelecek kuşaklar arasındaki ilişkiyi tanımlamak için yeniden adlandırılmış olan bir anlatımdır (2). Birden fazla tanımı mevcut olan sürdürülebilirlik; "ekonomik faaliyetlerin çevresel sonuçlarını tam olarak dikkate alan, değiştirilebilen, yenilenebilen ve buna bağlı olarak da tükenmeyen kaynakların kullanımına dayanan ekonomik kalkınma" (3) olarak açıklanabildiği gibi "sistemi bir bütün olarak istikrarsızlaştırmadan şekillendirmesi gereken sosyal ve ekolojik sistemler arasındaki ilişki" (4) olarak da tanımlanabilmektedir. Bu tanımlamalara bağlı olarak da kaynakların sömürülmesi, yatırımların yönünün değişmesi, teknolojik gelişmenin yönlendirilmesi, kurumsal değişimin yaşanması ve bireylerin ihtiyaçlarını yerine getirme potansiyelinin sürekli olarak korunduğu

dengeli bir ortamda değişimin sağlanması (5) gibi sıralayabileceğimiz unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi, toplum ve çevre" etki alanları doğrultusunda yer bulan sürdürülebilirliğin ortak bir idealin arayışı ile karakterize edilen sosyo-ekolojik bir süreç olduğu ve aynı zamanda yan etki alanları olarak ifade edebileceğimiz kültürel, politik ve teknolojik alanların da göz ardı edilmemesi gerektiği günümüz uluslararası sisteminde yadsınamaz bir gerçektir. Tüm bu unsurlar değerlendirildiğinde, bahsi geçen tüm alanların birbiri ile ilişkili olduğu, biri olmadan diğerinin anlamsız hale geldiği ve hatta herhangi bir alanın göz ardı edilmesi durumunda çeşitli istikrarsızlıkların oluşabileceği argümanı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü toplum; ekonomi ve ekosistem arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bir ürünüdür. Öyle ki sürdürülebilirliğin temel amaçlarından biri de yerkürede yaşayan tüketim toplumunun zararlı alışkanlıklarından (çevreyi kirletmek, kıt kaynakları ihtiyacından fazla tüketmek vb.) uzaklaşmasını sağlamak, küresel bir dayanışma ve değişime davet etmektir.

Sürdürülebilirlik kavramının hem bilimsel düzlemde hem de politik düzlemde kendine yer bulmasını sağlayan ilk rapor (Brundtland Raporu), BM nezdinde çalışmalarını gerçekleştirmekte olan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" adı ile yayınlanmıştır. Bu raporda sürdürülebilirlik kavramı "İnsanlık; doğanın gelecek nesillerin gereksinimlerine yanıt verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçları temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir" (6) şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte raporda sürdürülebilirlik kavramına ilişkin bir takım önemli tespitler göze çarpmaktadır. Bu tespitler raporda şu şekilde ifade bulmuştur: Bugünkü gereksinimlerimiz, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılamalarına olanak sağlayacak şekilde karşılanmalıdır. Diğer bir anlatımla bugün sağlanan yaşam standardı, ekonomik açıdan gelecek kuşakları herhangi bir sıkıntıya sokmamalıdır. Ancak bugünkü yaşam biçimi-

mi ve ekonomik anlayış devam eder ve doğal kaynaklar yok olursa, o zaman gelecekteki yaşam standartlarının kaynakları da yok olmuş olacaktır.” (7) Bu noktada raporun belirttiği unsurlardan hareketle sürdürülebilirliğin üç temel bileşeni ya da etki alanı olarak ifade edilebilecek olan ekonomik büyüme, sosyal (toplumsal) gelişim ve çevrenin korunması konularının ayrıntılı olarak açıklanması gerekmektedir.

Ekonomi

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu denildiğinde karşımıza ilk olarak “sermayenin korunması ve bozulmaması” tanımı çıkar. Bununla birlikte sürdürülebilirlik, ekonomi politikalarının sadece çevre üzerine kurmuş olduğu hegemonik politikalarla birlikte sürdürülmeyeceğinin anlaşılmasına bağlı olarak zorunlu bir değişim ve dönüşümden kaynaklanmaktadır (8). Bu bakımdan küreselleşen dünya ekonomisinde hem çevresel hem de sosyal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın önünde bulunan engellerin tam anlamı ile aşılabildiği söylenemez. Küresel risk görünümüne bakıldığında yakın geçmişte karşımıza genellikle finansal krizler ve fiyat şokları çıkarken, bugün gelinen noktada ise çevresel ve sosyal risklerin sıklıkla karşımıza çıkmakta olduğu görülmektedir. Nitekim iklim krizi, su krizi ya da covid-19 pandemisi ile önemi daha da belirginleşen salgın hastalıklar gibi risklerin artışı, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ve Paris İklim Anlaşması'nın önemini daha çok ortaya koymuştur. Mevcut paradigmada yetersiz kalan konvansiyonel finansın yerine yeni paradigma olarak kabul edilen ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan finansmanı sağlayabilen “sürdürülebilir finans” tartışmaları her geçen gün hız kazanmaktadır. Sürdürülebilir finans; ekonomik, toplumsal ve çevresel getirileri yeni bir modele dönüştürmekte olup, toplumdaki her kesimi içerisine alarak uzun vadede iyi topluma ulaşmayı amaçlamaktadır (9).

Sürdürülebilirliğin temel odaklarından biri, çevreye herhangi bir zarar vermeden toplumu sürekli artan

bir refah içerisinde yaşatacak olan ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmektir. Ancak bu durumun, refah ve refaha yönelik kaynaklardan ya da kâr paylarından daha geniş, ekolojik ekonominin geniş bir tasviri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yükselen ve gelişmekte olan güçlerin hakimiyetini her geçen gün hissettiğimiz uluslararası sistemde, insanların tüketiminin de “sürdürülebilir” olduğu açıkça görülmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerin tüketimlerinin, gelişmekte olan ülkeler kadar sürdürülebilir olmadığı da bir diğer gerçektir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı kapsamında (UNEP) hazırlanmış olan 2011 yılına ait rapor (10) tam da bu konuyu kapsayan bir “yeşil ekonomi modeli” (11) önerisinde bulunmuştur. Bu model, doğal sermayenin aşırı kullanımını en aza indirmek için çevresel, ekolojik risk ve kaynak problemlerini ciddi bir ölçüde eksi yönlü hareket ettiren, yerkürede yaşamını devam ettiren insanoğlunun sosyal eşitliğini temel almaktadır.

Toplum

Toplumsal hayatımızın vazgeçilmezi olarak yaşam, sağlık ve eğitim kalitesinin gerekli ve yeterli düzeye ulaşabilmesi noktasında da kendisine yer bulan sürdürülebilirlik konusunda insan haklarına, fırsat eşitliğine, sosyal adalete, toplumsal katılıma önem atfedilmektedir. Bu bakımdan toplumun bütünlüğünün ve ortak amaçlara yönelik çalışma yeteneğinin korunmasını gerekli kılan bu alan sosyal sürdürülebilirlik olarak da tanımlanmakta olup sosyal kimliklerin, sosyal ilişkilerin ve sosyal kurumların geleceğe ne ölçüde devam edebileceğini açıklamaktadır(12). Nitekim sosyal sürdürülebilirliğin hem yoksulluğun azaltılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi hem de güvenli bir çalışma ortamının temin edilmesi ve insan sağlığının korunarak bu yöndeki atılımları teşvik etmesi gibi sıralayabileceğimiz amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda sosyal faydanın nesilden nesle eşit bir şekilde paylaşımı sağlanabilecektir.

Stephen Mckenzie sosyal açıdan sürdürülebilir bir toplumun meydana gelebilmesi için beş temel ilke-

ye vurgu yapmaktadır. Mckenzie bu ilkeleri toplumda yer alan, özellikle de maddi yönden yetersiz olan bireylerin kalan tüm bireyler ile eşit fırsatlara sahip olmasını içeren eşitlik; toplumun hem içerisinde hem de dışında resmi ya da gayri resmi düzeyde bireylerin birbiri ile bağlantı kurmasını sağlayabilecek sistem ve yapıları gerekli kılan bağlılık; temel ihtiyaçların giderilmesini garantileyen ve sunan iyi bir yaşam kalitesi; çeşitlilik; son olarak da şeffaf ve demokratik yönetim yapılarının sağlanması şeklinde açıklamıştır (13).

Çevre

1960'lı ve 1970'li yıllara damgasını vuran kalkınmacı ideoloji ve bu ideolojik perspektifin sebep olduğu sorunlar çevre hareketi ile sonuç vermiştir. Nitekim kalkınmacı ideoloji, çevre sorunlarını kalkınmanın doğal bir sonucu olarak görmektedir. Çünkü ekosistemlerin bütünlüğü ve esnekliği açısından, sağlıklı ekosistemlerle hem insanların hem de yerküre üzerinde yaşayan diğer canlı ve organizmaların yaşamında önem arz eden çeşitli girdi ve hizmetler sağlanmaktadır. Nitekim ABD Maryland Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan Herman Daly ekolojik, bir diğer ifade ile çevresel sürdürülebilirlik için geniş kapsamlı 3 farklı kriter ortaya koymuştur. Bu kriterler yenilenemez kaynaklar için doğal sermayenin tahsis edilmesi; insanların sebep olduğu atığın artış hızının, doğanın atığı yok etme hızından daha fazla olmaması; yenilenebilir bir kaynağın tükenme oranının yenilenme oranını geçmemesi ve sürdürülebilir olması şeklinde literatürde yer bulmuştur (14).

2012 yılında Bedrich Moldan ve arkadaşları tarafından kaleme alınan "How to Understand and Measure Environmental Sustainability: Indicators and Targets" isimli bir diğer önemli çalışmada, çevresel sürdürülebilirliğin ilkeleri ya da bahsi geçen bu sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için gerekli argümanlar şu şekilde sıralanmıştır: doğal kaynakların verimli yönetimi ile ekosistemlerin bütünlüğünü korumak; karar alma için bilgileri iyileştirmek; yaşam kalitesini arttırmak; küresel çev-

resel bağlılık nezdinde yönetişimin ve işbirliğinin geliştirilmesi; geri dönüşüme önem vermek; tehlikeli ve kirletici maddelerin çevreye salınımını önlemek; yenilenemez kaynakları verimli kullanarak yenilebilir kaynaklara bu kaynakları ikame etmek; belirlenmiş herhangi bir sınırı olmaksızın uzun vadeli bir perspektif üzerinden ilerlemek; geri bildirimleri dikkate almak; farklı ölçeklere önem vermek; son olarak doğaya ve biyolojik çevreye saygılı olmaktır (15). Bu bağlamda çevresel sürdürülebilirlik olarak tanımlanan kavramın, sürdürülebilirliğin sosyal etki alanı üzerinde hem yaşam hem de çalışma koşulları aracılığı ile etkide bulunduğu dile getirilmektedir. Aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik kavramının ekonomik etki alanı analiz edildiğinde ise yarattığı etkinin çevresel verimlilik ile gerçekleştiği yorumuna ulaşılmaktadır. Ayrıca kavramın sosyal ve ekonomik etki alanlarının daha çok çevresel kaynakların üzerinde meydana gelen baskılarda ortaya çıkmakta olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Yerkürenin sahip olduğu kaynakları yalnızca yenilenebilecek düzeyde kullanmak ve yenilenemez kaynakların olmadığı durumlarda ise sürdürülebilir ikameler geliştirmek sürdürülebilirliğin temelinde yatan önemli bir unsurdur. Bununla birlikte çevre tarafından yok edilebilen dolayısıyla da çevreye zararı dokunmayacak derecede atığa sahip olmak da bir başka önemli unsurdur. Bu açıdan yerkürenin misafirleri olan gelecek kuşaklara, kaynak kullanımındaki bilincin aşılması önem arz etmektedir. Çünkü günümüz dünyasında enerji ve çevre kaynaklı pek çok sorundan (artan enerji ihtiyacı, küresel ısınma, çevre kirliliği, fosil enerji kaynaklarının tükenebilir olması ve bu kaynakların yükselen fiyatları, jeopolitik anlaşmazlıkların sebep olduğu güvenlik problemleri vb.) sürdürülebilirlikte en önemli ölçütlerden olan çevre, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Unutmamak gerekir ki enerjinin de kaynağı çoğu zaman çevredir.

Sonuç olarak küreselleşen dünyada bugün gelinecek noktada sürdürülebilirlik, hayatın her alanında karşımıza çıkarak yeni bir tanım bulmaktadır.

Ekonomiden topluma, toplumdan çevreye, çevreden enerjiye hatta kültürel ve siyasi ögelere kadar...

Devamlılık faktörüne vurgu yapan sürdürülebilirlikte yenilenebilir enerji önemli bir yere sahiptir. Çünkü diğer enerji kaynaklarının ömrü sınırlıdır ve tükenecektir. Ayrıca enerji kaynaklarının ömrünün sınırlılığına karşın her geçen gün artış gösteren enerji ihtiyacı doğru ve etkili enerji politikalarını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yenilenebilir enerjinin sürdürülebilir kılınması ile hem yerküre hem de uluslararası sistemdeki aktörler maksimum faydaya erişebilecektir. Devletlerin ekonomi politikalarında geniş bir alan kaplayan enerji; gelişen enerji piyasaları, arz-talep dengelerinde anlık olarak değişimler meydana getirerek ülke ekonomilerini hissedilir ölçüde şekillendirmektedir. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkeler için yenilenebilir enerji kaynaklarındaki artış ne kadar fazla olur ise sürdürülebilirlik de o kadar fazla olacaktır(16).

Yenilenebilir kaynaklara olan eğilim, dışarıya bağımlılığı azaltacak ve sürdürülebilirlik sayesinde de ekonomi daha da gelişecektir. Türkiye özellikle enerji, çevre ve sürdürülebilir kalkınmada hızlı bir sosyal ve ekonomik gelişim ortaya koymaktadır. Son zamanlarda ülkemizin enerji konusunda yürüttüğü çalışmaların temel amacının sürdürülebilir kalkınma politikalarının geliştirilerek çevrenin korunmasından geçtiği görülmektedir. Kalkınma için gereken enerji talebinin karşılanması ile karşımıza çıkabilecek olan çevresel etkilerin ve bu etkiler arasındaki dengenin sağlanması için enerji ve çevre politikalarını paralel bir şekilde yürütmenin önemi de yadsınamaz bir gerçektir.

DİPNOTLAR

- (1)Kemal Olçar, (2010). "Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C.6, S.11, s.96.
- (2)Ecehan Özmehmet, (2008). "Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C.3, S.12, s.1856.
- (3)Yasemin Gedik, (2020). "Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma", International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, V.3, I.3 s.196.
- (4)Gedik, a.g.m., s.205.
- (5)GLOBALFOOTPRINTS, What is sustainability?, <https://web.archive.org/web/20190120202441/http://www.globalfootprints.org/sustainability/>, Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- (6)UN DESA, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- (7)Hüseyin Şen vd., (2018). "Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif", Ekonomik Yaklaşım, 29(107), s.16.
- (8)Selim Kılıç, (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, N.47, s.207.
- (9)Bingül Satioğlu, (2021). Finansta Yeni Trend Sürdürülebilir Finans, Seta: Analiz, <https://www.setav.org/analiz-finansta-yeni-trend-surdurulebilir-finans/>, (Erişim Tarihi:04.03.2022).
- (10)UNEP, (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf, (Erişim Tarihi: 06.03.2022).

-
- (11)Zafer Yalçın, (2016), “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.6, S.1, s.753.
- (12)İdris Dağhan, (2021). Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları, İZKA, <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/02/02/surdurulebilir-kalkinmanin-boyutlari/>, (Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- (13)Stephen McKenzie, (2004). “Social Sustainability: Towards Some Definitions”, Hawke Research Institute Working Paper Series, N.27, p.8.
- (14)Ertuğrul Murat Özgür, (2017). “Nüfus Dinamikleri, Çevre ve Sürdürülebilirlik”, CBD, 15(1), s.17.
- (15)Bedrich Moldan and others, (2012). “How to Understand and Measure Environmental Sustainability: Indicators and Targets”, Ecological Indicators, V.17, p.6.
- (16)Gözde Öymen ve Mert Ömeroğlu, (2020). “Yenilenebilir Enerjinin Sürdürülebilirlik Üzerindeki Rolü”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y.19, S.39, s.1080.

KOBİ'LERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YOLUNDA MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ

Serhan KARAASLAN
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir

Son zamanlarda yaşanan doğal felaketler dolayısı ile adı sıkça duyulsa da, sürdürülebilirlik kavram olarak yeni değildir.

Bu fikir gelişim aşamasında sosyal adalet, muhafazakarlık ve enternasyonalizm gibi birçok farklı temadan etkilenmiştir. Sürdürülebilirlik ile ilgili birçok tanım bulunmakta olup, 1987 tarihinde yayımlanan Brundtland raporu konunun uluslararası siyaset alanında tartışılması için önemli adımlardan biri olmuştur. Söz konusu rapora göre sürdürülebilirlik kısaca; şimdiki zamanın ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermemek olarak tanımlanmaktadır.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) küresel ekonomideki yeri düşünüldüğünde, sürdürülebilirlik konusunda önemi de belirginleşmektedir. Dünya Bankası'na göre dünya çapında yüzde doksandan fazla işletme KOBİ kategorisine girmektedir. KOBİ'ler dünya işgücünün yarısını temsil etmekte olup, yeni iş olanaklarının yaratılmasında da katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle KOBİ'lerin dahil olmadığı bir küresel sürdürülebilirlik planının başarıya ulaşma ihtimali bulunmamaktadır. Nitekim, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası organizasyon konunun önemine dikkat çekmektedir.

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) çağrısı üzerine, Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu'nun (ISSB) kuruluşu ile, muhasebe mesleğinden beklentiler iklim raporlaması ve diğer önemli çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim açıklamaları hakkında liderlik yapması yönünde oluşmuştur.

KOBİ'lerin, sürdürülebilirliğin geliştirilmesine yönelik eylemler ile ilgili sorumluluğun daha büyük boyutlu ve kurumsal şirketlerde olduğunu düşünülebilir. Ancak sürdürülebilirlik, iş süreçlerine başarılı bir şekilde adapte edilebilir ise uzun vadede daha düşük maliyetler ve daha az risk ortaya çıkabilecektir. Ayrıca dönüşümün getireceği pozitif marka imajı ve yeni fırsatlar da doğabilecektir. Bu yolculukta bağımlı çalışan meslek mensupları veya bağımsız

çalışıp işletmelere hizmet veren meslek mensupları çok kritik bir rol oynayabilecektir.

Bu konuda meslek mensupları arasında farkındalık yaratılması önem teşkil etmekte olup, meslek mensuplarının, bu rolü üstlenmemesi durumunda başka meslek profesyonellerinin bu fırsatı değerlendirmesi beklenebilecektir. Alışlagelmişin dışında, entegre raporlama gibi genişletilmiş raporlama yapıları ile mali müşavirler sürece dahil olabilir. Sahip oldukları bilgi seviyesi ve raporlama tecrübesi ile meslek mensupları bu dönüşüme hazır olmalıdır.

Uluslararası meslek kuruluşları da sürdürülebilirlik bilincinin artırılması ile ilgili meslek mensuplarına bazı tavsiyeler vermiştir. Bu tavsiyeler aşağıdaki gibidir:

- Sürdürülebilirlik bilgi ve yeteneklerinin artırılması,
- KOBİ'lerin farkındalık seviyesinin artırılması adına bilgilendirilme yapılması,
- Verilen her kararda sürdürülebilirliğin göz önünde bulundurulması,
- Finansal olmayan performansın ölçülmesi ve müşterilere de tavsiye edilmesi,
- Diğer meslek profesyonelleri ve sürdürülebilirlik profesyonelleri ile iletişime geçilmesi,
- Bilgi ve tecrübelerin olabildiğince geniş ve sık paylaşılması.

Sürdürülebilirlik konusunda bilgi birikimi artan meslek mensupları müşterilerine daha kaliteli danışmanlık hizmeti verebilecektir. Association of Chartered Certified Accountants, (ACCA) ve Chartered Accountants Australia and New Zealand (CAA NZ)'ye göre, KOBİ'lerin sürdürülebilirlik dönüşümü yolunda ise meslek mensupları danışmanlık, bağlantı kurma, etki analizi yapma ve sürdürülebilirliğin içselleştirilmesi konularında yardımcı olabilir. Buna göre;

- Danışmanlık faaliyetleri ile; sürdürülebilirlik politikaları ile işletme profilinin iyileştirilme, değer yaratma ve maliyet azaltma konularında müşterilere bilgilendirme yapılabilir,

- Büyük kurumların yaşadığı problemler analiz edilerek bunların yansımaları KOBİ'lere adapte edilebilir,
- Entegre raporlama çerçeveleri konusunda detaylı bilgi verilebilir ve
- İşletmenin açıklarının tespit edilmesi ile uygun aksiyon planlarının oluşturulması sağlanabilir.
- Düzenleyici kurum kararlarının işletme politikalarına adaptasyonu sağlanabilir ve
- Konu hakkında yerel örgütlenmeler (ticaret ve sanayi odaları gibi) ile bilgi paylaşımına imkan sağlanabilir.
- İklim krizinin yönetilmesi ve karbon ayak izinin hesaplanması için işletmelere yardımcı olunabilir,
- Verimliliğin sağlanarak israfın önlenmesi için tavsiyede bulunabilir,
- Raporlama çerçevelerinin gerektirdiği açıklamaların yapılmasında KOBİ'lere yardımcı olunabilir,
- Konu ile ilgili devlet teşvikleri konusunda bilgilendirme yapılabilir.
- Sürdürülebilirlik bilincinin yerleştirilmesi için KOBİ'lerin, meslek mensuplarına ulaşması beklenmemelidir. Karbon ayak izini, tedarik zincirini ve finansman kaynaklarını sürdürülebilirlik açısından analiz etmek yolu ile meslek mensupları hem farkındalığı artırabilir hem de yeni iş olanaklarını ortaya çıkarabilir.

Gün geçtikçe etkisini daha da fazla hissettiren iklim değişikliği kaynaklı doğal afetler sebebiyle, ülkelerin sürdürülebilirlik konusunda daha fazla adım atması beklenmektedir. Bu nedenle yaşanacak dönüşüm sürecinde meslek mensuplarının önlerine çıkacak fırsatları değerlendirmesi hem meslek camiası hem de

KOBİ'ler için faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Association of Chartered Certified Accountants, Chartered Accountants Australia and New Zealand, (2021). Professional Insights Report: How SMEs can create a more sustainable world: A playbook for accountants in practice and finance teams in small and medium-sized organisations, Erişim adresi: https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professionalinsights/SMEsustainability/ACCA%20CAANZ%20Playbook-ART.pdf
- Birleşmiş Milletler, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Oxford University Press.
- Dünya Bankası, (2019). Improving SMEs' Access to Finance and Finding Innovative Solutions to Unlock Sources of Capital. Erişim adresi <https://www.worldbank.org/en/topic/sme/finance>
- Gülhan, O., Karaarslan, S. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Gerçekleştirilmesi Çerçevesinde İslami Finans ve Bankacılık. Bayrak, R., Polat, M. (Ed.), Sürdürülebilir Kalkınma: Disiplinlerarası Yaklaşım içinde (33-68. ss.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- International Federation of Accountants, (2022). Time for Action on Sustainability: Next Steps for the Accountancy Profession. Erişim adresi https://www.ifac.org/system/files/publications/file_s/IFAC-Time-for-Action-on-Sustainability.pdf
- Thompson, P. (2014). The sustainability imperative for small business. Erişim adresi <https://www.ifac.org/knowledgegateway/preparingfuturereadyprofessionals/discussion/sustainability-imperative-small-business>.

SÜRDÜRÜLEBİLİR AFET YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Abdül Halim ÖZKAN
Kırklareli Üniversitesi
Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu
İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü
abdulhalimozkan@klu.edu.tr

Bütünleşik Afet Yönetimi olarak da adlandırılan ve günümüzde kullanılan Modern Afet Yönetimi sistemi sürdürülebilir bir afet yönetimi için büyük öneme sahiptir.

Öncesinde sadece aktif yaklaşımın söz konusu olduğu afet yönetimi sisteminde sadece söz konusu afetten sonra yaraları sarmaya yönelik yaklaşımlar uygulanmaktaydı. Modern afet yönetimi yaklaşımıyla beraber sadece afetten sonra değil afet öncesinde de yapılması gerekenler sistemli bir şekilde ortaya konulmaktadır. Tokyo’da yapılan bir çalışmaya göre afetlerin meydana gelmesi esnasında fiziksel, kültürel, ekonomik ve çevresel bazı etkilerden dolayı sorunların çözümünde yenilikçi ve bütünlük bir yaklaşım kullanılmalıdır. Söz konusu yaklaşım için bu konuya etkisi olabilecek tüm bilim insanlarının ve bu konudan etkilenebilecek tüm paydaşların katıldığı disiplinler arası bir çalışma yapılmalıdır (Takeuchi vd., 2016).

Modern afet yönetimi sistemi risk yönetimi ve kriz yönetimi olmak iki kısma ayrılmaktadır. Kriz yönetimi safhasında klasik aktif yaklaşım tarzı ile yaşanan afetten sonra uygulanan yaraları sarma çalışmaları yapılmaktadır. Kriz yönetimi safhası; etki analizi, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılandırma aşamalarından oluşmaktadır. Risk yönetimi safhası ise proaktif yaklaşımla söz konusu afetin meydana gelmesinden önce yapılması gereken aşamaları içermektedir. Risk yönetimi safhası ise kayıp ve zarar azaltma, hazırlık, tahmin ve erken uyarı aşamalarından oluşmaktadır (Kadioğlu, 2008). Afet yönetiminin sürdürülebilir olabilmesi için risk yönetimi safhası öne çıkmaktadır. Risk yönetimi safhasının önemli özelliklerinden biri de afetlerin anlaşılmasıdır. Afet eğitimleri ile afetlere maruziyeti söz konusu olan halkın da afet yönetimi sistemine dahil edilmesi ve modern afet yönetiminde risk yönetimi safhasının tam anlamıyla uygulanması sağ-

lanmaktadır. Sürdürülebilir Modern Afet Yönetimi Sisteminde risk yönetiminin doğru şekilde yapılabilmesi için bazı terimlerin tam anlamıyla anlaşılması gerekmektedir. AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) tarafından yayınlanan Afet Yönetimi Terimler Sözlüğünde tehlikenin terim anlamı “Belirli bir zaman veya coğrafyada ortaya çıkarak yaşamı tehdit eden, toplunun sosyoekonomik düzen ve etkinliklerine, doğal çevreye, doğal, tarihi ve kültürel kaynaklara zarar verme potansiyeli olan doğa, teknoloji ya da insandan kaynaklanan fiziki olay ve olgu. Diğer bir deyişle tehlike; doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olan ve fiziksel, ekonomik, sosyal kayıplara yol açabilecek tüm olayları ifade eder.” şeklinde açıklanmaktadır (AFAD, 2014). Açıklamadan da anlaşılacağı gibi risk değerlendirme yapılabilmesi için tehlikenin ne demek olduğunun bilinmesi ve tehlikelerin belirlenmesi gerekmektedir. Afet Yönetimi Terimler Sözlüğünde riskin terim anlamı “Bir olayın belirli koşul ve ortamlarda oluşturabileceği can, mal, ekonomik ve çevresel gibi değerlerin kaybının gerçekleşme olasılığı. Diğer bir deyişle; “risk = potansiyel kayıplar” veya “risk = tehlike × hasar görülebilirlik” tir. Sigortacılık ve mühendislikte kayıp olasılığı olarak adlandırılır.” şeklinde açıklanmaktadır (AFAD, 2014).

Terim anlamından da anlaşılacağı gibi riskin oluşabilmesi için mevcut tehlikelerin hasar oluşturabilmesi gerekmektedir. Riskin formülünde belirtilen zarar görülebilirlik ise Afet Yönetimi Terimler Sözlüğünde “Farklı tür ve büyüklükteki tehlikeler karşısında, insanların ve yaşam çevrelerinin uğrayabileceği fiziksel, toplumsal, ekonomik veya çevresel zarar ve kayıpların ölçüsü.” şeklinde tanımlanmıştır (AFAD, 2014).

Afet Yönetimi Terimler Sözlüğünde risk yönetimi, afet risk yönetimi ile aynı şekilde olmak üzere “Ülke, bölge, kent veya yerleşme birimi ölçeğinde tehlike ve riskin belirlenmesi, analizi, riskin azaltılabilmesi için mekân, kaynak ve önceliklerin belirlenmesi, politika ve stratejik plan ve eylem planlarının hazırlanması ve yaşama geçirilmesi süreci.” şeklinde açıklanmıştır (AFAD, 2014). Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi yapılan tehlike avından sonra belirlenen risklerin modern afet yönetimi sisteminde önemi büyüktür. Afet yönetiminin sürdürülebilir olması için afet risk yönetimi özelden genele toplumun en küçük yapısı olan aileden başlayarak devlet politikası oluşturulması gereken çok kapsamlı bir plan olmalıdır.

Afet Yönetimi Terimler Sözlüğünde afetin terim anlamı “Toplumun tamamını veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” şeklinde açıklanırken afetlerin meydana gelen olayın kendisi olmadığı, söz konusunu meydana gelen olayın bir sonucu olduğu da belirtilmiştir (AFAD, 2014). Açıklamadan da anlaşılacağı gibi meydana gelen olayın afet olabilmesi için maruziyet sonucu oluşan zararın, mevcut kaynakların karşılayabileceğinden daha büyük olması gerekmektedir. Ayrıca maruz kalan toplumun kendi kendine baş edebileceği bir olay varsa bunu da acil durum olarak adlandırabiliriz. Grahn ve Nyberg’e göre afet yönetimi sisteminde belirlenen tehlikelerden sonra ortaya çıkan risklerin yönetilebilmesi için riskin etkisiyle beraber olasılığının ve oluşturduğu maruziyetin ortaya çıkardığı zarar görülebilirliğin bilinmesi gerekmektedir. Afet

risk yönetiminde bu üç unsurun birbirleriyle ilişkili olduğu ve afet riskinin formülü olasılık, etki ve maruziyetin oluşturduğu zarar görülebilirliğin çarpımı şeklinde açıklanmaktadır (Grahn ve Nyberg, 2017).

Modern afet yönetimi sistemi temel olarak iki evreden oluşmaktadır; afet anından önce uygulanması gereken risk yönetimi evresi ve afet anından sonra uygulanması gereken kriz yönetimi evresi. Sürdürülebilir bir afet yönetimi için tabii ki bu evreler birbirini tamamlayıcı şekilde olmalı ve afet oluşup afet anı yaşanmasa bile bir döngü şeklinde zamana ve mevcut şartlara uyum sağlayacak şekilde kendini güncelleyerek devam etmelidir. Risk yönetimi evresi afet anına kadar oluşabilecek belirlenmiş bütün tehlikelerin oluşturacağı riskler için zarar azaltma ve hazırlık safhalarından oluşmaktadır. Afet anından önce korumanın ön planda olduğu bu risk yönetimi evresi tahmin ve erken uyarı adımlarını da içermektedir. Afet yaşanıp afet anını geride bıraktıktan sonra risk yönetimi safhası bitip kriz yönetimi safhası başlamaktadır. Kriz yönetiminin ilk adımı etki analizi yapıldıktan sonra müdahale safhasıdır. Müdahale safhasından sonra içindi bulunulan durumun normalleşmesi veya en azından daha iyiye gitmesi için iyileştirme safhasına geçilmektedir. Kriz yönetimi evresi ve risk yönetimi evresinin birbirine geçiş aşamasında iyileştirme ve zarar azaltma safhalarının arasında yeniden yapılandırma da söz konusudur. Yeniden yapılandırma yaşanan afetin bıraktığı izleri silmek için bir fırsat olarak düşünülürse, hayatın normale dönebilmesi ve yaşanan afetin hem ekonomik hem de toplumsal yaralarını sarılabilecektir (Ergünay, 1999; Kadioğlu, 2008). Büyük hasara ve yıkıma sebep olan afetlerde insani ihtiyaçların karşılanması ve iyileştirmenin hızlanması için sosyal sorumluluk olarak adlandırılacak yardımların olması bütünleşik afet yönetiminin tam olarak uygulanmaması anlamına da gelmektedir. Yapılan yardımlar yerine risk yönetimi kapsamında afetten çok daha önce gerekli tedbirlerin alınmasıyla ekonomik olarak daha az maliyetle söz konusu

afetin etkilerinden savunulabilir. Bu kapsamda 2017 yılında yapılan bir çalışmada gelişmekte olan ülkelerdeki afetlerin ekonomik olarak harcamalarını nasıl değiştirdiğine değinilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda afet yönetiminde sosyal sorumlulukların ekonomik olarak kurumların ve devletin ekonomik olarak etkilendiğine vurgu yapılmıştır (Singh vd., 2017).

Modern afet yönetimi sisteminin sürdürülebilir olabilmesi için yerel yönetimlerin de sorumlulukları vardır. Yerel yönetimler sistemin temel yapı taşı olarak en küçük organizasyonun nasıl birbirlerini tamamlayarak büyük organizasyonu tamamladıklarını göstermektedir. Yerel yönetimlerinde içinde bulunduğu bir modern afet yönetimi sisteminde uygulanacak risk yönetimi safhası hem insani kayıpları hem de ekonomik kayıpları en aza indirebilecektir. Bu kapsamda, yerel yönetimlerde afet yönetimi kapasitesinin afete karşı direnci nasıl etkilediği sorusunun cevaplarını arayan bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada yerel yönetimlerin doğal afetlerde tehlikelere maruz kalma düzeylerine ve türlerine göre ayrılarak incelenmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada yerel yönetimlerin afet yönetimi yetenekleri de doğal afet maruziyet türüne göre afete dayanıklılık bakımından incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yerel yönetimlerin yaşadığı afetlerin sıklığı düşük olduğunda yaşanan afetlerin etkisi büyük olurken yine yerel yönetimlerin yaşadığı afet sıklığı yüksek olduğunda afetten sonra yaşanan felaketin boyutu küçük olmaktadır (Lee, 2019). Bu çalışmanın sonuçlarından da anlaşılacağı gibi sık sık afet yaşamayan toplumlardaki afetin sonuçları, sürekli olarak afetle yaşamak durumunda kalan

toplumlardaki afetin sonuçlarından daha ölümcül, yıkıcı ve maliyetli olmaktadır. Bu sebeple Türkiye’de de sürdürülebilir bir modern afet yönetimi sistemi için risk yönetimi safhasına gerekli önemin gösterilmesi gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir.

2021 Afet Farkındalık Yılı kapsamında Türkiye’de yaklaşık 55 milyon vatandaşa uygulanacak olan Afet Farkındalık Eğitimi içeriklerinin daha sonraki yıllarda iyileştirilmesi gerekse de bütünleşik afet yönetimi sisteminin paydaşlarından biri olan afete maruz kalacak insanların afet eğitimi almaları başlangıç için iyi bir adım olacaktır. Sürdürülebilir bir afet yönetimi için temel afet eğitimleri gibi temel ilk yardım ve temel iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin de anasınıflarından başlanarak yüksek öğretimde lisans seviyesine kadar uzmanları tarafından uygun bir müfredat oluşturularak uygulanması Türkiye’de afetler karşısında hem can hem de mal kayıplarının azaltılmasında çok büyük rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- AFAD (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, ISBN 978-975-19-6271-3.
- Ergünay, O. (1999). Acil Yardım Planlaması ve Afet Yönetimi, *Uzman Der Dergisi*, 6(7), 10s.
- Grahn, T., & Nyberg, L. (2017). Assessment of pluvial flood exposure and vulnerability of residential areas. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 367-375.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern, bütünleşik afet yönetimin temel ilkeleri. *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, 1.
- Lee, D. W. (2019). Local government’s disaster management capacity and disaster resilience. *Local Government Studies*, 45(6), 803-826.
- Singh, L., Srivastava, A., & Singh, S. (2017). Roll of corporate sector & industries in corporate social responsibility for disaster management. *Quality-Access to Success*, 18(159).

-
- Takeuchi, K., Momo, R., & Tsukahara, K. (2016). Transdisciplinary approach for building societal resilience to disasters-vision, strategy and envisioned activities of TC21. Japan Society of Civil Engineers (JSCE), Technical Committee Paper for Asian Civil Engineering Coordinating Council (ACECC), Tokyo.
  - Türk Kızılay Derneği. (2021). Türkiye İnsanı Çalışmalar Yıllığı 2020. Türk Kızılay Akademi. ISBN: 978-605-5599-66-9

SÜRDÜRÜLEBİLİR VERGİLEME VE ULUSLARARASI VERGİ REKABETİ

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan LEBA
Uludağ Üniversitesi
İİBF Maliye Bölümü
reyhan@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9992-9666

Modern vergileme, mali amaç yanında, toplumların ekonomik ve sosyal amaçlarını da göz önünde tutan bir yaklaşımda temellenmektedir.

Giriş

Modern vergileme, mali amaç yanında, toplumların ekonomik ve sosyal amaçlarını da göz önünde tutan bir yaklaşımda temellenmektedir. Tüm bu unsurları birlikte ele alan bir vergi sistemi, toplumsal refahın yükselmesinde etkili olacaktır. Maliye politikasının önemli bir aracı olan verginin kendinden beklenen mali, ekonomik ve sosyal amaçları bugün olduğu gibi gelecekte de yerine getirmesi vergilemede sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Bu yazıda, öncelikle sürdürülebilirlik tanımı ve vergilemede sürdürülebilirlik kavramı üzerinde durulacak, ardından küreselleşmenin yol açtığı uluslararası vergi rekabetine yer verilerek bu rekabetin modern vergi sisteminin sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

1. Sürdürülebilirlik Tanımı ve Vergilemede Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirliğin en yaygın olarak kullanılan tanımı, "sürdürülebilir kalkınma" üzerine odaklanan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (UNWCED)'nin (1) yapmış olduğu tanımdır (Pitelis, 2013). Burada sürdürülebilirlik kavramı kalkınma ile ilişkilendirilerek, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden günümüz ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak" olarak tanımlanmıştır (United Nations, 1987). Sürdürülebilir kalkınma kavramı, "kazan-kazan-kazan yaklaşımı" ile aynı anda daha iyi ekonomik, sosyal ve çevresel performans olarak ifade edilen üç ahlaki zorunluluğa dayandırılmaktadır (Holden et al., 2016). Diesendorf sürdürülebilir kalkınmayı, doğal çevreyi ve sosyal eşitliği koruyan ve geliştiren ekonomik ve sosyal kalkınma türleri şeklinde tanımlamaktadır (Diesendorf, 2000). Pitelis, sürdürülebilirliğin mutlaka "kalkınma" gibi bir hedefle ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ideal olanı, terimin kendi başına tanımlanması (genel olması) ve daha sonra belirli durumlara uygulanmasıdır. Bu bağlamda sürdürülebilirliği, ekonomik ajanlar tarafından kısa

ivadede belirli bir amacın yerine getirilmesinin, uzun vadede aynı amacın yerine getirilmesi için herhangi bir engel oluşturmama koşulu olarak görür. Başka bir ifade ile sürdürülebilirlik, bir ekonomik ajanın amacının yerine getirilmesinin diğer ekonomik ajanların amaçlarına ulaşmasına engel oluşturmamasıdır (Pitelis, 2013).

Modern vergi anlayışı, mali amaç yanında, toplumların ekonomik ve sosyal amaçlarını da göz önünde tutan bir yaklaşımı benimsemiştir. Vergi sisteminde tüm bu unsurların birlikte ele alınması, toplumsal refahın yükselmesinde etkili olacaktır. Dolayısıyla vergilemede sürdürülebilirlik, maliye politikasının bir aracı olan verginin kendinden beklenen mali, ekonomik ve sosyal amaçları bugün olduğu gibi gelecekte de yerine getirmesini gerektirmektedir.

Ancak, Tanzi'nin de belirttiği gibi, 1980'lerden bu yana dünya ölçeğinde yaşanan küresel gelişmeler ülkelerin vergi sistemlerini büyük ölçüde etkilemeye başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda bir ülkenin potansiyel vergi tabanı artık o ülkenin toprakları ile sınırlı kalmayıp, dünyanın geri kalan kısımlarını da kapsayacak şekilde genişlemiştir (Tanzi: 6). Bu gelişmeler, vergilemede önemli sorunlar yaşayan gelişmekte olan ülkeleri daha da olumsuz etkilemektedir. Küreselleşmenin neden olduğu vergisel sorunlardan uluslararası vergi rekabetinin modern vergi sisteminin sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için öncelikle uluslararası vergi rekabeti konusunun ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

2. Uluslararası Vergi Rekabeti (2)

2.1. Vergi Rekabeti Kavramı ve Teorisi

Genel anlamda vergi rekabeti, firma ve ulusal düzeyde rekabet gücünü artırmak isteyen idari birimlerin (devletler veya alt birimleri) vergilendirme yetkisine sahip olduğu alanlarda rakip idari birimlere kıyasla kendi idari birimlerini cazip hale getirme çabasıdır. Bunun için, potansiyel olarak hareketliliği (mobilitesi) yüksek üretim faktörlerinin (özellikle kalifiye işgücü ve sermaye) vergi yüklerinin azaltılma-

sı veya düşük tutulması yoluna gidilmektedir (Aktan ve Vural, 2004: 2).

Vergi rekabeti, temel yapı taşları olarak nitelendirilen iki model üzerinden açıklanmaktadır. Bunlar; Tiebout (1956) ile Zodrow ve Mieszkowski (1986) tarafından geliştirilen modellerdir (Yurdadoğ ve Albayrak, 2017: 123).

2.1.1. Tiebout Modeli

Tiebout modeli, federal devlet yapısına sahip bir ülkede yerel idareler arası kamu hizmetlerinin sunulmasında yerel idarelerin birbirleriyle rekabet edecekleri görüşüne dayanmaktadır. Yerel idareler bu yarışta, vergi yükümlüsü de olan seçmenlerini kaybetmek istemeyeceklerdir. Söz konusu model şu varsayımlara dayanmaktadır: Seçmenler tam hareketlidir ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan bölgeye taşınır, seçmenler gelir ve gider kalıpları arasındaki farklılıklar hakkında tam bilgiye sahiptir ve bu farklılıklara tepki gösterir, seçmenlerin yaşamayı seçebileceği çok sayıda bölge bulunmaktadır, insanların işleri farklı bölgelerde yaşamaya engel değildir (örneğin temettü geliri ile yaşadıkları ve her bölgeden bu gelirlerine ulaşabildikleri), kamu hizmetleri bölgeler arasında herhangi bir dışsallık yaratmamaktadır. Bu modelde, seçmenlerin yaşayacakları yerel yönetim bölgesi seçimine hangi değişkenlerin etki edeceği üzerinde durulmaktadır. Örneğin, çocukları olan bir aile açısından iyi eğitim hizmeti sunan bir bölge tercih nedeni olabileceken, başka birisi belediyenin golf sahası olan bir bölgeyi tercih edebilecektir. Plajlar, parklar, polis koruması, yollar ve otoparklar gibi tesislerin ve hizmetlerin kullanılabilirliği ve kalitesi karar verme sürecinde etkili olacaktır. Dolayısıyla, yüksek kalitede kamu hizmeti almak isteyen bir seçmen, vergi yükü daha yüksek olan bir bölgede yaşamayı tercih edebilecektir. Aksi durumda daha az vergi ödemek isteyen bir seçmen de, daha düşük kalitede ve sınırlı şekilde kamu hizmeti sunan bir bölgede yaşamayı tercih edecektir. Böylece seçmenler, kendileri için en uygun bölgeyi seçerek faydalarını maksimize etmeye çalışacaktır. Taşınma

eylemi her bölge optimal büyüklüğe ulaşana kadar devam edecektir (Tiebout, 1956: 418-422).

Tiebout modelinde, vergi rekabeti piyasa rekabetine benzer şekilde işlemektedir. Yerel idareler seçmenlerin kendi bölgelerinde yaşamayı tercih etmelerini sağlamak için onların beklentilerine ve tercihlerine göre farklı kamu harcaması ve vergi bileşimi sunmaktadır. Bölgeler, hem diğer bölgelerle olan rekabet nedeniyle hem şehir yöneticilerinin verimliliği sayesinde üretim maliyetlerini minimumda tutmak zorunda kalacaktır. Tiebout'a göre, bu modelde ve gerçek hayatta, benzer bölgelere kıyasla maliyetlerini (vergileri) düşük tutamayan bir şehir yöneticisi veya seçilmiş bir yetkili, işini kaybedecektir. Şehir yöneticileri maliyetleri enaza indirmek için piyasadaki firma yöneticilerinden daha fazla baskı altında kalabilecektir. Bunun nedeni; 1) halkın vergi ödemedeki isteksizliği ve daha da önemlisi, 2) rakiplerin-diğer bölgelerin- maliyetlerinin kolayca karşılaştırılabilecek olmasıdır. Görüldüğü üzere, Tiebout modeline göre yerel idareler arası rekabet seçmenlerin yani vatandaşların yararına işlemektedir (Tiebout, 1956: 422).

Tiebout modeli özellikle varsayımlarının tam olarak gerçeği yansıtmadığı noktasında eleştirilmiştir. Ayrıca, farklı yerel vergi oranlarının uygulandığı federal yapılı ülkeleri analiz etmek için geliştirilen bu model, farklı özellikleri olan uluslararası sistem içindeki ülkelerin vergi rekabetini açıklamakta yetersiz kalacaktır.

2.1.2. Zodrow ve Mieszkowski Modeli

Zodrow ve Mieszkowski 1986 yılında yaptıkları çalışma ile vergi rekabetini sistematik hale getirmişlerdir. Modelde, bir uluslararası mobil vergi matrahını (sermayeyi) kendine çekmek isteyen iki ülke bulunmaktadır. Bir ülkenin vergi gelirinin diğer ülkenin vergi oranına bağlı olduğu varsayımı altında her iki ülkenin vergi politikaları birbirine bağlı bulunmaktadır. Model, bu karşılıklı bağımlılığın, her ülke diğerinden mobil vergi matrahını çekmeye çalıştığı için vergilendirmede "dibe doğru yarış" te-

tikleyeceğini öngörmektedir. Rekabet sonrasında, vergi oranları her iki ülkede de, böyle bir yarıştan önceye kıyasla daha düşük hale gelir ve bu da vergi ile finanse edilen kamu mallarının optimum düzeyin altında arz edilmesine neden olur (Genschel and Schwarz, 2011: 341).

Zodrow ve Mieszkowski modeli iki unsur çerçevesinde biraz daha genişletilmiştir. Bunlardan ilki ülke büyüklüğü ile ilgilidir. Yapılan çalışmalarda (Bucovetsky, 1991; Wilson, 1991; Kanburi and Keen, 1993) ülke büyüklüğündeki farklılıkların, temel modelin tahminlerini önemli ölçüde değiştirdiği gösterilmiştir. Buna göre, eğer rekabet eden ülkeler eşit büyüklükte ise, vergileri düşürmek için benzer teşvikleri uygulayarak ve eşit refah kayıplarına maruz kalırlar (simetrik vergi rekabeti). Öte yandan, ülke büyüklükleri farklı ise küçük ülke, vergi oranlarını düşürmek için büyük ülkeye göre daha güçlü teşvikler uygulamak durumunda kalır ve rekabetçi dengede daha az zarar görür (asimetrik vergi rekabeti). Bunun nedeni, küçük ülkenin vergi rekabetinden kaynaklanan gelir kaybının, büyük ülkelere çekilen sermaye üzerinden sağlanan gelirden küçük olmasıdır. Sonuçta küçük ülke, gelen yabancı sermayeden, vergi oranlarında indirim gitmesi sonucu yerli vergi tabanından kaybettiği gelirden daha fazlasını elde edecektir. Wilson bu durumu, vergi rekabetinde “küçük olmanın avantajı” şeklinde ifade etmiştir (Genschel and Schwarz, 2011: 341-342).

Zodrow ve Mieszkowski modelinin genişletilmesindeki ikinci unsur, iç kısıtlamalar ile ilgilidir. Temel modelde, ülkelerin vergi rekabeti bağlamında ulusal vergi oranlarını belirlemede tamamen özgür oldukları varsayılmıştır. Buna karşın, bazı siyaset bilimcileri yapmış oldukları çalışmalarında (Hallerberg and Basinger, 1998; Hays, 2009), günümüzde hükümetlerin kurumsal kısıtlamalara tabi olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede birtakım telafi edici önlemlerin (Ganghof, 2000: 624) rekabetçi baskılara karşı politika ayarlamasını engellediği veya geciktirdiği (Swank ve

Steinmo, 2002; Genschel, 2002; Ganghof, 2006) üzerinde durulmuştur. Kurumsal kısıtlamalar çoğunlukla vergi politikasının oluşturulmasında karşıt görüşte olanların sayısı ve ideolojileri ile ilgilidir. Söz konusu kısıtlamaların temelinde; bütçe gelirlerinin sınırlı olması, mobil faktörler üzerindeki vergi indirimlerinin, eşitlik ve adalet ilkesini zedeleyeceği düşüncesi yatmaktadır. Bu kısıtlamaların temel modele dahil edilmesi, vergi oranları üzerindeki rekabetçi aşağı yönlü baskıyı hafifletir ve yeni asimetriler ortaya çıkarır. Şöyle ki, daha düşük iç kısıtlamalara sahip ülkeler, güçlü iç kısıtlamalara sahip ülkelere göre uluslararası mobil vergi matrahını çekmek için daha düşük vergi oranları belirleyebilecek ve bu sayede rekabet avantajı elde edebileceklerdir (Genschel and Schwarz, 2011: 342).

2.2. Vergi Rekabetinin Türleri

Vergi rekabeti ile ilgili farklı çalışmalarda çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olsa da, genel olarak kabul görmüş iki ayırım söz konusudur. Buna göre vergi rekabeti, idareler yönünden yatay ve dikey, etkilerine göre ise yararlı ve zararlı (haksız) olarak sınıflandırılmaktadır.

2.2.1. İdareler Yönünden Sınıflandırma

Vergi rekabetinin idareler yönünden sınıflandırılmasında vergilendirme yetkisinin kullanımı belirleyicidir. Vergilendirme yetkisinin kullanımı devlet yapılanmasına bağlı olarak şekillenmektedir. Üniter yapıya sahip ülkelere vergilendirme yetkisi merkezi yönetime ait olup, ülke içinde vergi rekabetinden bahsetmek mümkün değildir. Federatif yapılanmalarda vergilendirme yetkisi eyaletler ve merkezi yönetim arasında paylaşılmıştır. Dolayısıyla bu devlet yapılanmalarında vergi rekabeti yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde gözlenebilmektedir. İdareler yönünden vergi rekabetini yatay ve dikey vergi rekabeti biçiminde aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

2.2.1.1. Yatay Vergi Rekabeti

Hareketli bir vergi kaynağını vergilendiren aynı düzeyde iki (veya daha fazla) hükümetin olması durumunda, yatay vergi rekabeti söz konusu olmaktadır. Örneğin, iki yerel (veya iki ulusal) hükümetin aynı hareketli vergi kaynağını vergilendirmesi ve bunlardan herhangi biri tarafından belirlenen vergi oranının, diğerinin vergi gelirlerini etkilemesi yatay vergi rekabetidir (Goodspeed, 1998: 581). Burada önemli olan nokta, rekabet eden hükümetlerin hepsinin aynı seviyede olmasıdır (Wilson, 1999: 289). Bir siyasal birliğin veya federal yapılı bir devletin bünyesindeki yerel hükümetler arasında olduğu gibi uluslararası sistem içindeki ülkeler arasındaki vergi rekabeti de yatay vergi rekabetidir (Kılıçaslan, 2005: 19). Dolayısıyla, günümüzde ülkeler arasındaki vergi rekabeti bu sınıflandırmada ele alınır ve uluslararası vergi rekabeti olarak da adlandırılır (Yurdadoğ ve Albayrak, 2017: 126).

2.2.1.2. Dikey Vergi Rekabeti

Dikey vergi rekabeti, farklı düzeydeki iki (veya daha fazla) hükümet arasında gerçekleşir. Örneğin, federal devlet yapısına sahip ülkelerde, merkezi ve eyalet hükümetlerinin aynı kaynağı vergilendirmesi durumunda ortaya çıkar. Burada da, yatay vergi rekabetinde olduğu gibi, taraflardan birinin belirlediği vergi oranı, diğerinin vergi gelirlerini etkiler (Goodspeed, 1998: 581).

2.2.2. Etkilerine Göre Sınıflandırma

Rekabet denince akla yarış gelmektedir. Her yarışın bir kazananı olabileceği gibi kaybedeni de olacaktır. Buradan hareketle vergi rekabeti etkilerine göre sınıflandırılırken, rekabet sürecinde kazanan ve kaybedenleri hedef alan bir ayırımı gidilmektedir. Etkilerine göre vergi rekabeti, yararlı ve zararlı (haksız) vergi rekabeti biçiminde aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

2.2.2.1. Yararlı Vergi Rekabeti

Belli bir düzeydeki vergi rekabeti, yüksek olan vergi oranlarını optimal (en uygun) seviyeye indirmesi bakımından yararlı kabul edilir. Kamu tercihi teorisi-

ne göre, vergi rekabeti ile birlikte vergi gelirlerinin düşmesi sonucunda hükümetler etkin olmayan alanlara yaptıkları harcamaları azaltmak zorunda kalır. Bu durum, politikacıların güçlerini sınırlandırırken, kamu harcamalarının hangi yönde yapılacağı konusunda vatandaşların tercihlerinin dikkate alınmasını sağlar. Böylece, kaynakların en verimli şekilde kullanımına olanak sağlayan bu tip bir vergi rekabeti, toplumsal refah düzeyinin artmasında önemli katkı sağlayabilecektir (Günaydın ve Benk, 2003: 147-148).

Öte yandan, vergi rekabeti dolayısıyla vergi oranlarının indirilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından daha elverişli bir ortam yaratır (Mitchell, 2001; Aktan ve Vural, 2004: 16). Düşük vergi oranları aynı zamanda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu da olumlu yönde etkiler (Aktan ve Vural, 2004: 16).

2.2.2.2. Zararlı (Haksız) Vergi Rekabeti

Zararlı vergi rekabeti; ülkelerin izlediği rekabetçi vergi politikaları nedeni ile sağladıkları avantajların, hareketli üretim faktörleri üzerinde saptırıcı etkiler meydana getirmesi ve bu şekilde diğer ülke vergi tabanlarının erozyona uğratılmasıdır (Saraç, 2006: 140; Taş ve Karaca, 2004: 424). Zararlı vergi rekabeti, uluslararası yatırım kararlarında sapmalara yol açarak, diğer ülkelerin ulusal vergi tabanında erimeye neden olan ve peşi sıra zarar gören ülkelerin karşılık vermesi sonucu yaşanan dibe doğru yarış nedeni ile herkesin zararına işleyen (3) bir rekabet türüdür (Taş ve Karaca, 2004: 424). Bu durumda, ülkeler kendilerini "mahkum ikilemi" veya "mahkum açmazı" (4) içinde bulabilirler (OECD, 1998: 34). Ülkelerin birbirinden bağımsız biçimde, uluslararası sermayeyi çekebilmek için hakim strateji olarak belirlenen vergi indirimine yönelmeleri sonuçta tüm taraflara zarar verebilmektedir. Vergi rekabetinin zarar verici bir hal aldığı daha çok OECD bünyesinde yapılan çalışmalarda gündeme getirilmiştir. OECD'nin 1998 yılında yayınladığı ve zararlı vergi rekabetinin yükselen küresel bir sorun olarak ele alındığı raporda, vergi rekabetinin zararlı etkileri tes-

pit edilmiştir. Söz konusu zararlı etkileri önlemeyi amaç edinen OECD, 1998 yılında başlattığı çalışmayı 2000, 2001, 2004, 2006 yıllarında ilerleme raporları ile geliştirmiş ve günümüzde de bu mücadeleye devam etmektedir (Yurdadoğ ve Albayrak, 2017: 141). Özetlemek gerekirse, 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte dünya artık tek bir ortak pazar haline gelmiştir. Bu süreçte uluslararası mal ve sermaye hareketleri çok büyük bir hızda artmıştır. Vergide rekabetin altındaki ana unsur da, bu mal ve özellikle sermaye hareketlerinden daha fazla pay alma düşüncesidir (Öz ve Yaraşır, 2009: 33). Bu durum, kamu vergi otoritelerinin sermayeyi vergilendirmede zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, vergilerin bileşiminde önemli değişimlere yol açmıştır. Vergi otoriteleri, azalan vergi hasılatının telafisi için KDV başta olmak üzere yeni dolaylı vergileri sistemlerine dahil etme yoluna gitmişlerdir. Dolaysız vergi ağırlıklı vergi sistemleri artık yerini dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir yapıya bırakmış ve dolaylı vergi hasılatı özellikle gelişmekte olan birçok ülkede ortalama olarak toplam vergi gelirlerinin % 60'ını aşmıştır. Söz konusu vergilerin en temel ödeyicileri, gelirlerinin önemli bir kısmını tüketime ayırmak zorunda olan emek kesimidir. Ayrıca, dolaysız vergiler içinde de kurumlar vergilerinin payı azalırken özellikle emek gelirleri üzerindeki vergiler (bordro vergileri) gelir vergisi hasılatının önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde sermaye unsurunu vergilemede yaşanan zorluk, emek üzerindeki vergi yükünün artmasına neden olmuş ve bu durum adaletsiz bir yapı oluşturmuştur (Balseven, 2019: 15).

Ekonomik etkinlik esaslı yaklaşım, etkinlik ve adalet sağlama arayışına yönelen modern vergi sisteminden köklü bir kopuşa yol açmıştır. Sermaye hareketlerini ve şirketleri kendi piyasalarına çekebilmek için düşük vergi oranları uygulayan ülkeler, uluslararası düzeyde rekabet güçlerini artırdıkları için etkinlik hedeflerini gerçekleştirirler.

Ancak, bu uygulama, rakip ülkelerin vergi tabanlarında aşınmaya neden olmaktadır. Bu durum, vergi tabanı daralan ülkelerin vergi hasılatlarının azalmasına ve buna bağlı olarak da hem kamu mal ve hizmetlerinin yetersiz sunumuna hem de vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergilere kaymasına yol açar. Dolaysız vergilerin kendi içindeki vergi yükü de, hareketliliği yüksek olan sermaye gelirlerinden hareketliliği görece az olan ücret gelirlerine kayar. Vergi tabanlarındaki daralma, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta, kaynak yaratmada etkinsiz kalmakta ve bu yönüyle de devletlerin yeniden dağıtıcı mal ve hizmet sunma olanaklarını sınırlamaktadır. Küresel bazda yaşanan vergi yapısındaki dönüşümün yarattığı adaletsizliğin boyutunu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan "İnsani Gelişme" raporlarından izlemek de mümkündür (Friedrich Ebert Vakfı, 2012: 6-7,13; Balseven, 2019: 16).

3.Sonuç

1980'lerden bu yana küresel gelişmelerin etkisiyle uluslararası vergi rekabetinin giderek zarar verici bir hal alması ülkelerin vergi tabanının (matrahının) erimesine ve vergi kayıplarına yol açmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik, sosyal, kültürel, fiziki vb. alt yapılarını yeterince geliştiremeden yani kalkınma hamlelerini tamamlamadan küreselleşme sürecine dahil olmak durumunda kalmışlardır. Bundan dolayı söz konusu ülkeler, bu sürecin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha fazla etkilenmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, vergi tabanlarındaki daralma sonucu, modern vergi sisteminde verginin kendinden beklenen mali, ekonomik ve sosyal amaçları yerine getirmede yani sürdürülebilir vergileme noktasında daha şimdiden zorlanmaya başladıklarını söylemek mümkündür.

Notlar:

(1) 1983 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 yılında "Ortak geleceğimiz" başlıklı bir rapor yayınladı. Belge, Komisyonun başkanı Gro Harlem Brundtland'dan dolayı sonraki yıllarda "Brundtland Raporu" olarak anılmaya başladı. Bu raporda, günümüzde genel olarak anlaşıldığı şekliyle, sürdürülebilir kalkınma için yol gösterici ilkeler geliştirilmiştir.

(2) Bu başlık, Reyhan Leba (2021), "Vergilemede Küresel Eğilimler ve Gelişmekte Olan Ülkeler", İktisadi Gelişme ve Vergileme, (Ufuk Selen ve Reyhan Leba), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss. 248-253'ten alınmıştır.

(3) Uluslararasıında yaşanan bu tip bir rekabet, vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamaya yetmeyecek şekilde azalmasına, kamu malı üretiminin etkin olmayan düzeye gerilemesine, vergi yapısının değişmesine (vergi yükünün hareketli kaynaklardan işgücü ve servet gibi daha az hareketli kaynaklara ve gelirden tüketime kaymasına) neden olur. Ayrıca artan oranlı tarifelerin uygulanmasında ve yeniden dağıtım hedeflerine ulaşılmasında engel oluşturur (Ferhatoğlu, 2006: 85; OECD, 1998: 14).

(4) Oyun teorisine göre, rasyonel iki veya daha fazla tarafın, onların çıkarları için en iyisi olmasına rağmen, işbirliği yapamayabileceklerine bir örnektir. Burada, bilgi eksikliğinin işbirliğine engel oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. İletişimi sağlayan ve güven oluşturan mekanizmaların yokluğunda iki veya daha fazla tarafın benzer niyetlerle işbirliğinden uzaklaşması olarak ifade edilebilir (Duffy, 2015: 31; Aktaş, 2016: 37).

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun C. ve İstiklal Y. Vural (2004), "Vergi Rekabeti", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.22, ss.1-18.
- Aktaş, Mehmet C. (2016), "Küresel Kamu Mallarının Uluslararası İşbirliklerinde Kullanımı ve Türkiye İçin Öneriler", Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, No.2959.
- Balseven, Hale (2019), "Küreselleşme ve Kamu Maliyesi", Uluslararası Kamu Maliyesi, (Ed. Fazıl Tekin ve Mehmet O. Arslan), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, No.3961/2745, ss. 2-25.
- Diesendorf, Mark (2000), "Sustainability and Sustainable Development", Sustainability: The Corporate Challenge of the 21st Century, (Ed. D. Dunphy, J. Benveniste, A. Griffiths and P. Sutton), Sydney: Allen & Unwin, pp. 19-37, <http://markdiesendorf.com/wp-content/uploads/2015/09/CorpSust2000.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- Duffy, Jenny (2015), Game Theory and Nash Equilibrium, Thunder Bay: Lakehead University.
- Ferhatoğlu, Emrah (2006), "Uluslararası Vergi Rekabeti ve Sürükleyici Güçleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.1, ss. 79-96.
- Friedrich Ebert Vakfı (2012), Vergi Yapısındaki Dönüşüm ve Türkiye, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Genschel, Philipp and Peter Schwarz (2011), "Tax Competition: A Literature Review", Socio-Economic Review, Vol.9, No.1, pp. 339-370.
- Goodspeed, Timothy J. (1998), "Tax Competition, Benefit Taxes and Fiscal Federalism", National Tax Journal, Vol.51, No.3, pp. 579-586.
- Günaydın, İhsan ve Serkan Benk (2003), "Globalleşmenin Vergi Sistemlerinde Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri - I", Vergi Sorunları Dergisi, S.179, ss. 138-161.

-
- Holden, Erling, Kristin Linnerud and David Banister (2016). "The Imperatives of Sustainable Development", *Sustainable Development*, Vol.25, No.3, pp. 213-226, https://www.researchgate.net/publication/308791774_The_Imperatives_of_Sustainable_Development, (Erişim Tarihi: 04.06.2021).
  - Kılıçaslan, Harun (2005), *Avrupa Birliği'nde Vergi Rekabeti ve Türkiye*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
  - Leba, Reyhan (2021), "Vergilemede Küresel Eğilimler ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *İktisadi Gelişme ve Vergileme*, (Ufuk Selen ve Reyhan Leba), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss. 247-260.
  - Mitchell, Daniel (2001), "A Tax Competition Primer: Why Tax Harmonization and Information Exchange Undermine America's Competitive Advantage in the Global Economy", The Heritage Foundation.
  - OECD (1998), *Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue*.
  - Öz, Ersan ve Sevinç Yaraşır (2009), "Global Bir Kavram: Vergi Rekabeti", Prof. Dr. Şerafettin Aksoy'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 52. Seri, ss. 3-39.
  - Pitelis, Christos (2013), "Towards a More 'Ethically Correct' Governance for Economic Sustainability", *Journal of Business Ethics*, Vol.118, No.3, https://www.researchgate.net/publication/257542084_Towards_a_More_'Ethically_Correct'_Governance_for_Economic_Sustainability#fullTextFileContent, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
  - Saraç, Özgür (2006), *Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları*, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
  - Tanzi, Vito, (2011) "Globalization, Tax System and the Architecture of the Global Economic System", pp. 1-23, <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Globalization-Tax-System-and-the-Architecture-of-the-Global-Economic-System.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
  - Taş, Bülent ve Yüksel Karaca (2004), "Küreselleşmenin Vergi Sistemleri Üzerindeki Etkileri Açısından İki Önemli Konu: Vergi Rekabeti ve Elektronik Ticaret", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs, Antalya/Türkiye, ss. 421-463.
  - Tiebout, Charles M. (1956), "A Pure Theory of Local Expenditures", *The Journal of Political Economy*, Vol.64, No.5, pp. 416-424.
  - United Nations (1987), *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
  - Wilson, John Douglas (1999), "Theories of Tax Competition", *National Tax Journal*, Vol.52, No.2, pp. 269-304.
  - Yurdadoğ, Volkan ve Murat Albayrak (2017), "OECD Ülkelerinde Vergi Rekabeti", *Sosyoekonomi*, C.25, S.32, ss. 121-148.
-

SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ EKSENİNDE RUSYA-UKRAYNA KRİZİ

Doç. Dr. Arzu AL
Marmara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
arzu.al@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3287-3661

Buğçe SOYSAL
İstanbul Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
soysalbugce@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7080-2688

Tarihsel perspektifte ele aldığımızda enerji güvenliği ile enerji arz güvenliğinin aslında iç içe geçmiş iki farklı ancak birbirinden ayrı tutulamayacak kavramlar olduğu görülmektedir.

Bir diğer ifade ile enerji güvenliği kavramı zaman içerisinde anlamı genişleyerek, enerji arz güvenliği ile ayrılmaz bir kavram olarak literatürde yerini almıştır. Enerji güvenliği; enerji kaynağının sürdürülebilir, ulaşılabilir, ekonomik ve mevcut olmasını (4A: Acceptability, Accessibility, Affordability, Availability) gerektiren geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu bağlamda da enerji arz güvenliğini; enerjinin üretim, tüketim ve iletim üçgeninde enerjiye dair arz, talep ve nakil durumunun hem yeterli hem de kaliteli bir biçimde uygun fiyatlar ile kesintisiz, çevre dostu bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür.

Ülkeler, başarılı bir enerji arz güvenliği için birtakım stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejilerden bazılarını enerji arz-talep açığını minimize etmek, enerji tasarrufunu arttırmak, enerji arzını çeşitlendirmek ve bu doğrultuda da altyapı çalışmalarına yatırım yapmak, yenilenebilir enerji tercih etmek, iyi bir yönetim ve Ar&Ge çalışmalarına odaklanmak şeklinde sıralayabiliriz. Bu stratejilerin yanı sıra ülkeler, arz güvenliğini arttırmak için de birtakım tedbirler almak zorundadırlar. Örneğin hem enerji kaynaklarının hem de tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilerek sınır ötesi yatırımların arttırılması, tedbiri alan ülkeyi kaynak sıkıntısı çekmekten ve aynı zamanda yalnız kalmaktan koruyacaktır. İkinci olarak, ulusal desteğin ötesinde yerel ve bölgesel kaynakların değerlendirilmeye alınması ya da iç piyasanın serbestleştirilmesi de mevcut ülkeyi daha bağımsız ve daha güvenli hale getirecektir. Üçüncü olarak da depolama kapasitesinin geliştirilmesi, ihtiyaç halinde kullanımı kolaylaştırıcaktır. Ayrıca tasarruf ile verimliliğe odaklanılarak bu alanda çalışmaların yapılması, tedbire konu olan ülkeyi daha güçlü bir konuma getirecektir. Genel anlamda enerji arz güvenliği ekonomik, politik ve coğrafi faktörlerden etkilenmekte olup; çalışmanın devamında enerji arz güvenliğinin sürdürülebilirliği ve ekonomi ile ticarete etkisi üzerinde durularak, Rusya-Ukrayna arasındaki kriz bu yönü ile değerlendirilecektir.

2014 ve akabinde 2021 yılları Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın önce Kırım'ı ardından Ukrayna'nın doğusunda kalan Donbass bölgesini işgal etmesi ile 2014 yılında başlayan bu süreç, 2015 yılına gelindiğinde çeşitli anlaşmalar yapılarak ateşkes ile sonuçlanmıştır. Ancak bu ateşkes uzun süreli olmamış, 2021 yılının Mart ayına gelindiğinde iki ülke arasında karşılıklı olarak gelişen ve biriken askeri eylemler, krizi yeniden tırmanışa geçirmiştir. Bugün gelinen noktada iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilimin temelinde, Ukrayna'nın AB ve NATO gibi kurumlar ile yürüttüğü yakın ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Ukrayna'nın tarafsız bir ülke olduğunu savunarak, NATO üyeliği konusunda da bu tarafsızlığını devam ettirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu süre içerisinde yaşanan gelişmeler ve şu an gelinen noktada, Rusya'nın, Ukrayna'yı işgal etmesinin yol açabileceği küresel ekonomik şok endişeleri, petrol ve doğal gaz fiyatlarının rekor düzeyde seyretmesine yol açmıştır. Bu artışın her geçen gün devam etmekte olduğu da görülmektedir. Nitekim dünya petrol piyasasına yön veren ve Kuzey Denizi'nden çıkarılan tatlı petrol olan Brent petrol, ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'ın Amerikan NBC kanalında yayımlanan "Meet the Pass" isimli programda Rus petrolünün ithaline yasak getirmesi konusunda Avrupa Birliği ile görüşme halinde olduklarını açıklamasının akabinde enerji fiyatları son 14 yılın en yüksek seviyesine (Brent petrol 139 Dolar, ABD tipi ham petrol 130 dolar) ulaşmıştır (1). Oxford Enerji Araştırmaları Enstitüsü'nün raporunda da ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı açıkladığı ekonomik yaptırımlar sonrasında, Rus ham petrol ihracatının tamamen kesilmesi halinde Brent petrolün varil fiyatının 130 dolara çıkabileceği değerlendirilmiştir (2). ABD Başkanı Joe Biden'da bu konuda yapmış olduğu konuşmasında özgürlüğü savunmanın pahalı olabileceğini vurgulamıştır (3). Krizin savaşa dönüştüğü 24 Şubat 2022 tarihinden

günümüze 5581 yaptırımla Rusya, dünyada en fazla yaptırım uygulanan ülke olmuştur (4). Rusya'nın, Ukrayna topraklarına gerçekleştirmekte olduğu saldırının, uluslararası sistemdeki enerji piyasalarında dengeleri değiştirecek olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu argümanın örneği AB, ABD ve İngiltere'nin Rus petrol rezervlerine yönelik almış oldukları yasaklı ürün kararında da açıkça görülmektedir. Bununla birlikte yenilenebilir enerji kaynakları her ne kadar yenilenemez enerji kaynaklarına oranla daha avantajlı birer unsur olsa da yerine ikame edilemeyecek olduğu alanlar da yok değildir. Özellikle de Rusya ile özdeşleşmiş olan doğal gaz ya da petrol gibi enerji kaynakları henüz günümüz yerküresinde her alanda aktif bir şekilde kullanılmakta olup bu kaynakların yerini tamamen alabilecek bir başka kaynak bulunmamaktadır. Dünyanın ihtiyaç duyduğu petrolün yaklaşık %12'sini ve doğal gazın da %17'sini üreten ülkenin Rusya olması, başta Avrupa olmak üzere yerküredeki pek çok ülkeyi de ciddi ölçüde Rus gazına bağımlı hale getirmektedir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Sürdürülebilirlik Danışmanlığı A.Ş'nin Genel Müdürü Kubilay Kavak, katılım göstermiş olduğu İklim Şurası'nda yukarıda açıkladığımız durumu açıkça ifade etmiştir. Daha açık bir ifade ile iklim politikaları kapsamında kömürün kademeli bir biçimde terk edilmesinin tartışıldığı bir gündemde minimum 2050 yılına kadar doğal gazın bir geçiş yakıtı olarak, tüm projeksiyonlarda yer alacak bir başlık olduğunu ifade eden Kavak; Rusya-Ukrayna arasında yaşanan savaş sonrasında oluşabilecek bir enerji arz kısıtının hem piyasaları etkileyebileceğini hem de bu etkilenişe bağlı olarak fiyatların belli bir oranda artış gösterebileceğini öngördüklerini açıklamıştır. Ayrıca Kavak; tüm ülkelerin enerji konusunda atfetmesi gereken temel ve hatta merkezi önemin enerji arz güvenliği olduğunu belirtmiştir. Nitekim Ukrayna ile Rusya arasında yaşanmakta olan olaylar, ülkelerin yerli ve milli yenilenebilir enerji kaynaklarına olabildiğince çok portföy atamaları ve yatırım yap-

malarının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Aynı zamanda ülkelerin ekonomi, toplum ve çevre alanlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlara çözüm bulabilmesinin, mevcut çözüm modellerini ve bu modellere yönelik yaklaşımları terk ederek ekolojik kökenli yeni yaklaşımları benimsemelerine bağlı olduğu gerçeğini de bir kez daha göstermiştir (5).

SETA Kıdemli Araştırmacısı ve Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ferhat Pirinççi'de Rusya ve Ukrayna arasındaki gelişmelerde ABD, Çin ve Türkiye'nin konumunu değerlendirdiği çalışmasında ülkemizin her iki tarafı da bir araya getirebilen tek ülke olduğunu söyleyerek ülkemizin arabulucu rolünün altını çizmiştir. Buna paralel olarak da Ukrayna Dışişleri Bakanı Dimitro Kuleba, henüz krizin savaşa dönüşmediği günlerde ülkemizi "güvenlik garantörü" olarak tanımlamıştır (6).

Teorik düzlemde bakıldığında da jeopolitik teoriler kapsamında ifade bulan Halford John Mackinder'e ait Kara Hakimiyet Teorisi, Alfred Mahan'a ait Deniz Hakimiyet Teorisi, Nicholas J. Spykman'a ait Kenar Kuşak Teorisi, Karl Haushofer'a ait Hayat Sahası Teorisi, Samuel Huntington'a ait Medeniyetler Çatışması Teorisi, Zbigniew Brezezinski'ye ait Büyük Satranç Tahtası ya da Alexander Dugin'e ait Yeni Avrasyacılık Teorisi gibi teorilerin enerji kaynaklarının dünya hakimiyeti üzerindeki etkisini tam manası ile açıklayamamakta olduğu görülmektedir. Bu durumun temelinde ise uluslararası sistemin her geçen gün değişim ve dönüşüm içerisinde olmasının yanı sıra ülkeler arasındaki enerji kaynak rekabeti bulunmaktadır. Kaynakların yetersiz kalarak tükenmeye yüz tutmuş olan fosil kaynaklara sağlıklı alternatiflerin geliştirilememesi de büyük bir sorundur. Ayrıca ülkeler var olan kaynakları kendi himayelerinde tutarak güvenliklerini korumayı ve egemenliklerini devam ettirmeyi tercih etmektedirler. Ne yazık ki gelişmiş ülkelerin kalkınmışlıklarını sürdürebilmelerindeki önemli bir neden de enerji bölgelerine yaptıkları müdahale ve işgallerdir. Askeri operasyonlar sırasında işgal edilen bölgelerdeki

enerji kaynaklarının haritasının çıkarılmaya çalışması da bu durumun açık bir örneğidir (7).

Sonuç olarak bu süreç belirsizliğini korumaya devam etse de Rusya ile Batılı ülkeler arasında yaşanan gerilimin enerji sektörüne yansımalarının daha yüksek seviyelere çıkarak, büyük zararlara yol açacağı öngörülmektedir. Ancak üzerinde yaşadığımız yerkürenin ebeveynlerimizden bizlere kalan miras değil, çocuklarımızın emaneti olduğunu unutmadan gelecek nesillere daha iyi bir yaşam alanı bırakmanın insanoğlunun manevi bir sorumluluğu olduğu unutulmamalıdır. Bu sorumluluğu yerine getirebilmek için de sürdürülebilirliğin önemi içselleştirilmeli ve bu çerçevede hareket etmek amaçlanmalıdır.

DİPNOT

(1)BBC News, "Brent Petrol Rus Enerjisine Ambargo Endişesiyle 140 Dolara Yaklaştı, 07.03.2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60643226>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

(2)Sibel Morrow, "Rusya'dan Petrol İhracatı Tamamen Kesilirse Petrol Fiyatları 130 Dolara Çıkabilir", 04.03.2022, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusyadan-petrol-ihracati-tamamen-kesilirse-petrol-fiyatları-130-dolara-cikabilir/2523432>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

(3)Yaren Öztürk, (2022), "Reflections of the Russia-Ukraine War on the Energy Sector", Synergy, p.4.

(4)Öztürk, a.g.m. p.4.

(5)Hasan Dönmez ve Salih Büyüksamancı, "Rusya'nın Ukrayna Harekatı Yenilenebilir Enerjinin Önemi Gösterdi", 25.02.2022, DHA, <https://www.dha.com.tr/gundem/rusyanin-ukraynaya-harekatı-yenilenebilir-enerjinin-onemini-gosterdi-2029747>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

(6)Ferhat Pirinççi, "Ukrayna Savaşında Çin, ABD ve Türkiye'nin Rolü", 18.03.2022, SETA, <https://www.setav.org/ukrayna-savasinda-cin-abd-ve-turkiyenin-rolu/>, (Erişim Tarihi:18.03.2022).

(7)Kemal Olçar, (2010). "Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C.6, S.11, s.121.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BÖLGESEL AKTÖRÜ: ZAFER KALKINMA AJANSI

Veli OĞUZ

T.C. Zafer Kalkınma Ajansı
Genel Sekreter ve Yönetim Kurulu Üyesi

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda faaliyet gösteren Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER), Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinden oluşan TR33 Bölgesi'nin yerel ve bölgesel sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaya yönelik hizmet vermek üzere 2009 yılında kurulmuştur.

Zafer Kalkınma Ajansı'nın görevleri arasında kamu kesimi, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirmek ve bölge illerinin sosyoekonomik kalkınmasına destek vermek bulunmaktadır. Kurulduğu günden bu yana birçok başarıya imza atarak vizyon projeleriyle dikkat çeken Ajans, farklı iş yapma kültürü ve adanmışlıkla çalışmalarını sürdürmektedir.

Zafer Kalkınma Ajansının temel faaliyetleri;

- Planlama, Araştırma ve Analiz
- Proje Geliştirme ve Uygulama
- Proje Destekleme ve İzleme
- Yatırım Destek ve Tanıtım faaliyetleri olarak 4 ana grupta toplanabilir.

Ajans faaliyetlerinin icrasından sorumlu olan Genel Sekreterlik dışında Ajans'ın diğer organları Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulu'dur. Ajans'ın karar alma merci olarak görev yapan Yönetim Kurulu Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinin Valileri, Belediye Başkanları, İl Genel Meclisi Başkanları, Ticaret ve Sanayi Odaları Başkanları ile **Genel Sekreterden** oluşur. Bölge illerinde, yerel kurum ve kuruluşlarla yakın temas içinde çalışmalarını yürüten Zafer Kalkınma Ajansı, gerek merkezi yönetim ve yerel kurumlar arasında, gerekse özel sektörle kamu kurumları arasında katalizör görevi görerek, kalkınma olgusunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasında önemli bir görev üstlenmektedir.

Ajans, ulusal plan ve programlarla uyumlu şekilde, yerel dinamikleri dikkate alarak, Bölge illerinin gelişimine yönelik stratejiler belirlemekte, eylem planları hazırlamakta ve istatistikler oluşturmaktadır. Ajans tarafından 2014-2023 yıllarını kapsayan Bölge Planı hazırlanmıştır. Bölge'de sektörlerin yarattığı katma değer ile yenilikçilik kapasite ve performansını arttıracak strateji ve öncelikleri belirleyen "TR33 Bölgesi Yenilik Stratejisi" 2013 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. Söz konusu çalışma ile etkileşim içerisinde hazırlanan "TR33 Bölgesi'nin Üretim Yapısının ve Düzeyinin Tespiti ve Analiz Edilmesi" çalışması, Bölge'nin sanayi sektöründeki

üretim yapısının ve düzeyinin tespit ve analiz edilerek öncelikli sektörlerin ve bu sektörlerde uygulanacak stratejilerin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bunun dışında planlama çalışmaları kapsamında illerimize ilişkin verileri düzenli olarak toplamakta ve Bölge Planı'nın uygulanmasına yönelik daha ayrıntılı raporlar ve operasyonel programlar hazırlanmaktadır. Bölge Planı'nın uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan ve Yerel Ekonomik Gelişme Programı (YEGEP) olarak adlandırılan il bazlı operasyonel programlardır. Türkiye'de yerleşim yerleri arasındaki sosyo-ekonomik ilişki yapısını ve işleyişini belirlemek için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yapılan "Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması" çalışmasının ulusal alanda çıktılarından elde edilen "Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri (YER-SİS)" projesi internet sitesi portalı kullanıma açılmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından 26 kalkınma ajansının kuruluşundan günümüze plan, program, strateji, analiz raporları vb. niteliğinde hazırlanmış olduğu dokümanlara, internet üzerinden tek bir platformdan kolayca ulaşılmasını sağlayan "Kalkınma Kütüphanesi" web sitesi kullanıma açılmıştır. Ajansımıza ait dokümanlara Kalkınma Kütüphanesinden ulaşabilirsiniz.

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak adına Ajans tarafından şimdiye kadar bölgeden 1.617 projeye destek verilerek 291 milyon TL kaynak aktarılmış ve paydaşların ortaya koyduğu eş finansman ile birlikte toplam 556 milyon TL yatırım kazandırılmıştır. Ayrıca projeler kapsamında 911 istihdam sağlanmış ve 37.676 kişi eğitim almıştır. Kütahya özelinde 386 projeye destek verilerek 67 milyon TL kaynak aktarılmış ve paydaşların ortaya koyduğu eş finansman ile birlikte toplam 142 milyon TL yatırım kazandırılmıştır. Projeler kapsamında 216 istihdam sağlanmış ve 11.305 kişi eğitim almıştır.

Bölgesindeki illere yatırımcı çekmek için ciddi bir emek harcayan Ajans, 13.197 yerli ve yabancı yatırımcıya sağladığı ücretsiz danışmanlık hizmeti ile

bunlardan 462 tanesinin yaklaşık 5.4 milyar TL'lik yatırım yapmasına; bu yatırımlar kapsamında 11.854 kişinin istihdam edilmesine de vesile olmuştur. Kütahya özelinde 2.258 yerli ve yabancı yatırımcıya sağladığı ücretsiz danışmanlık hizmeti ile bunlardan 103 tanesinin yaklaşık 30 milyon TL'lik yatırım yapmasına; bu yatırımlar kapsamında 5.337 kişinin istihdam edilmesi sağlanmıştır.

ÖDÜLLER

2021 yılında Ajans, farklı kurum/kuruluşlarca 3 ödüle layık görülmüştür:

İlk olarak Şubat ayında Ardahan'da düzenlenen "Şehir Ödülleri Türkiye 2020" ödül töreninde yürüttüğü vizyoner projeler ile "Yılın Kalkınma Ajansı" ödülünü almıştır.

Ardından Nisan ayında Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)'dan TR33 Bölgesi'nde uygulanan 4.1 milyon Avro bütçeli ZAFER-İN: TR33 Bölgesi'ndeki İşverenlerin ve İşçilerin Uyum Yeteneğinin Artırılması Operasyonu ile özel ödüle layık görülmüştür.

Son olarak ise Aralık ayında Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından düzenlenen "Ortak Yarınlar Birlikte Mümkün" ödül programında Yeni Nesil Eğitim Mali Destek Programı - Kendin Yap Hareketi ile "Gençlerin Yolunu Açanlar" kategorisinde ödül almıştır.

Bu ödüller haricinde Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) kapsamında 2019-2020-2021 yıllarında Bakanlığa sunulan 42 projenin 37'sine destek olarak en başarılı Ajans olmuştur. Projeler kapsamında 47.5 milyon TL'si hibe olmak üzere toplam 66.8 milyon TL'lik yatırım kazandırılmasına öncü olunmuştur. Bu projeler kapsamında istihdamda dezavantajlı olarak nitelendirilen toplam 1.139 vatandaşın ise çalışma hayatına katılım sağlaması öngörülmüştür.

ÖNEMLİ PROJELER

Ajansın yürüttüğü, TR33 Bölgesi'ndeki İşveren ve İşçilerin Uyum Yeteneğinin Artırılması Operasyonu (Zafer-IN Operasyonu) ile Bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda kurumlar ara-

sı iş birliğini sağlamak amacıyla 44 yerel paydaşın katılımıyla Bölgesel İnsan Kaynakları Geliştirme Merkezi (BİGEM) kurulmuştur. Operasyon kapsamında bölgede belirlenen rekabetçi 9 sektörde işveren ve çalışanlarla sektör uzmanları tarafından yüz yüze toplamda 750 adet anket düzenlenmiştir. Eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve eğitim programlarının hazırlanmasıyla beraber 3.000'e yakın KOBİ çalışanına, 500'ü aşkın KOBİ işverenine, 600 kamu çalışanına toplam 11.000 adamxgün eğitim düzenlenmiş, 64 KOBİ'ye danışmanlık hizmeti sağlanmıştır. Ayrıca proje kapsamında üniversite konferansları, uluslararası çalışma ziyaretleri gibi çok fazla faaliyet icra edilmiştir. Ajans, gerek teknik destek gerek mali destek mekanizmalarıyla projenin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

2022 yılı Ocak ayında sözleşmesi imzalanan Aizanoi Antik Kenti'nin turizmden arzu edilen payı elde etmesi için hazırlanan güdümlü proje ile şehir içi karşılama merkezi, kazı deneyimleme evi, çini ve seramik atölyesi ile antik kafe Aizanoi'ye kazandırılacaktır. Toplam bütçesi 10 milyon TL olan "Aizanoi Alternatif Turizm Destinasyonu" isimli projeye Ajans 5,75 milyon TL destek sağlamaktadır. Kütahya, Zafer Kalkınma Ajansı koordinasyonunda, Kütahya Valiliği, Kütahya Belediyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Ticaret ve Sanayi Odası, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve sanatçılar başta olmak üzere ilgili tüm tarafların iş birliğinde 31 Ekim 2017 tarihinde ilan edilen UNESCO Yaraticı Şehirler Ağının yeni üyeleri arasında yer alarak, Zanaat ve Halk Sanatları alanında "Yaraticı Şehir" unvanını almaya hak kazanmış bu sayede UNESCO tarafından Yaraticı Şehir olarak kabul edilen dünyadaki 295 şehirden biri olmuştur. Zafer Kalkınma Ajansı koordinasyonunda Kütahya Belediyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Çinicilerve El Sanatları Odası ile birlikte hazırlanıp Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Rekabetçilik ve Yenilik Operasyonel Programına sunulan "Kütahya'da Dijitalleşme ve Yaraticılık Ekosisteminin Geliştirilmesi" projesi destek almaya

hak kazanan 11 proje arasında yer almıştır. Kütahya'nın tasarım ve markalaşma başta olmak üzere, yaratıcı endüstriler alanında gelişmesini amaçlayan projenin bütçesi yaklaşık 3,9 milyon avrodur. Ajansımızın ortak olarak yer aldığı projenin Operasyon Tanımlama Belgesi (Operation Identification Sheet - OIS) geliştirme çalışmaları tamamlanmıştır. Projenin teknik şartnamesi (Terms of Reference - ToR) Bakanlık tarafından onaylanmış, ihale aşamasına geçilmiştir. Projenin uygulamaya geçmesinin ardından kurulacak merkezde zanaat ve halk sanatları alanında faaliyet gösteren KOBİ'ler için tasarım, envanter geliştirme, diğer UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı üyeleriyle iş birliği geliştirebilecekleri online platform, Ar-Ge laboratuvarı ve ortak kullanım atölyeleri oluşturularak hizmete sunulacaktır. Merkezde ayrıca KOBİ'ler için serigrafi, sırlama, fırınlama, markalaşma ve pazarlama gibi hizmetler de yer alacaktır.

Zafer Kalkınma Ajansının Yeni Nesil Eğitim Mali Destek Programı kapsamında TR33 Bölgesinde 34 ilçede kurulan 42 sabit, 6 mobil Kendin Yap Atölyesi kuruldu. Atölyelerde robotik kodlamadan endüstriyel tasarıma, dijital stüdyodan güzel sanatlara kadar 34 farklı alanda 133 alt istasyon mevcut. Kendin Yap Hareketi kapsamında özellikle 6-14 yaş arasındaki çocuklarımızın algoritmik düşünme, robotik kodlama, tasarım, üretkenlik, yenilikçilik ve girişimcilik kapasitelerini geliştirmek amaçlandı. Ajans tarafından sağlanan 10 milyon TL desteğe ek olarak özel sektör, kamu kurumları, STK, yerel yönetim ve meslek kuruluşları arasından projelerde ortak/sponsor olarak yer alan toplam 125 kurum / kuruluş 1.6 milyon TL mali kaynak aktardı. Yine Kendin Yap Hareketi, lider teknoloji ve girişim şirketleri ile uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklendi. Aselsan, Arçelik, Robotis, Sanlab, Lego Education, Insider, Microsoft, Habitat Derneği ve Bilim Kahramanları Derneği bu hareketin destekleyicileri oldu. Kendin Yap Atölyelerinde bugüne kadar 3.707 öğretmen, 36.229 öğrenci 70.381

adam/saat eğitim aldı. Ayrıca 2021 SOGEP kapsamında Vestel Beyaz Eşya'nın yararlanıcı olduğu "Vestel'le Kendin Yap Atölyeleri" isimli proje kapsamında 7'si yeni ilçede olmak üzere 8 ilçede daha Kendin Yap Atölyesi kurularak Bölge geneline yaygınlaştırılmaktadır.

Nekroloji

NECATİ ÜNAL
(03.02.1947-05.03.2022)

NECATİ ÜNAL'IN BİYOGRAFİSİ

Kütahya'nın Simav İlçesine bağlı İmranlar Köyünde 03.02.1947 tarihinde dünyaya gelen Necati Ünal, Annesi Kezban Hanım ve Babası Himmet Bey'in üçü kız, ikisi erkek beş çocuğundan ilkidir. Necati Ünal'ın, çocukluğundan itibaren rol modeli olarak gördüğü babası Himmet Ünal, daha sonra yerleşecekleri Balıköy' de muhtarlık başta olmak üzere bakkalcılık, otel işletmeciliği, nakliyecilik gibi birçok farklı iş kolunda faaliyet göstermiş, bölge halkının sevgisini ve saygısını kazanmış bir kişidir. Necati Ünal, 1960'lı yıllarda tomruk ve maden nakliye işleri ile uğraşan babası Himmet Bey'in yanında henüz yaşı küçük olmasına rağmen, köydeki yaşlılarından farklı olarak, çıraklık yapmaya başlamıştır. Çok küçük yaşlarda başladığı çalışma hayatı, iş hayatında tecrübelerle zenginleştirilmiş, farklı bir bakış açısı geliştirmesine olanak sağlayacaktır. Çocukluğunun ve ilk gençliğinin geçtiği köyün imkânsızlıkları, dönemin şartları, madencilik sektörünün ağır çalışma koşulları ve babasından gördüğü girişimcilik, yardımseverlik, mütevazılık, merhametle birleşerek gelecekte yapacağı yeni yatırımlarda kendisine yol gösterecektir.

Himmet Ünal, 1970'li yılların başlarına gelindiğinde Değirmisaz Bölgesi' nde madencilığe başlamıştır. 1967 yılında devletin Garp Linyitleri İşletmesi olarak çalıştırdığı Etibank Değirmisaz Kömür İşletmeleri kapanınca, talep üzerine 1972 yılında kura usulüyle şahıslara verilmek üzere devredilmiştir. İşletme Güral Ailesi ile birlikte aynı yılın Mayıs ayında devreye alınarak, 2000'li yıllara kadar Güral Ailesi ile birlikte çalıştırılmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ocakta yeterli kömür olmadığı için saha terk edilmiş, terk edilen maden sahası ağaçlandırılarak madencilüğün doğada açtığı tahribatın izleri silinmiş, gelecek kuşaklara miras olacak büyük bir orman bırakılmıştır.

Babaları Himmet Ünal'ın vefatından sonra kardeşi Ahmet Ünal ile birlikte ÜNSA A.Ş. bünyesinde yeni yatırımlara, yeni projelere devam etme kararı almışlardır. 2006 yılında madencilik dışında farklı bir sektör arayışına girdiklerinde Kütahya'nın kültürel, tarihi, ekonomik sebeplerle çinicilik ve seramik sektöründe gelişmiş bir şehir olması sebebiyle yeni yatırımlarını seramik sektörüne yapma kararı almışlardır. Araştırmalarını seramik sektöründe yoğunlaştırarak, bugün hala Kütahya 1. Organize Sanayi Bölgesinde üretim faaliyetlerine devam eden, Keramika Seramik fabrikasını faaliyete geçirmişlerdir. Kurulduğu ilk yıllarda yaklaşık 30 kişilik çekirdek bir kadro ile başladıkları bu yolculukta, 2022 yılı itibarıyla 1500 kişilik büyük bir şirket haline gelmişlerdir.

Kütahya'nın Simav İlçesine bağlı İmranlar Köyünde başlayan bu hikâye bugün Dünyada 6 Kıtada 68 Ülkeye üretiminin %50'den fazlasını ihraç eden, seramik üretiminin yanı sıra enerji gibi konularda da ülke ekonomisine katkı sağlayan büyük bir organizasyona dönüşmüştür.

Bütün bu ticari zekânın, girişimciliğin dışında birçok yerde bahsedilmeyen farklı bir Necati Ünal daha vardır. Eş, baba ve dede Necati Ünal... Eşi Havva Ünal ile birlikte 3 kız 1 erkek evlatları olmuştur. Evlatlarından 12 torunu olan Necati Ünal, çalışanlarını da her zaman kendi çocuğu, torunu olarak görmüştür. Onu tanıyanlar tarafından hep babacan, merhametli, yardımsever, alçakgönüllü, ülkesine, geçmişine, kültürüne bağlı, ekmeğini bölüşen, kapısı herkese açık birisi olarak tanımlanmıştır. Bir köy çocuğu olarak başladığı hayatında, binlerce çalışanı başta olmak üzere tanıdığı birçok insanın hayatına dokunmuştur. ÜNSA A.Ş. bünyesinde 1970'li yıllardan bu yana çalışan binlerce personel, personellerin aileleri, müşteriler, tedarikçiler, kamu temsilcileri Necati Ünal'ı her zaman baba şefkati ile paylaştığı ekmeğini, dağıttığı leblebileri, şekerleri ile hatırlayacaklar.

5 Mart 2022 yılında aramızdan ayrılan değerli büyüğümüz Necati Ünal'ın anısına en derin Saygılarımızla...

KAPANALTI

MUHASEBE-FİNANS-EKONOMİ DERGİSİ

HAKKINDA:

Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na bağlı olarak bilimsel hakemli akademik dergi ve aktüel dergi olarak yayın hayatına geçecek olan *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*, Mart ve Ekim aylarında yayınlanacak olup, Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanmış akademik çalışmaları (araştırma makalesi-derleme makale-kitap incelemesi) kabul edecektir. Dergiye sunulacak akademik çalışmalar en az iki bağımsız hakem tarafından (kör hakem yöntemiyle) değerlendirilecektir. Dergimize gönderilen akademik çalışmalar hakem değerlendirme süreci sonunda yayına kabul edilmesi durumunda hem basılı olarak hem de internet ortamında açık erişimli olarak yayınlanacaktır.

Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi'ne akademik çalışmalarınızı dergi@kutahyasmmmo.org adresi üzerinden gönderebilirsiniz.

AMAÇ VE KAPSAM:

Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi, muhasebe, finans, ekonomi, maliye, işletme ve ilgili alanlarla ilişkili olmak üzere disiplinlerarası özgün akademik çalışmaları kabul etmekte olup, teorik ve uygulamalı özgün makaleleri yayınlamaya akademik hayata katkı sunmayı amaçlamaktadır.

ÜCRET POLİTİKASI:

Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi makale gönderim/işletim süreci ile ilgili olarak herhangi bir ücret talep etmemektedir.

TELİF POLİTİKASI:

Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi her bir makale için *Kütahya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası*'nın belirleyeceği tutar doğrultusunda yazarlara TELİF ödemesi yapacaktır (yazar sayısının birden fazla olması durumunda ise makale TELİF ödemesi yazarlar arasında eşit olarak paylaşılacaktır).

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI:

Dergide yayımlanan makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulmaktadır. Dergiye gönderilen bilimsel yazılarda “Yayın Etiği”, “Araştırma Etiği” ve “Yasal/Özel izin belgesi alınması” ile ilgili kurallarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE'un (Committee on Publication Ethics) Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.

Etik kurallar çerçevesinde; dergide değerlendirilmesi için Etik Kurul İzni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Bu çerçevede dergimizde değerlendirmeye alınacak çalışmalarda;

- Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Makalelerin araştırma ve yayın etiğine uygunluğuna dikkat edilmeli ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE'un (Committee on Publication Ethics) yazarlar için uluslararası standartları dikkate alınmalıdır.

Makaleler özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere her hangi bir yere gönderilmemiş olmalıdır. Makalede intihal yapılmamalı, faydalanılan tüm çalışmalara mutlaka atıf yapılmalı ve kaynakçada gösterilmelidir. İntihal durumunun tespiti amacıyla, makaleler intihal programları kullanılarak kontrol edilmektedir. **Benzerlik oranı %20'den** yüksek olan çalışmalar kabul edilmemektedir.

MAKALE YAZIM KURALLARI:

1. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*'ne gönderilen makaleler daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir basılı/elektronik mecraaya sunulmamış olmalıdır. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*'ne sunulan ve/veya hakemlik sürecine alınan makalelerin, başka bir mecraaya yollanmış olması ve daha önce tıpkı veya benzerinin yayımlanmış olmasının tespiti halinde **süreç iptal** edilir.
2. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*'ne sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*'ne gönderilen makalelerin hakemlik sürecine girip girmeyeceği 4 hafta içinde sonuçlandırılır.
3. Yayın Kurulu tarafından anonim olarak incelenen makalelere uygun bulunduğu takdirde, her makale anonim bir metin olarak toplam en az iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından birinin olumlu diğerinin olumsuz gelmesi durumunda üçüncü hakeme raporlaması için gönderilir. İki hakem raporunun olumsuz gelmesi durumunda üçüncü hakemin raporuna başvurulmadan makale reddedilir.
4. Hakem(ler)'den gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, rapor çerçevesinde yazar(lar)'dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar(lar)'a bildirilmektedir.
5. Makale için düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin editörlükçe belirtilecek süre içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde çalışma editörlük olarak süreçten çıkarılacaktır.
6. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi*'ne yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin başvurusunda makalenin türü (Araştırma, olgu sunumu, derleme vb.) belirtilmelidir.
7. Gönderilen makalenin orjinal dili Türkçe ise Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract, makalenin orjinal dili İngilizce ise İngilizce başlık, İngilizce abstract, Türkçe başlık, Türkçe öz yer almalıdır. Öz/Abstract yazımında; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir. Öz/Abstract kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) yazılmalıdır. Öz/Abstract yazımında kısaltma kullanılmamalıdır. Öz/Abstract kısımları 200 kelimeyi aşmamalıdır. Makaleye ait başlık 12 punto, büyük harfli, bold ve sayfaya ortali olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, diğer harfleri küçük, bold ve sola dayalı olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract tek sayfaya sığdırılmalı ve "Giriş" bölümü diğer sayfadan başlamalıdır. Çalışma daha önce sunulmuşsa, bir projeden veya tezden üretilmişse vs. makalenin başlığının sonuna (*) dipnotu konularak gerekli açıklama yapılmalıdır.
8. JEL alanına giren makalelerde mutlaka en az bir, en fazla üç adet jel (Journal of Economic Literature) sınıflaması yapılmalıdır. Makalenin konu başlığına göre seçilmesi gereken jel sınıflamaları için <http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php> adresinden yararlanılabilir. JEL sınıflandırması İngilizce özet kısmının altında yer alır.
9. Makale başlığının altına, sağa dayalı olarak, Yazar/ların ilk harfler büyük diğer harfler küçük olacak şekilde tam adları yazılmalı ve ada dipnot ekleyerek unvan, kurum ve iletişim bilgisine dipnotta yer verilmelidir.
10. Tüm makalelerin kaynakça ve dipnot düzenlemeleri; Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır. Bu kaynak Dergimizin web sayfasında bulunmaktadır.
11. Gönderilen makaleler önce ve sonra 6nk ve tek satır aralıklı yazılmalıdır. Tablo ve şekillerle birlikte en çok 20 sayfa ve A4 sayfası boyutunda olmalıdır. Yazı 12 puntoda Times New Roman

- ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfa yapısı alt, üst, sağ ve soldan 2 cm, cilt payı soldan 0,5 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır. Tek ve çift sayfalarda farklı, üst ve alt bilgi 1,25 cm olarak uygulanmalıdır.
12. Metinde başlık sınıflandırması rakamlarla yapılır. 1, 1.1., 1.1.1.; 2., 2.1., 2.1.1., 3., 3.1., 3.1.1. gibi. ‘**Giriş**’ başlığına numara verilmeyecektir. Makalenin Türkçe ve İngilizce ana başlıkları (Times New Roman, 12 punto, bold ve ortalı) hariç diğer tüm başlıkların ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde, bold ve sola dayalı olarak yazılmalıdır. Sonuç kısmı da başlık sınıflandırmasına dâhil edilir.
  13. Makalede alt orta kısımda olmak üzere sayfa numarası belirtilmelidir.
  14. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerde metnin içinde ve başlıklarda paragraf girintisi olmamalıdır.
  15. *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi’ne* gönderilen makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atıf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sola dayalı, bold ve rakam ile sıralanarak yazılmalıdır (“**Tablo 1:**” veya “**Şekil 5:**” gibi...). Tablo ve şekil başlıkları italik yazılmalıdır (Örnek: **Tablo 1: 1989–2016 Kamu Yatırım Harcamaları**). Tablo ve şekiller sola dayalı ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen “*Not*” lar italik yazılmalıdır.
  16. Makalede yer verilen her bir ek ayrı sayfalarda, kaynakçadan sonra verilmelidir. Başlıkları bold, büyük harf ve sola dayalı yazılmalıdır (“**EK 1:**” gibi).
  17. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazarların soyadı ve yayın tarihi (ve gerekliyse sayfa bilgisi) kullanılmalıdır. Örneğin: Özçelik (2015); Özçelik (2015, s. 150); Özçelik (2015, ss. 182-186). APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise atıflarda ilk yazarın ismi ile birlikte "vd." ifadesi kullanılır: Özçelik vd. (2015). Diğer atıf işlemleri için web sayfamızda bulunan “The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001” isimli kaynaktan yararlanılabilir.
  18. Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." veya "ss." kullanılmalıdır (yazar tarafından hangi gösterim şekli seçiliyorsa tüm makalede aynı olmalıdır.). Örneğin Özçelik (2015, s. 182); Özçelik (2015, ss. 182-183). İngilizce metinlerde ise “p.” veya “pp.” şeklinde kullanılmalıdır.
  19. Makalelerde Türk Dil Kurumu’nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu’nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr . Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir. Metinde geçen yabancı kelimeler italik olmalıdır.
  20. İngilizce dilinde gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususa azami dikkat göstermeleri önemlidir.
  21. Makalelerde dile getirilen düşüncelerden yazar/ları sorumludur.
  22. Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların (yazılı ve elektronik ortam) yazarı/ları telif haklarını *Kapanaltı Muhasebe-Finans-Ekonomi Dergisi’ne* devretmiş sayılır.
  23. Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde sürece sokulmadan editöryal ret verilecektir.

KAYNAKÇA YAZIM KURALLARI:

Kaynak, “KAYNAKÇA” başlığı altında ve yeni bir sayfadan başlamak üzere yazılmalıdır. Kaynaklar yazılırken yazarların tümünün adları verilmelidir. Araştırmacı çalışmasında kullandığı kaynakları yazar soyadlarının alfabetik sırasına göre yazmalıdır. Her kaynağın yazımında birinci satır hariç diğer tüm

satırları 1 cm içeriden yazılır. Aynı yazarın birden fazla eserine gönderme yapıldığında kaynaklar basım yılına göre eskiden yeniye doğru verilir. Yazarın aynı tarihli birden fazla yayını varsa, yayın tarihi yanına a, b gibi harfler konarak kaynaklar birbirinden ayrılır. Makalelerde makalenin yayınlandığı kaynaktaki başlangıç ve bitiş sayfa numarası (numaraları) verilmelidir.

Birden fazla yazar varsa, son yazarı yazmadan önce “ve” kullanılmalıdır.

Kaynaklar aşağıdaki örneklere göre yazılmalı ve düzenlenmelidir:

a) Kitap;

-Tek yazarlı kitap:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

-Çok yazarlı kitap:

Yazar 1, Yazar 2 ve Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. YayınYeri:Yayınevi.

- Kitapta bölüm:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Eser Adı”. Editör (Haz./Ed.). *Kitap adı* (sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

- Kurum Yayınları:

Kurum Adı (Yayın Yılı). *Yayın adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

- Çeviri kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı* (Çev. Adı Soyadı). Yayın yeri: Yayınevi, Kaynak Yapıtın Yayın Yılı.

- Tez:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı*. Enstitü Adı, Tezin Türü, Yer.

- El kitapları:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Eser*. Yayın Yeri: Yayınevi

- Yazarı Olmayan Eser:

Eser (Yayın Yılı). Yayın Yeri: Yayınevi.

- Popüler Dergi Makalesi:

(Yazar belli ise):

Yazar Soyadı, A. (Ay Yıl). “Makale Adı”. *Dergi Adı*, cilt: sayfa numarası.

(Yazar belli değil ise):

“Makale Adı” (Ay Yıl). *Dergi Adı*, cilt: sayfa numarası.

- Bilimsel Dergi Makalesi:

Yazar 1, Yazar 2 ve Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Makale Adı”. *Dergi Adı*, cilt (sayı): sayfa numarası.

- Gazete Makalesi:

Yazar Soyadı, A. (*Gün Ay Yılı*). “Makale Adı”. *Gazete Adı*, sayfa numarası.

- Yabancı Dilde Makale:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Makale Adı”. *Dergi Adı*, cilt(sayı): sayfa numarası.

- Bildiri:

(Yayımlanmış ise):

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Bildiri Adı”. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numarası). Yayın Yeri: Yayınevi.

(Yayımlanmamış ise):

Konuşmacı Soyadı, A. (Yıl). “Bildiri Adı” [Bildiri]. *Toplantı Adı*, Toplantı Tarihi, Toplantı Yeri.

- Poster:

Yazar Soyadı, A. (Ay Yılı). *Posterin Adı* [Poster]. Toplantı Adı, Toplantı Yeri.

- Ansiklopedi Maddesi:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Madde Adı”. *Yapıt Adı* (cilt no: sayfa no) Yayın Yeri: Yayınevi.

- Rapor:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Rapor Adı (Rapor No)*. Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

- Yasa ve Yönetmelikler:

Yasa Adı. (Kabul Edildiği Yıl). *Yayın Adı*, Sayı, Gün Ay Yıl.

- Elektronik Kaynaklar:

(Basılı Kitabın Elektronik Sürümü):

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* [Elektronik Sürüm]. Yayın Yeri: Yayınevi.

(Basılı Makalenin Elektronik Sürümü):

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). “Makale Adı” [Elektronik Sürüm]. *Dergi Adı*, cilt(sayı): sayfa numarası.

(Veritabanında Makale ya da Madde):

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. Dergi Adı, cilt (sayı): sayfa numarası. [Erişim: Gün Ay Yıl, Veritabanı Adı, Kayıt/Makale No].

(Veritabanında Rapor):

Kurum Adı (Ay Yıl). Rapor Adı (Rapor No). Erişim: Gün Ay Yıl, <http://ağ adresi>.